

BISMIL'LAHI'R-RAHMANI'R-RAHIM

SEMA DHE VEXHD

Imam Gazali

Ihjau Ulumid-din
Ringjallja e diturive fetare
Imam Gazali

Titulli i origjinalit:
Kitabu adabi's-s-sema' ve'l-vexhd
Libri 18

Përgatiti dhe përktheu:
Is-hak Shala dhe Abdullah B. Ferizi

Lektor:
Shenaj Zeneli

Prishtinë, 2021

Me emrin e Allahut, Mëshiruesit, Mëshirëbërësit

PARATHËNIE

Hamd (falënderimi) i takon vetëm Allahut. Ai Allah, që me zjarrin e dashurisë së Tij i ndezi zemrat e robëve të Tij të singertë, e pastaj ua nënshtroi mendimet dhe shpirtat e tyre, që të përmallohen për takim me Të. Duke menduar kënaqësinë e atij takimi dhe Madhështinë e Tij, ata robë të Tij nuk shohin asgjë tjetër në ekzistencë përveç Tij. Ata , as në botë as në ahiret nuk kujtojnë askënd, përveç Tij. Kur shohin bukuri, zemrat ju drejtohen tek Ai që e krijoi atë bukuri. Kur dëgjojnë zë të bukur - melodi, zemrat e tyre kujtojnë të Dashurin e vet. Edhe kur dëgjojnë zë shqetësues, brengosës a ngazëllyes, ose zë të pikëlluar a të trishtuar – ata ia paraqesin brengat dhe pikëllimin e vet vetëm Atij, dhe gëzohen vetëm me Të. Ata dëshirojnë vetëm rizanë e Tij, veprojnë vetëm për rizanë e Tij, kthehen përgjithmonë vetëm tek Ai. Semaja¹ e tyre është vetëm prej Tij dhe ata vetëm Atë e dëgjojnë; shikimi dhe dëgjimi i tyre është i mbyllur për gjithçka tjetër përpos Tij. Këta janë njerëz që Ai i zgjedh nga të mirët dhe i bën miq të Tij të veçantë.

¹ **Sema:** Rrotullim rreth vetes gjatë dhikrit; dëgjim.

Salavate e selam pafund Muhammedit s.a.v.s., që u dërgua me Shpalljen; familjes dhe shokëve të tij, që janë udhëheqës të vërtetë e shembullorë.

Pas kësaj dije se, zemrat janë thesare të sekreteve dhe miniera të xhevahirëve.

Ashtu si zjarri i fshehur në hekur e gur, si uji i fshehur nën tokë, edhe në zemra ka xhevahirë të fshehur. Si zjarri që shfaqet duke goditur gurin me hekur, edhe gjetja e rrugës deri te ato thellësi është e mundur vetëm me shkrepjen e çakmakut të semasë.

Zërat e bukur dhe meloditë harmonike që u sjellin kënaqësi njerëzve nxjerrin bukurinë ose mërzinë e fshehur në ato zemra. Sikur gota që tregon se çfarë ka brenda, edhe semaja nxjerrë jashtë atë që është brenda një personi. Semaja është matës vlerash, provë e vërtetë e zemrës, është një vlerë që flet. Kur semaja arrin në zemër, ajo vë në lëvizje atë çfarë mbizotëron aty.

Zemrat sipas natyrës i nënshtrohen asaj që dëgjojnë dhe kështu shfaqin atë që është e fshehur në to, duke zbuluar veprat e veta të mira ose të këqija.

Prandaj, duhet të shpjegojmë semanë dhe vexhd'in² dhe të tregojmë se cilat janë dobitë e kësaj, cilat janë të metat që mund të lajmërohen, çfarë është e lavdëruar të bëhet në atë rast, si edhe për qëndrimet e ndryshme të dijetarëve për ndalimin dhe lejimin e semasë dhe vexhdit. Të gjitha këto do t'i sqarojmë në dy kapituj.

² **Vexhd;** ekstazë; dalldis; dalldisje shpirtërore; dashuri; passion: zell; entuziazëm; humbje kontrolli nga emocionet e forta; muhabet.

Kapitulli i parë

QËNDRIMET E NDRYSHME TË DIJETARËVE PËR LEJIMIN DHE NDALIMIN E SEMASË

Dije se semaja është fillim, e si fryt i saj në zemër lind *vexhd*, dhe ky *vexhd* nxitë gjymtyrët në lëvizje. Nëse kjo lëvizje është lëkundje e pamatur, ajo quhet *iztirab* (vuajtje), e nëse është e matur quhet *tasfik* (duartrokitje) ose *raks* (lëvizje me gjithë trupin). Së pari do të përcjellim fjalët e imamëve të medh'hebeve për këtë çështje, pastaj do t'i përgjigjemi dëshmime të atyre që pretendojnë se ajo është haram.

Fjalët e imamëve të medh'hebeve për semanë

Kadi Ebu Tajjib Taberi përcjellë fjalët nga Imam Shafi, Imam Maliki, Ebu Hanife, Sufjani dhe një grup dijetarësh, si dëshmi se ata kanë konsideruar që semaja është haram. Imam Shafi në librin '*Adabu'l-Kadha'* thotë:

"Këndimi (teganni) është argëtim i përbuzur dhe është mekruh. Ai që vazhdon me këtë për një kohë të gjatë konsiderohet budalla, dhe dëshmia e tij nuk pranohet."

Vet Kadi Ebu Tajjib ka thënë:

“Sipas dietarëve Shafi, këndimi i femrës me të cilën nuk lejohet martesë (mahrem), është i ndaluar, pa marrë parasysh a është ajo jashtë apo prapa mbulesës, dhe qoftë ajo grua e lirë apo skllave.”

Kadi Ebu Tajjib transmeton se Imam Shafi ka thënë:

“Nëse pronari i robëreshës thërret njerëzit të dëgjojnë këndimin e saj, ai konsiderohet i shfrenuar dhe dëshmia e tij refuzohet.”

Transmetohet se Imam Shafi përbuzte tingujt e goditjes me shkop (tupanin), duke thënë se ky është veprim i pabesimtarëve, të cilët kështu veprojnë për të larguar njerëzit nga leximi i Kur'anit. Imam Shafiu ka thënë se është më e papëlqyer (mekruh) të argëtohesh me *tavllë* sesa me instrumente të tjera muzikore. Imam Shafiu gjithashtu ka thënë:

“Unë e konsideroj të papëlqyeshëm shahun dhe argëtimet e ngjashme, sepse loja nuk është punë e fetarëve dhe të devotshmëve.”

Imam Malikiu e ka ndaluar këndimin (teganni). Ai thoshte se, nëse myslimani e blenë një skllave, e më pas e kupton që ajo është këngëtare, ai mund t'ia kthejë atë ish-pronarit.

Ky ishte mendimi edhe i dijetarëve tjerë në Medine, përpos Ibrahim ibn Sa'dit. Imam Ebu Hanife të kënduarit e konsideronte të papëlqyer (*mekruh*), e dëgjimin e këngës e konsideronte gjynah.

Ky ishte mendimi edhe i dijetarëve tjerë në Kufa, si Sufjan Sevri, Hammadi, Ibrahim, Shabiu e të tjerë, e të gjitha këto i transmeton Kadi ebu Tajjib et-Taberi.

Por, Ebu Talib Mekki shkruan në librin e tij **'Kutu'l-Kulub'** se shumë dijetarë kanë konsideruar se dëgjimi i këngës, domethënë semaja, është *mubah*, e jo mekruh. Ai thotë se nga as'habët, këngë dëgjonin edhe Abdullah ibn Xhaferi, Abdullah ibn Zubejr, Mugire ibn Shu'be, Mu'avja e të tjerë.

Aty, Ebu Talib Mekki shkruan:

"Shumica e as'habëve, tabiinëve dhe selefëve kanë recituar poezi. Edhe banorët e Hixhazit kanë bërë sema, e edhe sot dëgjojnë këndim në ditë të caktuara, ditë në të cilat Allahu Teala i urdhëroi robët e Tij t'i bëjnë dhikër Atij, siç janë ditët e teshrikut (Kurban-bajrami). Edhe banorët e Medines sot e kësaj dite dëgjojnë këngë. Kemi jetuar në kohë të Ebu Mervan Kadiut, e ai kishte disa skllave që ju recitonin poezi sufive. Edhe Atta i kishte dy skllave që këndonin vargje melodike, e shokët e tij i dëgjonin."

Dikush e pyeti Ebu'l- Hasan ibn Salimin:

- *A e ndalon ti semanë, kur dihet se Xhunejdi, Serijjus Sekati e Zennuni dëgjonin këngë?*, e Ebu'l-Hasani tha:

- *Si mund ta ndaloj unë kur këta njerëz shumë më të mirë se unë kanë dëgjuar dhe e kanë konsideruar të lejueshme?!*

Edhe Abdullah ibn Xhafer Tajjar praktikonte semanë, por kundërshtonte vallëzimin dhe argëtimin gjatë semasë.

E tregohet se Jahja ibn Muadh ka thënë:

"Kemi humbur tri gjëra që mungesa e tyre sjell për ne veçse dëm: fytyrën e bukur bashkë me mbrojtje nga harami; fjalën dhe zërin e bukur bashkë me fe; dhe miqësinë e bukur, bashkë me sakrificë.

Në disa libra e kam gjetur që kjo tregohet edhe nga Haris Muhasibiu, dhe nga kjo mund të përfundohet se edhe ai e ka konsideruar semanë të lejuar, përkundër zuhdit dhe takvasë së tij, dhe përpjekjeve të tij në fe.

Ebu Talib ka thënë:

"Ibn Muxhahidi nuk pranonte asnjë ftesë, përpos ftesës për sema."

Nga ai, si edhe nga shumë të tjerë tregohet kjo ngjarje me Muxhahidin: në një mbledhi ishin Ebu Kasim ibn Bint Muni, Ebu Bekr ibn Davud, Ibn Muxhahid e të tjerë. Kur erdhi koha e semasë, Ibn Muxhahid e inkurajoi Ibn Bint Muni-un që të recitojë vargje, e Ibn Davud tha:

- *Më ka treguar babai im, që ka dëgjuar nga Ahmed ibn Hanbeli se semaja konsiderohej e papëlqyer (mekruh), e kështu mendonte edhe babai im, e edhe unë e njdeku mendimin e babait tim.*

Atëherë ibn Bint Muni tha:

- *E gjyshi im, Ahmed ibn Bint Muni, më ka treguar nga Salih ibn Ahmed, se babai i Salihut e ka dëgjuar zërin e Ibn Habbazit. Ibn Muxhahidi i tha Ibn Davudit:*

- *Lëre tash babanë tënd!;* e edhe Muniut i tha:

- *Lëre tash edhe gjyshin tënd!;* dhe vazhdoi:

- *O Ebu Bekr! Çfarë thua për atë që reciton ndonjë varg? A është kjo haram?*

Ebu Bekr Ibn Davud u përgjigj se nuk është, e Ibn Muxhahid vazhdoi:

- *A është e ndaluar, nëse ky ka zë të bukur?*

- *Jo, u përgjigj prapë ai, e Ibn Muxhahid e pyeti:*

- *Nëse në recitim e zgjatë zërin, i shkurtton pjesët e gjata e i zgjatë të shkurtat, a e ka këtë të ndaluar?*

Ibn Davudi tha:

- *Unë s'kam fuqi as për një shejtan, e të kem për dy!"*

Ebu Talib el-Mekki gjithashtu ka thënë:

“Ebu Hasan Askalani Esved ishte një nga evliatë, dhe ai e praktikonte semanë (dëgjonte këngë) dhe duke dëgjuar binte në dalldi. Ai ka shkruar një libër për semanë, ku i përgjigjet atyre që e ndalojnë semanë, e edhe të tjerët kanë shkruar këso libra.”

Ebu Abbasi takoi Hidrin a.s., dhe e pyeti:

- *Çfarë thua ti për semanë, për të cilën ka mendime të kundërta nga dijetarët?*; e Hidri a.s., u përgjigj:

- *Sema është gur i rrëshqitshëm. Në të stabil mund të qëndrojnë vetëm këmbët e dijetarëve.*

Edhe Mimshad Dineveri tregon:

“Pashë në ëndërr Resulallahun s.a.v.s., dhe e pyeta:

- *O Resulallah! A ka diçka në sema që ti e refuzon?; e m'u përgjigj:*

- ***Jo, Nuk refuzoj asgjë nga semaja, por thuaju atyre që ta fillojnë me Kur'an dhe ta mbarojnë me Kur'an.”***

Tahir ibn Bilal Hemedani ka treguar: *“Isha në itikaf në një xhami në Xhidde, afër detit. Një ditë pashë një grup njerëzish se si në një qoshe të xhamisë recitonin e dëgjonin poezi. Nuk më pëlqente ajo që po bënin dhe thashë me vete: ‘Si mund të recitojnë poezi në shtëpinë e Allahut?!...”*

Atë natë në ëndërr e pashë Resulallahun s.a.v.s., ulur në të njëjtën qoshe, e afër tij Ebu Bekr Siddik r.a.. Ebu Bekr po recitonte disa vargje, e Resulallahu s.a.v.s., e dëgjonte, duke mbajtur dorën në gjoks, thuaj se ndjente dalldisje shpirtërore në këtë. Thashë me vete: 'Nuk është dashur t'i kundërshtoj ata njerëz që po dëgjonin poezi! Ja, edhe Resulallahu s.a.v.s., po dëgjon, e Ebu Bekri r.a., po reciton!...'. Atëherë Resulallahu s.a.v.s., u kthye nga unë, e tha:

- Kjo është një pjesë nga e vërteta.

Khunejdi ka thënë:

"Sufive rahmeti ju zbret në tri raste: gjatë ushqimit, sepse ata hanë vetëm kur është e domosdoshme, gjatë bisedës, sepse ata mes vete merren vesh vetëm kur janë në gradën e sidikëve, dhe gjatë semasë, sepse ata sema bëjnë në dalldi dhe ashtu arrijnë në hakikat."

Ibn Xhurejxh semanë e konsideronte të lejuar, e kur e pyetën:

- A do të jetë kjo leje e juaj në ditën e Gjykimit mes sevapeve apo mes gjynaheve tua?, ai u përgjigj:

- As mes sevapeve e as mes gjynaheve, sepse është e ngjashme me "lagv", e Allahu Teala thotë:

"Allahu nuk ju merr në përgjegjësi për betimet tuaja të paqëllimta (bil-lagv)." (2-Bekare: 225).

Këto që i thamë deri tash janë fjalët për sema. Kur i shqyrton këto dëshmi, e sheh se ato janë në kundërshti mes vete, dhe njeriu hutohet se me cilën të veprojë. Ndonjëherë me dëshirë pason ndonjëherë prej tyre dhe të gjitha i dalin gabim. Por, e vërteta duhet të kërkohet në mënyrë të drejtë, e kjo bëhet duke i hulumtuar dëshmitë, se a janë mubah apo haram. Prandaj në vazhdim ne do të bëjmë këtë.

DËSHMITË QË SEMAJA ËSHTË MUBAH

Dije se, kur thuhet që semaja është haram, kjo nënkupton që Allahu Teala do ta dënojë atë që e praktikon. Kjo nuk mund të dihet vetëm me mendje, por duhet të nxjerret nga ajetet dhe hadithet, si dhe përmes analogjisë me rregullat tashmë të përcaktuara. Kur them *hadith*, mendoj në atë që Resulallahu s.a.v.s., e ka thënë ose e ka bërë, e kur them *analogji* mendoj në kuptimet që mund të nxjerren nga fjalët dhe veprat e tij. Nëse nuk ka tekst e as analogji për diçka të tillë, atëherë mendimi që semaja është haram nuk është i drejtë, por mund të konsiderohet si mubah. Ne do ta shpjegojmë këtë në përgjigjen tonë ndaj dëshmimeve të atyre që mendojnë se sema është haram. Kur përgjigjet tona për dëshmitë e tyre të kompletohen, kjo do të jetë e mjaftueshme për të vërtetuar qëllimin tonë.

Por, para së gjithash të themi se, edhe tekstet edhe analogjia tregojnë se sema është mubah.

Sa për analogjinë, në këtë rast bëhet fjalë për atë se këndimi (*el-gina*) ka disa kuptime që duhet të veçohen e të hulumtohen secili ndaras, e më pas edhe si tërësi, sepse në mesin e atyre kuptimeve është edhe dëgjimi i zërit të bukur, që prekë në zemër. Ky zë pastaj ndahet në dy lloje, i këndshëm ose i pakëndshëm.

Zëri i këndshëm mund të jetë i kuptueshëm, siç është poezia, ose i pakuptueshëm, siç janë tingujt nga gjësendet jo të gjalla ose britmat e kafshëve.

Nuk është e drejtë të thuhet se zëri i bukur dhe dëgjimi i tij është haram. Kjo lejohet me tekste dhe me analogji, sepse, në esencë, kjo është kënaqje e shqisës së dëgjimit përmes perceptimit të asaj që me dëgjim mund të përceptohet, e njeriu ka mendje dhe pesë shqisa, dhe secila shqisë ka fuqinë e vet të perceptimit.

Secila shqisë arrin diçka me të cilën kënaqet; shqisa e të shikuarit kënaqet duke shikuar bukurinë në behar, në rrjedhën e ujit apo në fytyrën e bukur, ose edhe ngjyrat e bukura, të kundërta me ngjyrat e mërzitshme e të rënda.

Shqisa e nuhatjes i pëlqen aromat e këndshme, të kundërtat e aromave të rënda e të pakëndshme. Shqisa e shijes i pëlqen ushqimet e shijshme, siç është yndyra, ëmbëlsirat, thartësia - të kundërta me shijet e neveritshme e të pështira. Shqisa e prekjes kënaqet në prekje të butë e të brishtë, e të kundërta me këto janë prekjet e ashpra dhe nevrike. Mendja kënaqet me dituri e njohje, e kjo është e kundërta e paditurisë dhe budallakisë. Njëjtë është edhe me tingujt që i njeh shqisa e të dëgjuarit, e që mund të ndahen në tinguj të bukur e të këndshëm, siç është zëri i bilbilit apo kavallit, dhe tingujt e këqij, si për shembull pëllitja e gomarit, e të ngjashme. Mes kësaj shqise e kënaqjes së saj dhe shqisave tjera e kënaqjeve të tyre, analogjia është e qartë. Edhe në tekste gjejmë dëshmi se dëgjimi i zërit të bukur është i lejuar; Allahu Teala i furnizoi robët e Tij, dhe thotë:

“Ai shton në krijim çfarë të dojë.”(35-Fatir: 1), e disa kanë thënë se ky është zëri i bukur, ndërsa në një hadith, Resulullahu s.a.v.s., thotë:

“Allahu Teala i ka dërguar peygamberët vetëm me zë të bukur.”³

Gjithashtu, Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Vërtetë, më me ëndje dëgjon Allahu Teala robin e Vet me zë të bukur që lexon Kur’an, se sa pronari që dëgjon skllaven e vet këngëtare duke kënduar.”⁴

³ Tirmidhiu, në **‘Shemail’** nga Katade

Duke e lavdëruar Davudin a.s., Resulallahu s.a.v.s., ka thënë se ai ka pasur zë aq të bukur sa që kur e vajtonte veten dhe kur lexonte Zebur, mbledheshin njerëzit, xhinët, kafshët e pyllit dhe zogjtë për të dëgjuar zërin e tij, aq sa ndonjëherë, nën ndikimin e bukurisë së zërit të tij, deri në katërqind njerëz jepnin shpirt.

Duke e lavdëruar Ebu Musa al-Esh'ariun, Resulallahu s.a.v.s., tha:

“Ebu Musasë i është dhënë zëri i bukur i familjes së Davudit a.s..”⁵

Allahu Teala thotë:

“Zëri më i vrazhdë është zëri i gomarit!”

31-Llukman: 19

Nga e gjitha kjo kuptohet se zëri i bukur është i lavdëruar.

Nëse dikush thotë se këtu bëhet fjalë për lejimin e zërit të bukur vetëm me rastin e leximit të Kur'anit, atëherë ai duhet të thotë se qenka e ndaluar të dëgjohet edhe zëri i bilbilit, sepse bilbili nuk lexon Kur'an.

⁴ Hadithi është përmendur në *Librin për edebin e leximit të Kur'anit*.

⁵ Po aty.

E, nëse është e lejuar të dëgjohet një tingull krejtësisht i papërcaktuar, që në vete nuk bartë ndonjë kuptim, pse të mos jetë e lejuar të dëgjohet një zë nga i cili merren urtësi e kuptime të dobishme, e është thënë se disa nga poezitë vërtetë janë urtësi.

Pra, këto ishin mendimet për zërin e bukur.

Aspekti tjetër ka të bëjë me mendimin për zëra të bukur e edhe të harmonishëm. Zëri i bukur dhe harmonia janë dy gjëra të ndara; shumë zëra të bukur nuk janë të harmonishëm e shumë zëra të harmonishëm nuk janë të bukur.

Dhe varësisht burimit të tyre, zërat e bukur ndahen në tri lloje:

Lloji i parë janë zërat nga gjësendet jo të gjalla, siç është zëri i kavallit, sharkisë, defit a tupanit, e të ngjashme;

Lloji i dytë janë zërat që dalin nga fyti i një krijese të gjallë, e krijesa të gjalla janë njeriu ose kafsha, e zë i kafshës është për shembull zëri i bilbilit, kanarinës, kumrisë e zogjve tjerë. Të gjithë këta zëra janë të bukur, harmonikë, dhe është kënaqësi të dëgjohen.

Burim i zërave janë fytet e gjallesave, e instrumentet e njerëzve janë modeluar sipas zërit të gjallesave. Zaten, gjithçka që njeriu i ka dhënë formë ka për model ndonjë krijim të Allahut Teala. Arti bazohet në krijim dhe i përshtatet atij, e shpjegimi për këtë është shumë i gjatë. Mirëpo, është e pamundur që dëgjimi i zërave të këtillë të jetë haram sepse këta janë tinguj të bukur e të harmonizuar, dhe askush nuk ka thënë se dëgjimi i zërit të bilbilit e të zogjve tjerë është haram.

Nuk është e drejtë t'i krahasojmë këta zëra me zërat që dalin nga objektet e të mos bëjmë dallim mes tyre. Këtu nuk përfshihen instrumentet për argëtim, me tela dhe ato frymore, të cilat edhe janë të ndaluara. Por duhet ta dimë se ato nuk u ndaluan për shkakun se japin kënaqësi, përndryshe gjithçka në të cilën njeriu gjen kënaqësi duhet të ndalohet. Kur u ndalua alkooli, njerëzit shkuan aq larg sa filluan të thyejnë edhe enët e alkoolit, e bashkë me alkoolin u ndaluan edhe instrumentet me tela dhe ato frymore, me të cilat njihen alkoolistët. Ndalimi i alkoolit është sikur ndalimi i qëndrimit në një vend vetëm me një grua të huaj, sepse qëndrimi me një grua të huaj është fillimi i zinasë. Siç është haram të shikohet kofsha sepse është afër vendit intim, ashtu është haram edhe një sasi e vogël e alkoolit, ani pse nuk dehë, por fton në dehje.

Pra, secili haram ka një haram tjetër që i sillet përreth, dhe gjykimi për një haram përfshinë edhe këtë haramin tjetër, e kështu bëhet haram edhe afrimi haramit, sepse vetëm në këtë mënyrë mund të mbrohet E Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Secili sulltan ka një fushë të ndaluar. Fusha e ndaluar e Allahut janë gjërat që Ai i ka shpallë haram.”⁶

Ekzistojnë tri arsye pse instrumentet e përmendura janë ndaluar për shkak të alkoolit:

1) e nxisin njeriun në alkool, sepse kënaqësi të tilla fillojnë me instrumente e përfundojnë me dehje.

2) Tingujt e tyre të kujtojnë alkoolin, prandaj edhe zemra anon andej, e kur ky anim bëhet më i fortë, alkooli pihet. Për këtë arsye është ndaluar edhe pirja e shurupit të hurmes në gotë të alkoolit sepse edhe shikimi dhe përdorimi i gotave të alkoolit përkujton në alkool. Sigurisht që nuk merret kënaqësi duke i shikuar ose përdorë ato gota, por kjo është ndaluar për shkak se ato përkujtojnë në haram. Pra, ndalimi i tyre nuk është për shkakun se nga to merret kënaqësi.

⁶ Hadithin e kemi përmendur në *Librin për hallallin dhe haramin*.

Prandaj, nëse dëgjimi i muzikës përkujton në konsumim të alkoolit në atë mënyrë që shkakton dëshirën për të pirë te ata që zakonisht pinë, në atë rast atyre u ndalohet dëgjimi, pikërisht për këtë arsye.

3) tubimi për të dëgjuar këngë është adet i gjynahqarëve, prandaj është e ndaluar të veprohet si ata, sepse ata që e ngjasojnë veten me dikë, atyre edhe ju takojnë. Bile për këtë arsye ne mund të gjykojmë edhe braktisjen e ndonjë sunneti kur bidatxhitë përpiqen ta praktikojnë atë sunnet, që ne të mos përngjajmë me ta. Për arsye të njëjtë goditja e tupanit kur përcjellen haxhitë në haxh dhe ushtarët në luftë do të ishte haram nëse do të bëhej me goditjen e tupanit ngjashëm si gjynahqarët. Për arsye të njëjtë themi se, sikur të mblidhej një grup njerëzish të cilët po përgatisin një ndejë, i servojnë pjatat që zakonisht alkoolistët i servojnë dhe i mbushin ato me *sekenxhebin*⁷, më pas e caktojnë njërin që do t'ju mbushë gotat e do t'i shërbejë, dhe ata e marrin pijen nga ky dhe përshëndesin njëri-tjetrin me shprehjet që alkoolistët i përdorin në ndejat e tyre - një veprim i tillë do të ishte i ndaluar edhe pse vet pija është e lejuar, për shkakun se kjo do të ishte përngjasim alkoolistëve dhe pijanecëve.

⁷ Pije nga uji, mjalti dhe uthulla.

Bile, për arsye të njëjtë nuk lejohet as veshja e mantelit dhe lëshimi i gërshetave të gjata të flokëve në vendet ku kjo pamje është zakon i gjynahqarëve, por nuk ndalohet në vende tjera, ku kjo pamje është zakon i njerëzve të mirë. Për këso arsye janë ndaluar të gjitha instrumentet irakiane dhe instrumentet si *ud*, *tingëz*, *saze* e të ngjashme. Instrumentet si fyelli, tupani e të tjera që japin tingull të bukur e ritmik nuk mund të futen në këtë grup, sepse nuk ndërlidhen me alkool, nuk përkujtojnë në të e nuk nxisin dëshirën për të, e as nuk bëjnë që personi t'ju përngjajë pijanecëve, prandaj nuk mund të llogariten si të ndaluara dhe mbesin të lejuara, duke i krahasuar tingujt e tyre me tingujt e zogjve. Sa për instrumentet me tela, do të them se dëgjimi i tingujve të tyre është i ndaluar edhe kur ato japin tingull të shëmtuar e jo-ritmik, çka e bën të qartë se arsye për ndalesë nuk është vetëm kënaqësia e zakonshme.

Në esencë, gjithçka e bukur është e lejuar, përpos asaj që sjell dëm. Allahu Teala thotë:

"Thuaj: "Kush i ndaloj bukuritë dhe ushqimet e mira që Allahu i krijoi për robët e vet?" 7-Araf: 32

Si përfundim, të gjithë këta zëra nuk u ndaluan për shkakun që janë të bukur e të harmonizuar, por për arsye tjetër, për çka do të flasim më vonë.

Lloji i tretë janë zërat e harmonizuar e të kuptueshëm, që është poezia; del nga fyti i njeriut dhe është e lejuar, sepse përveç zërit të bukur është edhe e folur e kuptueshme, e të folurit e kuptueshëm nuk është i ndaluar siç nuk është i ndaluar as zëri i bukur e i harmonizuar. E nëse një zë i bukur nuk është i ndaluar, përse të ndalohen disa zëra bashkë?

Natyrisht që vëmendja është te kuptimi që nxjerret nga dëgjimi i atyre zërave, prandaj nëse ai kuptim është diçka e ndaluar, kjo ndalohet të përmendet në çfarëdo forme, qoftë me harmoni ose pa të.

Për këtë bukur e drejtë ka folë Imam Shafiu: *“Poezia është një e folur, dhe e folura e bukur është e dashur, ndërsa ajo e shëmtuar urrehet.”*

Prandaj, nëse lejohet recitimi i poezisë, me ose pa melodi, lejohet edhe recitimi i përcjellë me ndonjë melodi të caktuar dhe me këndim.

Nëse njësitë e lejuara bashkohen në diçka që është e lejuar, atëherë e lejuar është edhe mënyra si janë bashkuar ato. Sado njësi që i bashkohen, kjo nuk e bën të ndaluar, derisa të mos ketë diçka që është e ndaluar, e që nuk ekzistonte kur ato njësi ishin të ndara. Në rastin këtu, nuk ka asgjë të ndaluar.

Si mund të ndalohet recitimi i poezisë, kur ajo recitohej edhe para Resulallahut s.a.v.s.?! E vet Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Vërtetë, disa poezi janë urtësi.”⁸

Ajsha r.anha, ka lexuar poezinë e Lebidinit:

- *Shkuan ata, që nën kujdes të tyre jetuam në mirësi,*
- *Unë mbeta me pasardhësit e tyre, që s’kanë aftësi.*

Në Sahihët e Buhariut dhe Muslimit tregohet se Ajsha r.ana, ka thënë: *“Kur Resulallahu s.a.v.s., erdhi në Medine, aty ishte përhapur një epidemi; Ebu Bekr dhe Bilali r.a., u sëmurën e ju humbi fuqia. Kur e kaplonin ethet, babai thoshte:*

- *Secili zgjohet pranë familjes së vet,*
 - *Por vdekjen e ka më afër se rripin që e ngjet;*
- e Bilali, kur ethet i largoheshin, fliste me zë të ngritur:*
- *Sikur ta dija, a do të fle një natë në luginë*
 - *E rreth meje: shëlgje plot aromë e hijeshi!*
 - *A do të arrij një ditë me ujin e Mexhennetit?*
 - *A do të më shfaqen Sham e Tafil?*
- Unë i tregova Resulallahut s.a.v.s., për këtë, e ai tha:*
- ***O Allah! Na e shto dashurinë për Medinen edhe më shumë, siç na e shtove dashurinë për Meken.*⁹**

⁸ Buhariu, nga Ubejj ibn Ka’b, e është përmendur në *Librin për diturinë*.

Gjatë ndërtimit të xhamisë, Resulallahu s.a.v.s., po bartte qerpiçë, bashkë me të tjerët, dhe recitoi:

**- Ky hamallëk nuk është si hamallëku i Hajberit,
- O Rabbi jonë. Kjo është më e hairit, më e mirë
dhe më e pastër.**

Një herë, Resulallahu s.a.v.s., recitoi edhe këto fjalë:

**- O Allah! Jeta e vërtetë është jeta e ahiretit.
- Ki mëshirë për ensarët, e edhe muhaxherët.”¹⁰**

Kjo pra është e shënuar në dy Sahihët. E tregohet gjithashtu që Resulallahu s.a.v.s., vendosi në xhami një minber ku ngjitej Hasani r.a., dhe këndonte vargje që e lavëdronin ose mbronin të Dërguarin e Allahut, e Resulallahu s.a.v.s., thoshte:

“Vërtetë që Allahu Teala e ndihmon Hasanin me Xhibrili-Emin, përderisa ky e mbronë ose e lavdëron të Dërguarin e Allahut.”¹¹

⁹ Shënohet në *Sahih*-ët e Buhariut dhe Muslimit, me fjalët e Ebu Bekrit dhe Bilalit, porse burimi i përmendet vetëm te Buhariu, e te Muslimi jo.

¹⁰ Buhariu dhe Muslimi.

¹¹ Shënon Buhariu si *muallak*, Ebu Davudi, Tirmidhiu dhe Hakimi me zinxhir të pakëputur të transmetuesve, nga Ajsha r.anha. Tirmidhiu thotë se është *hasen-sahih*, e Hakimi thotë se ka zinxhir të besueshëm. Në dy *Sahih*-ët shënohet se Ajsha r.anha, ka thënë që Hasani po e mbronte Resulallahun s.a.v.s..

Kur Nabiga po lexonte poezinë e tij, Resulallahu s.a.v.s., tha:

“Allahu ta bekoftë gojën!”¹²

Ajsa r.anha ka treguar: *“As’habët i recitonin vargje njëri-tjetrit në praninë e Resulallahut s.a.v.s., e ai buzëqeshej.”¹³*

Amr ibn Sherid ka treguar se babai i tij ka thënë: *“Ia recitova Resulallahut s.a.v.s., qindra vargje nga Umejij ibn Ebu Salt, e deri sa recitoja, Resulallahu s.a.v.s., vetëm thoshte:*

- *Vazhdo, vazhdo...; e më pas tha:*

- *Ky gati se ka hyrë në islam me poezitë e tij.”*

E nga Enesi r.a., transmetohet se në udhëtimet e Resulallahut s.a.v.s., është recituar poezi; Enxheshe recitonte për gratë e Ber ibn Malik për burrat. Resulallahu s.a.v.s., Enxheshes i tha:

- *O Enxheshe, këndon poezi pa thyer gota,*

(pra, pa dëmtuar gratë, që thyhen lehtë e janë të buta në zemër).”¹⁴

¹² Hakimi shënon nga Huzejme ibn Evs.

¹³ Tirmidhiu, nga Xhabir ibn Semure.

¹⁴ Shënon Ebu Davud et-Tajalisi, e shënojnë edhe Buhariu dhe Muslimi, por nuk e përmendin Ber ibn Malikun.

Në kohën e Resulallahut s.a.v.s., dhe të as'habëve të tij, ka qenë zakon i arabëve të recitonin poezi pas karavanit të deveve, e kjo nuk ka qenë tjetër pos se vargje të kënduara me zë të bukur e të harmonshëm. Askush nga as'habët nuk e qortoi këtë; ndonjëherë e kërkonin për kënaqësi e ndonjëherë të nxisin devetë në lëvizje. Prandaj nuk mund të thuhet se kjo është e ndaluar, për shkak se janë fjalë të kuptueshme, të kënduara me zë të bukur e harmonik, dhe të këndshme për t'u dëgjuar.

POEZIA SI SHKAKTAR I LËVIZJES SË ZEMRËS

Unë them se, Allahu Teala ka një sekret në marrëdhënien mes harmonisë dhe shpirtit, prandaj tingujt e harmonishëm krijojnë efekte të çuditshme në zemër; disa e gëzojnë, të tjerë e pikëllojnë, disa e përgjumin, disa e bëjnë të qeshë e të tjerë nxisin në lëvizje të duarve, këmbëve a kokës, përshtatshëm asaj që dëgjohet. Mos mendo se kjo është pasojë e kuptimit të vargjeve, kjo vjen nga brendësia. Dikush ka thënë se atë që nuk e ndikojnë pranvera me lulet e saj, lahuta e violina, i tilli ka natyrë të prishur dhe për të nuk ka ilaç.

Si të jenë lëvizjet pasojë e kuptimit, kur shohim që zëri i bukur ndikon edhe te foshnja në djep; zëri i arrin në vesh e ajo qetësohet dhe anon kah ai zë. Edhe devesë me natyrën e saj të sertë këndimi i jep forcë e gjallëri, duke ia lehtësuar bartjen e ngarkesave dhe duke ia shkurtuar distancat; kur udhëtimi në shkretëtirë të zgjatet dhe devetë të lodhen nga ngarkesat e rënda, çobani fillon këndimin dhe ti i sheh devetë si menjëherë e ngritin kokën duke dëgjuar zërin e çobanit me veshët lartë, sepse nga ai zë që ju pëlqen marrin kënaqësi të jashtëzakonshme dhe ngarkesa ju vjen më e lehtë e distancat më të shkurta. Ndonjëherë dehen nga kjo kënaqësi e me ngarkesë të rëndë vrapojnë shpejt, të pavetëdijshme se po vrapojnë drejt vdekjes.

Ebu Bekir Muhammed ibn Davud ed-Dinuri ka treguar: *“Isha në shkretëtirë dhe takova një fis arab. Njëri nga ta më ftoi në çadrën e vet. Para çadrës pashë deve të ngordhura; vetëm një kishte mbetur gjallë, por e lodhur dhe e dobët, thuaj se edhe atë po e lëshonte shpirti. Brenda takova një skllav të lidhur, e më tha:*

- Ti je mysafir dhe ke të drejtë të ndërmjetësosh për mua. Pronari im e nderon mysafirin e nuk t’a refuzon kërkesën, prandaj të lus fol me të; ndoshta më zgjidhë.

Kur mikpritësi e solli ushqimin, refuzova të ha deri sa të më lejojë të ndërmjetësoj për atë skllavin, e ai më tha:

- Ky skllav ma shkatërroi pasurinë! Ai ka zë të bukur. Kur i ngarkoi këto deve nga të cilat unë jetoj, filloi t’ju këndojë, e ato, të magjepsura me zërin e tij, largësinë e tri ditësh e kaluan për një natë. Kur u shkarkuan, gati të gjitha ngordhën. Por pasi që je mysafir i imi, do ta pranoj kërkesën dhe këtë skllav po ta fali ty.

Ndjeva dëshirë të madhe që t’ia dëgjoj zërin. Kur zbardhi mëngjesi, i thashë ta nxis devenë me këndim, që të shkojmë të marrim ujë në bunar. Kur filloi të këndojë, deveja u ngrit befas dhe e këputi litarin, e unë rashë në tokë; kurrë nuk kisha dëgjuar zë aq të bukur.”

Kuptohet që muzika ka ndikim në zemër. Ai që nuk ndikohet, ka mangësi, është larg shpirtërisht dhe ka zemër të ashpër. Kjo vlen për të gjitha gjallesat; secila e ndjenë zërin e bukur.

Prandaj zogjtë ndaleshin mbi kokën e Davudit a.s., që ta dëgjojnë zërin e tij. Por, sado që të flasim për ndikimin e muzikës në zemër, ajo nuk mund të vlerësohet si e lejuar apo e ndaluar sepse kjo varet nga gjendja dhe personi, dhe nga forma e zërit, e vlerësohet sipas asaj që është në zemër. Ndërsa Ebu Sulejman ed-Darani ka thënë:

“Muzika nuk vë në zemër diçka që nuk është aty, por lëviz atë që tashmë është në zemër.”

Fjalët melodike e ritmike janë adet në disa raste, për të ndikuar në zemra me qëllime të caktuara. Mund të flasim për shtatë raste të tilla:

Rasti i parë është kënga ose poezia gjatë përcjelljes së haxhive, kur njerëzit shëtisin me haxhitë nëpër qytet, me tupane e duke recituar vargje të bukura, që lejohet, sepse ato përshkruajnë Qaben, Makami-Ibrahim, murin rreth Qabesë (*hatim*), burimin Zem-zem, vendet ku kryhen ceremonitë e haxhit, jetën nomadike e të ngjashme. Kjo ndikon në zemra dhe i inkurajon ato ta vizitojnë Qaben. Nëse ka dashuri në zemrën e dëgjuesit, kjo e ndez, nëse nuk ka, e zgjon. Haxhi është ibadet dhe dëshira për ta kryer është e lavdëruar, prandaj e lavdëruar është edhe ajo që e nxitë këtë dëshirë.

Siç lejohet vaizi ta zbukurojë vaizin me fjalë të bukura duke përshkruar Qabenë, shpërblimin për haxhin e kryer, vendet që vizitohen gjatë haxhit – e kjo me qëllim që te dëgjuesi të nxisë dëshirën për haxh, njëjtë i lejohet dikujt tjetër të inkurajojë në haxh duke lexuar poezi dhe vargje për këtë. E kur vargjet vendosen në rimë, fjalët ndikojnë fuqishëm në zemër; kur i shtohet edhe zëri i bukur atëherë ndikimi forcohet, e nëse i shtohen edhe tupani e defi si edhe lëvizjet ritmike, ndikimi është edhe më i fortë. Kjo është e lejuar, nëse nuk ka instrumente frymorë e me tela, që i përdorin keqbërësit. Por, është e ndaluar që me muzikë a me fjalë të nxitet dëshira për haxh te personi që nuk mund të shkojë, ose prindërit nuk e lejojnë të shkojë për herë të dytë. Njëjtë vlenë edhe kur rrugëtimi për në haxh nuk është i sigurt ose ka mundësi të mëdha që të vritet në rrugë; në raste të këtilla nuk është e lejueshme të inkurajohet haxhi.

Rasti i dytë është kënga ose poezia gjatë përcjelljes së ushtarit në luftë, njëjtë si për haxhitë. Natyrisht, vargjet (dhe melodia) duhet të jenë ndryshe nga këngët a poezitë për haxhitë, sepse përkrahja e ushtarit ka për qëllim të zhvillojë te ai trimërinë e ndaj armikut të nxisë ashpërsi dhe urrejtje, prandaj recitohen vargje që theksojnë trimërinë dhe pakësojnë vlerën e jetës dhe pronës.

Shembull i kësaj janë vargjet nga Mutenebbiu:

- *Nëse ti nuk vdes nga shpata, me nder,*
- *do të vdesësh si i poshtër, pa vlerë;*

dhe:

- *Frikacaku edhe frikën e sheh si mençuri,*
- *që është mashtrim i natyrës së keqe të tij.*

Poezia dhe këndimi për përkrahje dallon nga poezia dhe këndimi që nxitë dëshirën dhe kjo është e lejuar kur luftimi është i lejuar, si dhe e lavdëruar kur luftimi është i lavdëruar, dhe vetëm për ata të cilëve ju lejohet shkuarja në luftë.

Rasti i tretë është kënga ose poezia që lavdëron trimërinë karshi armikut me qëllim që të trimërojë ushtarët, t'ju shtojë vullnetin për luftë dhe të lavdërojë heroizmin. Nëse shprehje të zgjedhura këndohen me zë të bukur, ato mund të kenë ndikim të madh në zemrat e ushtarëve. Kjo është e lejuar në luftë të lejuar, e çdo luftë e lejuar është luftë e lavdëruar (*mendub*), por është e ndaluar në luftën kundër myslimanit, kundër besimtarëve të besimeve tjera që janë nën qeverisjen e myslimanëve (*zimmi*) dhe në secilën luftë që me shariat është e ndaluar. Domethënë, ndalohet nxitja e asaj që nxitë në të ndaluarën. Kjo është përcjellur nga as'habë guximtarë, siç ishin Alia e Halidi, r.a..

Prandaj themi se duhet të ndalohet përdorimi i tupanit të vogël (*shahin*) në kampuset e ushtarëve, sepse tingulli i tij është i hollë e i butë, dhe mund të ndikojë negativisht në guximin e ushtarëve, të zbusë vullnetin e tyre, të nxisë nostalgjinë për familjen e vendlindjen, dhe kështu të shkaktojë dobësim e rraskapitje në luftë. Njëjtë vlen edhe për zërat dhe tingujt tjerë që zbusin zemrat, sepse ato janë e kundërta e tingujve dhe zërave trimërues e frymëzues. E nëse dikush përdorë tinguj të tillë që të ftohë ushtarët nga ndonjë luftë e ndaluar, ai do të konsiderohej rob i mirë.

Rasti i katërt janë vargjet e vajtimit për të vdekurin me qëllim që njerëzit të nxiten të qajnë e të mërzhiten. Mirëpo, pikëllimi për të kaluarën është i qortuar, sepse Allahu Teala thotë:

“...që ju të mos dëshpëroheni tepër për atë që ju ka kaluar...” 57-Hadid: 23

Edhe vajtimi për të vdekurin është i tillë, është mospajtim me vendimin e Allahut dhe kundërshtim i asaj që nuk ndryshon. E pasi kjo është e qortuar, edhe nxitja e kësaj është e qortuar. Prandaj vajtimi është qartë i ndaluar.¹⁵

¹⁵ Është hadith muttefekun alejhi, nga Ummu Atije: “Në varrimin e Resulallahut s.a.v.s., e pranuar obligimin të mos vajtojmë.”

E lavdëruar është mërzitja e njeriut për atë që nuk e ka bërë në lidhje me fenë dhe i lavdëruar është të qarit për gjynahet e veta. Pra, është e lavdëruar të qajë dhe të nxisë në të qarë për pendim. Për këtë arsye qau Ademi a.s., dhe nxitja e një mërzie të tillë është e lavdëruar, sepse e nxit njeriun të pendohet dhe të kompensojë gabimet e bëra në të kaluarën. Po për këtë arsye konsiderohet e lavdëruar edhe qarja e Davudit a.s., sepse ishte mërzi e vazhdueshme e me lotë të shumtë për gjynahet e bëra. Davudi a.s., qante e vajtonte shumë, me fjalë të zgjedhura e me zërin e vet melodik sa edhe gjenaze bartnin nga vendi ku ai fillonte të vajtojë. Kjo është e lavdëruar, sepse gjithçka që udhëzon në të lavdëruar, është e lavdëruar. Edhe për vaizin që ka zë të bukur lejohet që në minber të recitojë vargje të pikëlluara në melodi, që zbusin zemrat, e edhe të qajë, bile edhe të aktrojë të qarit, me qëllim që të bëjë dëgjuesin të qajë dhe të shkaktojë pikëllim te ata.

Rasti i pestë është dëgjimi i muzikës për të shtuar gëzimin gjatë kohëve të gëzueshme. Kjo lejohet nëse arsyeja për gëzim është e lejuar. Këto janë këndimet për festa (Bajram), në dasëm, kur udhëtari kthehet nga rruga, për gosti, kur lind fëmija, kur prehet kurban për të posalindurin, për syneti, për kryerjen e mësimit përmendësh të Kur'anit; këndimi në këto raste është i lejuar me qëllim që haptas të tregohet arsyeja e gëzimit.

Kjo lejohet sepse ka melodi të tilla që shkaktjnë gëzim e hare, e për gjithçka që lejohet gëzimi, lejohet edhe nxitja në të. Këtë e tregon edhe transmetimi që përshkruan këndimin e grave me def në kulme të shtëpive, me rastin e arritjes së Resulallaut s.a.v.s., në Medine:

- *Hanë e plotë lindi tek ne nga Senijjetul-veda,*
- *Është vaxhib të falënderojmë, se ai fton tek Allahu.*

Kjo është shprehje e hapur e gëzimit për ardhjen e Resulallahut s.a.v.s.. Një gëzim i tillë është i lavdëruar, prandaj edhe shprehja e atij gëzimi me varg melodik e vallëzim, është e lavdëruar.

Tregohet edhe për një grup të as'habëve se vallëzuan në një aheng.¹⁶ Kjo lejohet si festim i ardhjes së ndonjë personi për të cilin duhet të gëzohet, dhe në raste tjera të lejuara. Këtë e tregon edhe hadithi nga Ajsha r.anha:

“Resulallahu s.a.v.s., më mbështolli me mantelin e vet, kur po shikonim Abisinët si vallëzojnë në xhami, që të qëndrojnë aty deri sa të më mërzhiten.”¹⁷

Ajo ishte e re dhe pëlqente vallëzimin, e qëndroi gjatë.

¹⁶ Ebu Davudi, nga Alia r.a., për çka do të flitet në kapitullin e dytë.

¹⁷ Në *Sahih* të Muslimit hadithi tregohet nga Amr ibn Haris.

Buhari e Muslim në *Sahihë* shënojnë edhe hadithin nga Akile, ai nga Zuhri, ky nga Urve e ai nga vet Ajsha, që kur haxhitë ishin në Mina, Ebu Bekr r.a., hyri në çadrën e Ajshes r.anha, e aty takoi dy skllave që luanin në def, e Resulallahu s.a.v.s., ishte mbuluar me mantel. Ebu Bekr r.a., i qortoi skllavet, e Resulallahu s.a.v.s., zbuloi fytyrën, e tha:

- Lëri, O Ebu Bekr! Këto janë ditë të bekuara.

Ajsha r.anha, gjithashtu ka treguar: *“Resulallahu s.a.v.s., më mbështolli me mantelin e vet, kur po shikonim Abisinët si vallëzojnë në xhami. Omeri r.a., i qortoi ata¹⁸, por Resulallahu s.a.v.s., ju tha:*

- Vazhdoni, o Beni Erfidë!”¹⁹

Ibn Shihab përcjellë hadith të ngjashëm nga Amr ibn Haris, ku thuhet: *“këndonin dhe e shoqëronin me def”, e në transmetim të Ebu Tahir nga Ibn Vahb: “Pasha Allahun, Resulallahu s.a.v.s., qëndroi te dera e dhomës sime. Abisinët vallëzonin me shtiza në xhaminë e Resulallahut s.a.v.s.. Ai më mbështolli me shami që unë të shikoj vallëzimin, e më pas qëndroi në këmbë për mua, që unë të vendos kur të largohemi.”²⁰*

¹⁸ Është cekur më herët, por nuk përmendet qortimi i Omerit r.a.. Këtë e shënon Muslimi nga Ebu Hurejre, ku thuhet: *“Lëri, o Omer!”* Nesai shënon edhe: *“Këta janë nga fisi i Benu Erfidë”, e Muslimi dhe Nesai nga Ajsha r.anha: “Vazhdoni, o Beni Erfidë!”*.

¹⁹ Muslimi, si edhe Buhariu nga Evzai, e ai nga Ibn Shihab.

²⁰ Gjithashtu e shënon Muslimi

Tregohet se Ajsha r.anha, ka thënë: *“Unë luaja me kukulla në prani të Resulallahut s.a.v.s.. Kur vinin shoqet për të luajtur, ato e mbulonin fytyrën para Resulallahut s.a.v.s., e ai gëzohej kur ato vinin të luanin me mua.”*²¹

Në një transmetim tjetër thuhet se Resulallahu s.a.v.s., pyeti:

- ***Çfarë janë këto kukulla?***, e Ajsha, r.anha u përgjigj:

- *Janë vajzat e mia.* Resulallahu s.a.v.s., pyeti:

- ***Çfarë është ajo mes tyre?***; e Ajsha r.anha tha:

- *Është një kalë,* e Resulallahu s.a.v.s., vazhdoi:

- ***Çfarë janë ato mbi kalë?***; e Ajsha, r.anha tha:

- *Krahët e kalit. Kam dëgjuar se Sulejmani a.s., ka pasur kuaj me krahë.* Më vonë Ajsha r.anha, ka treguar se Resulallahu, a.s., aq ka buzëqeshë në këtë sa dhëmbët iu dukën. Ka qenë zakoni i fëmijëve të bëjnë lodra nga argjila ose pëlhura, por jo në formë të plotë, e dëshmi është transmetimi se kali lodër kishte krahë.

Ajsha r.anha, gjithashtu ka treguar: *“Resulallahu s.a.v.s., erdhi, e unë isha me dy shoqe, që po këndonin këngën e Buasë.”*²² *Ai u shtri në shtrat dhe ktheu fytyrën. Më pas erdhi Ebu Bekr r.a., e më qortoi, duke më thënë:*

²¹ Është i shënuar në Sahih-ët e Buhariut dhe Muslimit, e në këtë formë e shënon Ebu Davudi, me zinxhir të besueshëm të transmetuesve.

²² Këngë për betejën e Buasë, para se Islami të arrijë atje.

- Çfarë është kjo muzikë e shejtanit në shtëpinë e Resulallahut a.s.? Por, Resulallahu a.s., iu afrua, e i tha:

- **Lëri të qeta.** Kur Resulallahu s.a.v.s., nuk po shikonte, ju dhashë shenjë shoqeve të largohen, e ato shkuan. Ishte ditë e bekuar, që zezakët e festonin duke vallëzuar, me shtizat e mburojat e tyre. Atëherë, ose e pyeta unë Resulallahun s.a.v.s., ose ai vet më propozoi:

- **A dëshiron ta shikosh këtë vallëzim?** I thashë që dua, e më vendosi prapa vetes, e faqja ime preku faqen e tij, e Resulallahu, s.a.v.s., tha:

- **Vazhdoni, o Benu Efridë!** Kur u mërzita, më pyeti:

- **A ishte mjaft?** I thashë që mjaft shikuam, e më tha:

- **Shko tash.** ”²³

Te Muslimi shkruan: “E vendosa kokën në krahërorin e tij, dhe ashtu shikoja vallëzimin e tyre. Në fund, isha unë ajo që kërkova të largohemi prej aty.”

Këto janë në Sahihët e Buharit dhe Muslimit; dëshmi e qartë se këndimi e vallëzimi nuk janë haram, e aty gjejmë edhe lehtësime:

1) lehtësim për vallëzim; loja dhe vallëzimi i Abisinëve nuk ishte e fshehur e as e mbyllur për askënd.

2) lehtësim për vallëzim në xhami;

²³ Shënohet në *Sahih*-ët e Buhariut dhe Muslimit, dhe vazhdimi i tij gjendet te Muslimi, siç e cekë autori.

3) Fjala e Resulallahut s.a.v.s.: **“vazhdoni...”**; është urdhër dhe kërkesë; e si të thuhet se vallëzimi genka haram?!;

4) Resulallahu s.a.v.s., tha: **“janë ditë të bekuara”** (Bajram) me çka ia ndaloi Ebu Bekrit dhe Omerit, r.a., ta ndërprejnë këndimin;

5) Resulallahu s.a.v.s., shikoi e dëgjoi vallëzimin sepse këtë e dëshironte Ajsha r.anha; që është dëshmi se disponimi i zemrës së gruas e fëmijëve duke ju lejuar argëtimin është më i mirë se ashpërsia dhe ndalimi;

6) Nga pyetja e Resulallahut s.a.v.s., Ajshes r. anha:

- A dëshiron t'i shikosh?,

kuptohet se ai nuk ishte i detyruar. Po të propozonte Ajshë r. anha, ndoshta Rasulallahu s.a.v.s., do të lejonte edhe pa dëshirë, të mos i priset qetësia, por ai vet propozoi;

7) Resulallahu s.a.v.s., i lejoi dy skllave të këndonin me def, ani që kjo ngjanë me muzikën e të këqijve; e nga kjo kuptohet që defi nuk është i ndaluar;

8) Resulallahu s.a.v.s., po dëgjonte zërin e dy vajzave, sa ishte i shtrirë, e po të kishte edhe ndonjë instrument me tela, nuk do të qëndronte aty. Kjo dëshmon se dëgjimi i zërit të femrës nuk është i ndaluar sikur instrumentet me tela; përpos kur ka rrezik nga joshja.

Këto tekste dhe krahasime dëshmojnë se këndimi, vallëzimi, defi, vallja me shtiza e mburoja, shikimi i vallëzimit të Abisinëve e zezakëve - këto janë *mubah*, në ditët e gëzimit, siç është dita e Bajramit. Ditë gëzimi janë edhe dasma, zifafetet, prerja e kurbanit për të posalindurin, synetia, dita e kthimit nga rruga dhe gjithçka tjetër për çka lejohet gëzimi. Gëzimi lejohet edhe kur vizitohet miku, kur takohen e mblidhen shokët; të gjitha këto janë raste kur mund të ketë sema.

Rasti i gjashtë është semaja e ashikëve, që nxitë mallin dhe ndezë dashurinë, për ta harruar veten. Nëse bëhet gjatë shikimit në fytyrën e dashur, është vërtetim i kënaqjes, e nëse ndodhë gjatë ndarjes - është ndezje e mallit, i cili në vete mbartë dhimbje, por ka edhe një lloj kënaqësie, nëse ekziston shpresa për bashkim. Shpresa është gjithmonë e ëmbël, e dëshpërimi është i dhimbshëm ndërsa kënaqësia në shpresë shtohet në proporcion me forcën e mallit. Në një sema të këtillë gjejmë përhapjen e dashurisë, ndezjen e mallit, kënaqësinë nga shpresa për bashkim, bashkë me përshkrimin e hollë të bukurisë së të dashurit. Kjo është e lejuar (*mubah*) nëse personi i dashuruar është nga ata me të cilët lejohet bashkimi në dashuri, siç është dashuria ndaj gruas ose skllaves, prandaj e dëgjon këngën e saj që të forcojë kënaqësinë e bashkimit me të.

Ai gjen kënaqësi prej shikimit me sy e dëgjimit me veshë, dhe përmes tyre zemra ia kupton kënaqësinë e takimit dhe dhimbjen e largimit, e arsyet e kënaqësive renditen njëra pas tjetrës...

Këto janë disa lloje të kënaqësive të lejuara (*mubah*) në këtë botë, dhe për këtë flet Allahu Teala, kur thotë:

“Jeta e kësaj bote, nuk është gjë tjetër, veçse argëtim dhe lojë.” 29-Ankebut: 64

Prandaj nëse gruaja hidhërohet në të ose është ofenduar për ndonjë arsye, njeriut i lejohet që me sema të ndezë dashurinë e vet dhe ndjenjën e kënaqësisë së bashkimit. Por, nëse është shkurorëzuar nga gruaja, atëherë është haram të përdorë këto mënyra. Njëjtë nëse dikush e mendon gruan që nuk e ka të lejuar t’a shikojë, dhe tingujt që i dëgjon e nxisin në këtë – në atë rast dëgjimi është haram. Sepse, kjo paraqet ndezje të imagjinatës për haramin dhe për atë që nuk i takon. Ata që në vete kultivojnë këso dëshira, nuk ndahen nga këto mendime as në momentet e ndezjes së epshit, e këtë e kanë haram për shkak që është sëmundje e fshehtë; e arsye për ndalesë nuk është vetë muzika. Kur e pyetën një të urtë për epshin, ai u përgjigj: *“Epshi është një tym që ngrihet nga brendia e njeriut - e në tru; atë e largon akti seksual, dhe e ndezë muzika.*

Rasti i shtatë është semaja e atyre që e duan Allahun, janë të dashuruar në Allahun dhe të përmalluar për takim me Të. Kudo që shikojnë, ata e shohin Allahun, çfarëdo që dëgjojnë, dëgjojnë nga Allahu. Semaja forcon dashurinë e tyre, shton dëshirën e tyre, ngritë gradën e tyre shpirtërore, ndez zjarrin e zemrës së tyre dhe i sjell ata në *keshf* dhe kënaqësi të tilla që as nuk përshkruhen me fjalë. Këto i dinë ata që i kanë shijuar, e ata që nuk mund t'i shijojnë, i mohojnë.

Një këso gjendje në gjuhën e sufive quhet *vexhd*, nga fjalët *vuxhud* (ekzistencë) dhe *tesaduf* (rastisje), çka do të thotë se personi përjeton gjendje shpirtërore të cilat nuk i ka përjetuar para semasë. Pastaj këto gjendje ndiqen nga sebepe të tilla që me zjarrin e tyre djegin zemrën dhe e pastrojnë atë nga e keqja, njëjtë si flaka që e pastron arin nga materialet e huaja. Pasi të pastrohet zemra në këtë mënyrë, ajo fillon të vështrojë e zbulojë disa realitete dhe krijime të fshehta. Ky është qëllimi final që duan ta arrijnë të dashuruarit në Allahun dhe është fryt i fundit i të gjitha afërsive. Gjithçka që e sjell njeriun në këtë gradë është një mjet afërsie.

Lidhja e zërit melodik me shpirtin dhe ndikimi i kësaj në shpirt, qofshin ato vargje për dashurinë, gëzimin a mërzinë, është sekret hyjnor që realizohet në zemër përmes semasë.

Ky sekret është hollësi e diturisë *mukashefe*. Budallai, ai me zemër të ashpër e të ngurtë, që është i privuar nga kënaqësia e semasë, ai hutohet nga kënaqja e atij që dëgjon shpirtërisht, hutohet para *vexhdit* të tij dhe mallëngjimit të tij shpirtëror, para ndryshimit të gjendjeve të tij, ndryshimit të ngjyrës së lëkurës së tij; hutohet mu sikur kafsha nga shija e ëmbëlsirës me bademë, siç hutohet impotenti që burrat kënaqen me gratë, siç hutohet fëmija që të rriturit kënaqen me pozita, siç hutohet xhahili kur një person merr kënaqësi nga njohja e madhështisë së Allahut dhe krijimit të Tij të mahnitshëm.

Dhe ka një sebeb për këtë; kënaqja është një lloj i nxjerrjes së kuptimit, e për këtë nevojitet forca e të kuptuarit. Nuk mund të pritet që këtë kënaqësi ta kuptojë ai që forca e të kuptuarit nuk i është pjekur. Si mund ta përjetojë shijen e ushqimit ai që ka humbur aftësinë e shijimit? Si mund ta përjetojë personi i shurdhër shijen e melodive, ose si mund t'a përjetojë hakikatin ai që e ka humbur mendjen? Kënaqësia e dëgjimit me zemër ndodh vetëm pasi melodia të arrijë në vesh. Prandaj nuk ka dyshim se ai që humb aftësinë e dëgjimit, humb edhe shijen e melodisë.

Ti ndoshta do të pyesësh se si mund ta imagjinojmë dashurinë për Allahun ashtu që dëgjimi i melodive ta stimulojë atë dashuri?;

Atëherë dije se: ai që e njeh Allahun, e do Allahun. Sa më shumë të shtohet njohuria e tij, aq më shumë rritet dashuria e tij. Dashuria e fortë quhet *ashk*²⁴ që nënkupton dashuri tej mase. Për këtë arsye arabët, duke e parë Resulallahun, s.a.v.s., si vetmohej për ibadet në kodrën Hira, thanë se Muhammedi s.a.v.s., *u dashurua*, iu bë ashik Rabbit të vet.

Dhe dije se, Allahu Teala është i bukur dhe e do bukurinë, e bukuria është e dashur për ata që e njohin. Bukuria në formë fizike, veshje dhe shkëlqim të fytyrës shihet me sy. Ndërsa bukuria në madhështi, lartësim, pozitë, ahlak të bukur, empati për krijesat dhe në cilësi tjera të bukura shpirtërore, përjetohet me ndjeshmëri e zemrës. Shprehja *xhemal* (*bukuri*) përdoret edhe për këtë bukuri shpirtërore, prandaj për dikë thuhet së është i bukur (*xhemil*), e me këtë nuk mendohet në pamjen e tij fizike por në bukurinë e ahlakut të tij dhe cilësive të tija të mira.

²⁴ **Ashk**: ndjenjë e afërsisë së tepërt, e lidhjes dhe besnikërisë, dashuri, pasion.

Siç bëhet i dashur njeriu për bukurinë e tij të dukshme, njëjtë bëhet i dashur edhe për këtë bukuri të tij të brendshme. Kjo dashuri nganjëherë shkon aq larg sa merr gjendjen e *ashkut*. Sa ka të tillë që kanë shkuar aq larg në dashuri ndaj imamëve të medh'hebeve, si Shafi, Maliki, Hanefi e Hanbeli, duke sakrifikuar gjithë pasurinë dhe jetët e tyre për medh'hebin, me çka kaluan çdo kufizim të ashkut.

E është interesant se si dikush e konsideron të kuptueshme dashurinë e tepruar për ndonjë person që as nuk e ka parë, nuk e di a është i bukur apo i shëmtuar dhe që tashmë ka vdekur, e kjo dashuri është pasojë e bukurisë së brendshme të atij që dashurohet, ahlakut të tij të bukur dhe veprave të tij e te mirave që i përdorin besimtarët si edhe cilësive tjera të mira të tij, e më pas, i njëjti e sheh si te pakuptueshme dashurinë ndaj Atij prej të Cilit vjen çdo e mirë, bile saktësisht e di që nuk ka të mira, bukuri e asgjë tjetër që dëshirohet në këtë botë, e që kjo të mos jetë një nga të mirat e Tij, gjurmë nga gjurmët e fisnikërisë së Tij, një pjesë e vogël nga deti i mirësisë së Tij, bile, secila mirësi e bukuri në botë që përceptohet me mendje, shikim, dëgjim - me cilëndo shqisë, që nga fillimi i botës e deri në fundin e saj, nga fundi i tokës deri në Arsh - e gjithë kjo është veç se një grimcë nga thesari i fuqisë së Tij, vetëm një shkëndi nga drita e gjithë-prezencës së Tij.

E si të mos duhet Ai që i posedon të gjitha këto? Bile, t'i jepni kësaj dashurie emrin “*ashk*”, konsiderohet padrejtësi ndaj Tij! Fjala “*ashk*” nuk mund të shprehë kuptimin e plotë të Dashurisë së Tij.

Epo, i lartësuar është Ai i Cili u fsheh nga paraqitja me fuqinë e paraqitjes së Tij, i Cili është i padukshëm për sytë, derisa nuri i Tij ndriçon gjithë universin. Po të mos ishte fshehur nën shtatëdhjetë perde të nurit, nuri i madhështisë së Tij do të digjte sytë e atyre që e mendojnë bukurinë e Tij, mendjet do t’ju habiteshin, zemrat do t’ju mahniteshin, fuqia njerëzore do të dobësohej e gjymtyrët do të ndaheshin nga njëra-tjetra; po të ishin zemrat prej guri dhe hekuri, me shfaqjen e nurit të Tij ato do të copëtoheshin! Lakuriqi nuk mund ta durojë ndriçimin e Diellit. Për këtë do të flasim në *Librin mbi dashurinë (muhabbet)*, ku do të bëhet e qartë se dashuria ndaj dikujt tjetër përpos ndaj Allahut, është mangësi dhe padituri. E ai që zhytet në detin e marifetit nuk njeh diçka tjetër përveç Allahut. Sepse, me të vërtetë nuk ka asgjë përpos Qenies (*Dhat*) dhe veprave (*ef'al*) të Allahut Teala. Ai që e kupton këtë kështu, njëjtë siç e kupton edhe madhështinë e autorit nga veprat e tij, interesimi dhe dashuria do t’i jenë vetëm për autorin.

Veçori e kësaj dashurie është se nuk pranon partneritet. Të gjitha dashuritë e tjera e pranojnë partneritetin. Sepse, çdo dashuri mund të ketë një të ngjashme, por jo dashuria ndaj Allahut Teala. Sepse, kur flasim për bukurinë e Allahut, nuk mund as të paramendohet ndonjë bukuri tjetër e ngjashme, as si ekzistencë, as si mundësi.

Prandaj, kur fjala *ashk* përdoret në kuptim të dashurisë (*hubb*) ndaj një personi tjetër, kjo është vetëm metaforike. Ndërsa ai që ka ndjenja shtazore dhe është mendjeshkurtër, i tilli as nuk kupton asgjë nga ky *ashk*; ai e njeh vetëm dëshirën për bashkim trupor dhe kënaqjen e epshit. Në bisedë me të këtillët, duhet ikur nga termet si *ashk* e *shevk*, *visal* e *uns* - ashtu siç largohen kafshët nga narcisi e borziloku, por e hanë barin e gjethet.

Këto terme mund të përdoren vetëm kur flitet për Allahun Teala, duke pasë kujdes që të mos jetë ndonjë term që nuk i përket Atij, sepse shprehjet dallojnë varësisht kuptimeve të tyre. E kur fjalët janë të përafërta, është e domosdoshme të drejtohet vëmendja edhe në detaje të vogla. Bile, është e udhës të thuhet se, nëse dëgjohen vetëm cilësitë e Allahut, është e mundur të hyj në vexhd që i ndalë edhe të rrahurat e zemrës.

Ebu Hurejre r.a., transmeton se Resulallahu s.a.v.s., ka treguar për një djalë nga izraelitët që ishte ngjitur në majë të malit dhe e kishte pyetur nënën e vet:

- *Kush i krijoi qiejt?*, e ajo iu përgjigj:
 - *Allahu i krijoi*; dhe djaloshi prapë pyeti:
 - *Kush e krijoi Tokën?*, dhe e ëma iu përgjigj:
 - *Allahu e krijoi*; e djaloshi prapë pyeti:
 - *Kush i krijoi rëttë?*; e nëna iu përgjigj përsëri:
 - *Allahu i krijoi*; e atëherë djaloshi tha:
 - *Sa i madh është Allahu!*;
- dhe u hodh nga maja e malit, e u copëtua.²⁵

Zaten të gjitha librat hyjnorë janë zbritë që njerëzve t'ju ndizet gëzimi me dhikrullah. Dikush ka treguar:

“E kam parë se në Inxhil ishte e shkruar:

“Ju kënduam, nuk u gëzuat, ju bëmë muzikë, nuk vallëzuat, ju inkurajua për dhikrullah, e ju nuk e ndjetë atë dëshirë.”

Kaq deshëm të themi për llojet e semasë, nxitjen dhe përmbajtjen e tyre. U pa qartë që semaja në disa situata është *mubah* (e lejuar), e në disa tjera *mendup* (e preferuar).

²⁵ Shënon Ibn Hibban.

KUR ËSHTË SEMAJA HARAM

Nëse thua: *a ka situata kur semaja është haram?*; do të them se ajo mund të jetë haram kur hasë në një prej pesë problemeve:

1. problemi me atë që këndon;
2. me instrumentin muzikor;
3. me përmbajtjen e vargjeve;
4. me vet dëgjuesin; dhe
5. problemi kur dëgjuesi është person i rëndomtë.

Problemi i parë është kur këndon femra në të cilën nuk është e lejuar të shikohet. Kjo është haram për shkak të mundësisë për intrigë (*fitne*) e joshje, jo për shkak të vet këngës. Bile, nëse femra me zërin e saj josh edhe kur nuk këndon, ndalohet edhe të flitet më të dhe të dëgjohet zëri i saj, qoftë edhe duke lexuar Kur'an. E njëjta vlen edhe nëse bëhet fjalë për djalë të ri.

Pyetje: A mund të themi se kjo gjithsesi është haram, për ta mbyllur këtë çështje, apo themi se është haram vetëm për ata që i frikësohen gjynahut, dhe aty ku ekziston rreziku i intrigës, e nuk është haram në vetvete;

Unë them se, nga pikëvështrimi i fikhut, kjo është çështje e diskutueshme, mes dy rregullave kryesore:

Rregulli i parë: është haram të mbyllet në një vend me gruan me të cilën mund të martohet dhe të shikojë fytyrën e saj, pavarësisht a ekziston frika e intrigës apo jo, sepse kjo në përgjithësi shkakton dyshim, prandaj sheriatu e ka bërë haram, për t'a mbyllur këtë derë, pa marrë parasysh mundësitë e ndryshme; dhe

Rregulli i dytë: shikimi i djalit të ri është *mubah* përpos nëse ekziston mundësia e intrigës, sepse sa i përket trupit, djali nuk është si femra, por gjithçka varet nga situata.

Pra, dëgjimi i zërit të femrës gjendet mes këtyre dy mundësive; nëse e krahasojmë me shikimin e një gruaje, atëherë duhet ta mbylлим këtë derë, dhe themi se:

Siç është haram shikimi i fytyrës, haram është edhe dëgjimi i zërit; dhe kjo është analogji më e përafërt. Por, mes dëgjimit të zërit të një gruaje dhe shikimit të saj ka dallim, sepse epshi për prejke ndezet më shumë nga shikimi se sa nga dëgjimi.

E përderisa nuk është këndim, zëri i gruas nuk është diçka e turpshme (*avret*); në kohën e as'habëve gratë përshëndeteshin me burrat, bisedonin me ta, pyesin dhe kërkonin fetva.

Mirëpo, nuk ka dyshim që këndimi i gruas nxitë epshin më shumë se sa biseda e saj, prandaj këndimi i saj është më e drejtë të përngjasohet me shikimin e djalit të ri. Kjo për faktin se, siç nuk janë urdhëruar gratë të fshehin zërin e tyre, as djemtë e ri nuk janë urdhëruar të mbulohen. Për këtë arsye duhet ta marrim parasysht mundësinë për intrigë, dhe vetëm atëherë të përdorim ndalesën.

Kjo analogji më duket më e përshtatshme, dhe këtë e vërteton edhe hadithi për skllavet që kënduan në shtëpinë e Ajshes r.anha. Dihet se Resulallahu s.a.v.s., e dëgjoi zërin e tyre, dhe nuk shprehu kurrfarë ngurrimi, mirëpo nuk e ndaloj, sepse për të nuk ka pasur frikë nga intriga.

Pra, kjo varet nga vet gruaja dhe burri, a janë të rinj a të vjetër, dhe kjo më duket plotësisht e pranueshme. Prandaj themi se plaku mund ta puthë gruan e vet kur agjëron, por jo edhe burri më i ri, sepse te i riu puthja nxitë dëshirën për marrëdhënie intime gjatë agjërit, e kjo është e ndaluar, derisa shikimi nxitë dëshirën për prekje dhe afërsi, që poashtu është e ndaluar, dhe e gjithë kjo varet nga gjendjet e personave.

Problemi i dytë është te instrumentet muzikore që përdoren në dëfrim me pije. Këto janë instrumentet frymore, ato me tela, dhe daullet. Këto tri lloje janë haram, e të tjerat, si defi, qoftë edhe me zile, fyelli e tamburi, mbeten *mubah*.

Problemi i tretë është përmbajtja e këngës ose poezisë, kur në të ka shfrenim, pamoral, tallje, përqeshje ose gënjeshtër për Allahun dhe Resulallahun, s.a.v.s., ose edhe për as’habët r.a., siç bëjnë rafizitë, e të ngjashme. Këso këngë e poezi janë haram, me melodi a pa të, e edhe dëgjuesi është gjynahqar. Kjo vlen edhe për vargjet që përshkruajnë ndonjë femër, sepse ndalohet përshkrimi i tillë para meshkujve. Këso këngë e poezi lejohen nëse është përqeshje e pabesimtarit dhe bidatxhisë; Hasan ibn Sabit r.a., e lavdëronte Resulallahun s.a.v.s., duke i përqeshur pabesimtarët, dhe vet Resulallahu s.a.v.s., ia kishte urdhëruar këtë.²⁶

Sa për përshkrimet e fytyrës së gruas, flokut të saj, bukurisë fizike e të ngjashme, kjo mund të diskutohet, e sipas fetvasë së drejtë, nëse dëgjuesi nuk paramendon grua konkrete, nuk është haram. E nëse paramendon dikë, le të paramendojë gruan ose skllaven e vet, përndryshe bëhet gjynahqar.

²⁶ Muttefekun alejhi, nga el-Bera, ku Resulallahu a.s., i tha Hasanit: “Përqeshi ata, e Xhebrail Emin është me ty”.

Prandaj, nëse do ta paramendojë femrën që nuk e ka të lejuar, le të qëndrojë larg nga këso mexhlise, sepse çfarëdo që të dëgjojë, do ta mëndojë personin që e dashuron, pa marrë parasysh kujt i kushtohen fjalët.

Përmes metaforës, njerëzit mund ta kuptojnë secilën fjalë ashtu si duan vet. Për shembull, ai të cilit në zemër i është vendosur dashuria ndaj Allahut, kur në vargje dëgjon përshkrimin e zylyfeve si derdhen në faqe, ai sjell ndër mend errësirën e kufrit, e me shkëlqimin e faqes - nurin e besimit; kur përmendet takimi, ai përkujton takimin me Allahun, ndarja do t'ia kujtojë largimin nga Allahu, hasmi që pengon takimin me të dashurin ia përkujton pengesat e kësaj bote dhe fatkëqësitë që pengojnë afërsinë me Allahun. I tilli nuk ka nevojë të mendojë gjatë për t'i marrë këto kuptime.

E kuptimet mund të paraqiten edhe menjëherë, sapo të dëgjohen aso fjalë; për një shejh tregohet se ishte në pazar, e i dëgjoi fjalët:

- *Dhjetë tranguj për një lek!*; dhe menjëherë e kaploi *vexhd-i*, e kur e pyetën për këtë, tha:

- *Nëse dhjetë tranguj, e ai është ushqim, shiten për një lek, atëherë çfarë vlere kanë njerëzit e këqij, prej të cilëve nuk ka kurrfarë dobie?!*

Edhe një tjetër po kalonte kah pazari, dhe e kaploi *vexhd-i* kur i dëgjoi fjalët:

- *Urdhëroni trumëz të egër nga malet!*; dhe kur e pyetën për këtë, ai tha:

- *M'u duk sikur po thoshte: "Puno, e bëj gajret; do ta shohësh shpërblimin Tim."*

Bile, mund të ndodhë që persianin t'a kaplojë *vexhdi* duke dëgjuar poezi arabe, sepse ndonjë fjalë i përngjan me fjalë tjetër perse, e mund të marrë tjetër kuptim. Dikush i këndoi vargjet:

- ***Ve ma zareni fil-lejli ila hajaluhu*** (më vizitoi shpirti i saj në këtë natë); e një persian e kaploi *vexhdi*. Kur e pyetën më vonë për arsyen, ai tha:

- *E dëgjova si: "ma zarim"*; që në gjuhën perse do të thotë "*afër shkatërrimit*"; dhe krejt fjalja i ka tingëlluar sikur: "*jemi afër shkatërrimit në këtë natë!*"; e i është kujtuar shkatërrimi i mundshëm në ahiret.

Një person që digjet nga dashuria e Allahut, *vexhdi* i tij është sipas kuptimit të tij, e kuptimi i tij është sipas imagjinatës së tij. Çfarë ai kupton nuk do të thotë që është e njëjta që e thotë poeti. Në këtë aspekt, ky *vexhd* është i drejtë dhe i vërtetë. Ai që e kujton shkatërrimin në ahiret, nuk është për t'u habitur që këso mendimi ia shqetëson mendjen e i dridhet trupi.

Prandaj nuk ka shumë dobi në ndërrimin e shprehjeve të caktuara, mirëpo ai tek i cili dominon dashuria për krijesat duhet të ruhet që të mos dëgjojë çfarëdo fjale, e atij tek i cili dominon dashuria ndaj Allahut Teala nuk i bëjnë dëm fjalët, çfarëdo që të jënë, dhe nuk e pengojnë që nga to të merr kuptime të bukura, përshtatshëm qëllimeve të tij të pastra.

Problemi i katërt është vet dëgjuesi. Kur epshi e mbizotëron dëgjuesin, që zakonisht ndodh te të rinjtë, e në atë moshë epshi dominon mbi të gjitha cilësitë tjera, të këtillit i është haram të dëgjojë muzikë, pa marrë parasysh se a dominon në zemrën e tij dashuria ndaj një personi të caktuar apo jo, sepse kur dëgjon përshkrimin e flokëve, fytyrës, ndarjes e bashkimit, epshi i tij ndezet, dhe ai i mendon në zemër pamje të caktuara. Shejtani e ndez zjarrin e epshit në zemrën e tij dhe ia hapë dyert e së keqes. Kjo është ndihmesë ushtarëve të shejtanit dhe për të mposhtur mendjen, që llogaritet ushtar i Allahut Teala.

Në zemër zhvillohet një luftë e vazhdueshme mes epshit, që konsiderohet ushtri e shejtanit dhe nurit të mendjes, një prej ushtarëve të Allahut. Lufta heshtet vetëm kur njëra nga këto dy ushtri e pushton plotësisht zemrën dhe e sundon atë.

Sot, shumicën e zemrave i ka pushtuar ushtria e shejtanit dhe i dominon ato, prandaj është e nevojshme që njerëzit të ndërmarrin hapa në luftë kundër kësaj ushtrie, dhe nuk mund të jetë i lejuar shumimi i armëve të shejtanit dhe mprehja e shtizave të tyre me muzikë. I këtilli le t'i braktisë tubimet e muzikës, sepse mund vëtëm ta dëmtojnë.

Problemi i pestë është kur dëgjuesi i muzikës është person i rëndomtë që ka pak dashuri për Allahun. Ai e do muzikën, por me këtë epshi nuk dominon mbi zemrën e tij e që dëgjimi ta dëmtojë. Për njerëzit si ky, muzika dhe kënaqësitë tjera të lejuara, janë mubah. Por, nëse këtë e merr si veprim të përditshëm, si traditë, dhe shumicën e kohës së vet e kalon në këtë, atëherë është njeri i prishur, dëshmia e të cilit nuk pranohet, sepse vazhdimësia në lojë e argëtim është vepër e keqe, njëjtë si vazhdimësia në bërje të gjynahut të vogël, që rritet e bëhet gjynah i madh.

Edhe vazhdimësia në mubah mund të shndërrohet në gjynah të vogël, siç është për shembull shikimi në vazhdimësi i lojërave të zezakëve dhe Abisinëve, gjë që në esencë është e lejuar, sepse Resulallahu s.a.v.s., i ka shikuar, mirëpo nuk është e drejtë që këto të shikohen në vazhdimësi.

Këtu bën pjesë edhe loja e shahut, edhe pse në esencë edhe kjo është mubah, por vazhdimësia në të e shndërron në vepër shumë të urryer (*mekruh*).

Pa marrë parasysh qëllimin e lojës dhe argëtimit, ato lejohen për ta pushuar zemrën me qëllim që të ripërtërihet dhe të nxitet aktiviteti i saj në veprime tjera të kësaj bote, siç është fitimi për jetesë e tregtia, ose edhe ibadetet e fesë, siç është namazi dhe leximi i Kur'anit.

Tolerimi i muzikës me qëllim që personi të angazhohet më zellshëm në fenë e vet dhe në punë të mira është si bukuria e nishanit në faqe; nëse nishanet e mbulojnë plotësisht fytyrën, patjetër që kjo do ta bëjë fytyrën e shëmtuar. Teprimi e shndërron bukurinë në të shëmtuar. Pra, as teprimi në bukuri nuk do të thotë që është diçka e bukur, e lëre më teprimi në mubah. Buka është mubah, por jo edhe ngrënia e tepërt e saj. Njëjtë është edhe me semanë.

Nëse ti thua: *“Nga shpjegimi juaj po kuptohet që semaja është mubah në disa raste, por jo gjithmonë, e më parë ju thatë se është absolutisht mubah. A nuk është gabim të thuhet kategorikisht se është mubah kur edhe disa prej imamëve kanë mendime të ndryshme për këtë?”*; atëherë dije se:

Ky mendim i yti është plotësisht i gabuar. Deklarimi që semaja është absolutisht mubah nuk bën të paraqitet si thashetheme mes imamëve, sepse mosmarrëveshjet për atë që mund të lajmërohet në të ardhmen nuk janë pengesë që të jepet tani një gjykim i prerë për ndonjë çështje. Kur na pyesin se a është mjalti hallall apo haram, pa hezitim themi se mjalti është absolutisht hallall, mirëpo ai nuk është i tillë për diabetikët, sepse i dëmton. Edhe kur pyetemi për alkoolin themi se ai është absolutisht haram, ani që i lejohet ta pijë atij që po ngulfatet nga kafshata, kur nuk ka çka tjetër të pijë. Si alkool, ai mbetet haram, por është mubah në rast të domosdoshmërisë. Sikur mjalti që është hallall, por ndalohet kur mund të jetë i dëmshëm.

Ajo që mund të paraqitet më vonë si pengesë nuk është me rëndësi, sepse, si shembull, tregtia është hallall, por bëhet haram gjatë kohës së namazit të xhumasë, si edhe në ndalesat e ngjashme.

Dëgjimi (sema) është veprim mubah, dhe me këtë nënkuptohet dëgjimi i shprehjeve të bukura, me rima e të kuptueshme, por ndalohet për shkak të pengesave që paraqiten përtej kësaj. Nëse zbulohet dhe paraqitet dëshmia për mubah, atëherë edhe nuk brengosemi shumë për ata që mendojnë ndryshe.

E kur flasim per Imam Shafinë, këndimi nuk është haram në themelet e medh'hebit te tij. Imam Shafi thotë se nuk i pranohet dëshmia atij që merret profesionalisht me këndim, sepse kjo është argëtim i qortuar, pra nuk është i dobishëm, prandaj kush merret profesionalisht me këtë, e humbë dinjitetin, shfrenohet dhe i pershkruhet prishtësia, ani që nuk është e qartë nëse këndimi është haram. Nëse nuk merret profesionalisht me këndim por këndon nganjëherë, atëherë nuk e humbë dinjitetin e as nuk i refuzohet dëshmia. Për këtë çështje Imam Shafi ka marrë si dëshmi dy skllavet që kënduan në shtëpinë e Ajshes r.anha. E Junus Abdu'l-A'la ka thënë: *"E pyeta Imam Shafinë pse Medinasit e konsiderojnë semanë mubah, e më tha:*

- Nuk njoh asnjë dijetar të Hixhazit që e konsideron semanë të papëlqyer, përveç atyre që i kemi përshkruar. E mubah janë kënga e çobanit, këngët e luftës, rubairët dhe zbukurimi i zërit në poezi."

Imam Shafi gjithashtu ka thënë:

"Muzika i ngjan kotësisë (batil) dhe është një argëtim i papëlqyer (mekruh)"; e argëtimi dhe vallëzimi edhe janë bosh, por nuk janë haram. Vallëzimi i Abisinëve në xhami ishte argëtim, por Resulallahu s.a.v.s., nuk e ndaloi.

Allahu Teala nuk do të dënojë për argëtim dhe veprim të kotë nëse personi nuk i bën ato me ndonjë qëllim dhe interes të caktuar. Sikur njeriu ta obligonte veten që çdo ditë të vendos dorën mbi kokë njëqind herë, kjo do të ishte vepër e kotë nga e cila ky nuk ka kurrfarë dobie, por nuk është haram. Allahu Teala thotë:

“Allahu nuk ju merr në përgjegjësi për betimet tuaja të paqëllimta.” 2-Bekare: 225

Pra, nëse edhe emri i Allahut përmendet paqëllim duke u betuar për diçka, pastaj braktiset ai betim, por jo për përfitime – për këtë nuk kërkohet përgjegjësi. Atëherë, pse duhet të kërkohet përgjegjësi për këngë e vallëzim?

Fjala e Imam Shafisë se muzika ngjan në batil nuk do të thotë se ajo është haram, por se i përngjanë diçkaje të padobishme. Edhe po të thoshte “*muzika vërtetë është batil*” prapë nuk do të ishte haram, sepse batil do të thotë diçka e padobishme. Në rast se gruaja i thotë burrit:

- *Po ta shes trupin*, e ai thotë:

- *Po e blej*; dhe me këtë qëllim kanë të bëjnë shaka e të luajnë, kjo nuk është haram. Por nëse ata synojnë shitblerjen e vërtetë të cilën sheriatu e ka ndaluar, atëherë është haram.

E për fjalët e Imam Shafisë se argëtimi është *mekruh* (i papëlqyer); kjo vlen për rastet që i përmendëm, ose është *tenzihen mekruh* (më afër hallalit). Imam Shafi gjithashtu ka thënë:

- *Për mua, secila lojë është mekruh. Nuk më pëlqen asnjë lojë dhe të gjitha i shoh si mekruh;*

e në veçanti për lojën e shahut ka thënë:

- *Kjo nuk është adet i fetarëve dhe mirëbërësëve.*

Por, këto deklarata mund të nënkuptojë edhe se argëtimi është më afër hallalit (*tenzihen mekruh*). E kur thotë se nuk i pranohet dëshmia atij që merret profesionalisht me këndim, as kjo nuk do të thotë se këndimi është haram; nganjëherë refuzohet dëshmia e atyre që hanë në rrugë, ose që kanë profesione pa vlerë, ose që bëjnë ndonjë veprim që ju cenon dinjitetin. Endja është mubah, por nuk është profesion fisnik.

Këso qëndrimi duhet të merret edhe për transmetimet nga imamët e tjerë.

E nëse dikush prap deklaron që semaja është absolutisht haram, atëherë këto që do t'i përmendim në vazhdim janë argumente të mjaftueshme kundër aso qëndrimeve.

DËSHMITË E ATYRE QË E KONSIDEROJNË SEMANË HARAM, DHE PERGJIGJET TONA NË KËTO DËSHMI

Ata që konsiderojnë se semaja është haram, si dëshmi e sjellin ajetin:

“Po, ka nga njerëzit që blenë tregime boshe e me qëllim që t'i largojnë njerëzit prej rrugës së Allahut pa pasur kurrfarë fakti dhe për t'i marrë ato (ajetet e Allahut) si tallje.” 31-Llukman: 6

Ata e përmendin se Ibn Mesud, Hasan Basri dhe Nehai r.a., kanë thënë që fjala **“*lehvel-hadith*”** e përdorur në këtë ajet nënkupton të kënduarit, ndërsa Ajshe r.anha, tregon se Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Allahu Teala e ka bërë haram *kajnen*, shitblerjen e saj, paratë e saj dhe për t'ia mësuar këndimin asaj.”

Shprehja **“*kajne*”** e përmendur në hadith nënkupton skllaven e cila ju këndon meshkujve në tubime ku pihet alkooli. Ne zaten tashmë e thamë se këndimi i femrës me te cilin mashkulli mund të martohet dhe në të cilën nuk është e lejuar të shikohet është haram, sepse është situatë për intrigë. E me **“*intrigë*”** nënkuptojmë vetëm atë që është haram.

Megjithatë, kur flitet për këndimin e skllaves për pronarin e vet, nga ky hadith nuk kuptohet se kjo është haram, e edhe të tjerët mund ta dëgjojnë nëse nuk ka rrezik për aso intrige. Dëshmi për këtë është hadithi për dy skllavet që kënduan në shtëpinë e Ajshes r.anha.

Natyrisht që tregimet boshe, të cilat për qëllim kanë t'i largojnë njerëzit prej rrugës së Allahut Teala, janë haram dhe për këtë nuk ka kurrfarë mospajtimi. Mirëpo, nuk do të thotë që secili këndim i largon njerëzit prej rrugës së Allahut. Shprehja *“largimi i njerëzve”* e përdorur në ajet nënkupton braktisjen e fesë për të marrë dynjallëkun. Edhe Kurani nëse lexohet me qëllimin për të larguar njerëzit nga rruga e Allahut, ai lexim do të ishte haram. Një nga munafikët u bë imam, me qëllimin që të devijojë njerëzit, e Omeri r.a., donte ta vriste, duke konsideruar se leximi i Kur'anit nga ana e tij është haram. Nëse është haram devijimi me Kur'an, pa dyshim se është haram edhe devijimi me poezi e këndim.

Ata si dëshmi e sjellin edhe këto ajete:

“A prej kësaj fjale (Kur'anit) po çuditeni?

E po qeshni dhe nuk po qani?!

Madje edhe e zëni për asgjë.”

53-Nexhm: 59, 60, 61

Ibn Abbas r.a., ka thënë se shprehja **“samidun”**, në gjuhën himjere do të thotë **“po këndojnë”**. Edhe ne themi se të qeshurit dhe të qarit për të penguar dëgjimin e Kur’anit është gjithashtu haram. Sepse ajeti e përfshin edhe këtë. Nëse dikush thotë se tallja e tyre është haram sepse talleshin me muslimanët pse janë myslimanë, ne do të themi se e njëjta vlen edhe për poezitë dhe këngët me të cilat dëshirohet të përqeshen myslimanët, pikërisht siç ka thënë edhe Allahu Teala:

“Poetët ndiqen nga të humburit” (26-Shuara: 224), duke menduar këtu në poetët e pabesimtarëve, e nuk do të thotë se, në përgjithësi, poezia është haram.

Ata sjellin si dëshmi edhe hadithin që e transmeton Xhabiri r.a., ku Resulallahu s.a.v.s., thotë:

“Iblisi është i pari që qajti dhe i pari që këndoi”²⁷
ku bashkohet vajtimi dhe këndimi. Pa dyshim që dallojnë vajtimi i Davudit a.s., me vajtimin e shejtanit dhe gjynahqarëve për gjynahet e tyre. Njëjtë dallon edhe këndimi me qëllim të disponimit, të nxitjes së keqardhjes ose përmallimit, e ndjenja të ngjashme, që në përgjithësi është mubah. Bile, dallon edhe këndimi i dy skllaveve në ditën e Bajramit, në shtëpi të Resulallahut s.a.v.s., me këndimin e grave me rastin e arritjes së Resulallahut s.a.v.s., në Medine, kur kënduan:
- Hanë e plotë lindi tek ne nga Senijjetul-veda...

²⁷ Autori i *Firdevs-it*, nga Ali ibn Ebu Talib.

Si dëshmi ata përmendin edhe transmetimin nga Ebu Uname, sipas të cilit Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Kush e ngrit zërin kur këndon, Allahu Teala ia dërgon dy shejtanë. Ata i vendosen mbi supe dhe ia godasin me shqelma gjoksin, deri sa ai heshtë.”²⁸

Kjo ka të bëjë me disa lloje te këngëve, për të cilat folëm, e që janë këngët të cilat në zemër nxisin epshet që i dëshiron shejtani dhe përhapin dashurinë ndaj krijesave. Por ajo që nxitë dashurinë ndaj Allahut Teala, që shkakton gëzim në ditët e bekuara, ose me rastin e lindjes së fëmijës, ose kur kthehet udhëtari – te gjitha këto janë e kundërta e dëshirës së shejtanit, e dëshmi janë ndodhitë me dy skllavet dhe ajo me Abisinët, të shënuara nga Buhari dhe Muslim. Kur diçka është e lejueshme (*xhaiz*) kjo është dëshmi se ai veprim bëhet mubah, derisa ndalesa (*haram*) ndërlihet me situata tjera, ndryshe prej asaj që është lejuar.

Nuk ka interpretime për secilin veprim konkret; megjithatë, vepra e ndaluar mund të bëhet e lejuar vetëm në rast të detyrimit, ndërsa vepra e lejuar (mubah) bëhet e ndaluar (haram) për shumë arsye, bile edhe për shkak të nijetit të vet.

²⁸ Shënojnë Ibn Ebu Dynja dhe Taberani në *Kebir*.

Si dëshmi ata e përmendin edhe transmetimin nga Ukbe ibn Amir, i cili ka treguar se Resulallahu s.a.v.s., ka thënë:

“Gjithçka me të cilën njeriu argëtohet paraqet veprim të padobishëm (*batil*), përpos ushtrimit të kalit, hudhjes së shtizës dhe lojës me gruan.”²⁹

Si përgjigje në këtë, themi se shprehja “*batil*” nuk do të thotë se diçka është haram, por tregon padobinë e atij veprimi, dhe ne po e pranojmë këtë. Megjithatë, edhe pse vallëzimi i Abisinëve është jashtë tri situatave të përmendura, sipas hadithit, kjo nuk është haram. Ndoshta disa gjëra që nuk janë llogaritë mund t’i shtohen asaj që është llogaritë, sikur në hadithin:

“Derdhja e gjakut të myslimanit nuk është hallall, përpos në tri raste...”³⁰, e këtyre tri rasteve ju është shtuar edhe rasti i katërt e i pestë.

Argëtimi me gruan nuk sjell dobi tjetër përveç kënaqësisë. Këtu është dëshmia që, shëtitja në bahçe, dëgjimi i këndimit të zogjëve dhe llojet tjera të argëtimit të njeriut, nuk janë haram, ani që të gjitha ato mund të klasifikohen si të padobishme (*batil*).

²⁹ E shënojnë autorët e *Sunen-i Erba*.

³⁰ Hadith *muttefekun alejhi*, nga Ibn Mesud r.a..

Ata që konsiderojnë se semaja është haram, si dëshmi sjellin edhe fjalët e Osmanit r.a.: *“Nuk kam kënduar, as nuk kam kërkuar, as nuk i kam prekur pjesët intime me dorë të djathtë, qysh se ia dhash betimin (bejat) Resulallahut s.a.v.s.”*

Si përgjigje, ne themi: nëse semaja është haram, atëherë duhet të jetë haram edhe kërkimi, si edhe prekja e organit seksual me dorë të djathtë, e një gjë e tillë nuk është drejtë. Por, kush ka thënë se Osmani r.a., ka braktisur vetëm atë që është haram? Pra, nuk do të thotë që gjithçka për të cilën Osmani, r.a., ka thënë *“unë nuk e bëra”* ose *“nuk e bëj”* duhet të jetë absolutisht haram.

Ata si dëshmi i sjellin edhe fjalët e Ibn Mesud r.a., i cili ka thënë: *“Si uji që i rritë zarzavatet, edhe këndimi e lind dyftytrësinë në zemër”*. Disa thonë edhe se ky është hadith i peygamberit, por kjo nuk është e vërtetë.

Ata gjithashtu tregojnë se si disa haxhi, veshur me ihrame, kaluan pranë Abdullah Ibn Omerit r.a., e në mesin e tyre ishte njëri që po këndonte. Kur e dëgjoi, Ibn Omeri r.a., tha: *“Allahu mos lejoftë të dëgjohet zëri tuaj.”*

Transmetohet se Nafi ka thënë: *“Isha në udhëtim me Abdullah Ibn Omerin r.a., e kur e dëgjoi fyellin e çobanit, i mbylli veshët e vet dhe u nis rrugës tjetër; e më pyeti:*

- O Nafi, a po dëgjohet ende ajo?!;

e kur i thashë që nuk po e dëgjoj më, Omeri, r.a., i largoi gishtat nga veshët e tha:

- E kam parë Resulallahun a.s., të veprojë kështu.”

Fudajl ibn Ijadh ka thënë:

“Këndimi është shkallë e zinallëkut”, e dikush tjetër ka thënë:

“Këndimi është një nga përfaqësuesit e të keqes.”

Jezid ibn Velid thotë:

“Ruajuni mirë nga këndimi, sepse kjo e pakëson turpin, forcon epshin, rrënon dinjitetin, zëvendëson alkoolin dhe dehë, e nëse jeni të detyruar të dëgjoni, të paktën mos e bëni në prani të grave, sepse këndimi është ftesë në zina.”

Si përgjigje për të gjitha këto dëshmi, ne themi:

Fjalët e Ibn Mesud r.a., se *këndimi e lind dyfytyrësinë në zemër* janë për këngëtarin, dhe kjo është e vërtetë, sepse është dëshirë e këngëtarit që zërin e tij ta prezantojë bukur para njerëzve dhe ata ta pëlqejnë këndimin e tij.

Dhe prapë, kjo nuk do të thotë që këndimi është haram. Edhe veshja e rrobave të bukura, kalërimi i kuajve të stolisur, mburrjet me pasurinë e të ngjashme; të gjitha këto lindin dyfytyrësi në zemër, e përkundër kësaj, nuk quhen haram.

Nuk janë vetëm gjynahet sepse që dyfytyrësia të lind në zemër; Omeri r.a., zbriti nga kali dhe ia preu bishtin sepse në vete ndjeu krenari me bukurinë e hapave të kalit të vet. Pra, dyfytyrësia mund të paraqitet edhe të gjërat e lejuara (mubah).

As fjalët e Ibn Omerit:

“Allahu mos lejoftë të dëgjohet zëri juaj”, nuk dëshmojnë se këndimi është haram, por ju ndalohej atyre, sepse ishin haxhi, në ihrame, e atyre nuk ju kanë hije punët dhe fjalët e kota. Nga pamja dhe sjellja e tyre Ibn Omeri e pa se dëgjimi i këngës nuk po e nxiste te ata mallin dhe dëshiren për vizitë shtëpisë së Allahut Teala, por ishte vetëm argëtim, dhe e konsideroi gjendjen e tyre si të shëmtuar, të papershtatshme me gjendjen në ihram, të cilët i kishin veshur.

E kur flitet për gjendjet, aty mundësitë janë të shumta.

As fakti që Abdullah ibn Omer i ka mbyllur veshët me gishta nuk tregon se këndimi është haram, sepse të njëjtën nuk ia urdhëroi edhe Nafiut, të cilit nuk ia ndaloi dëgjimin. Veshët i ka mbyllur që edhe me veshë edhe me zemër të ndërprejë dëgjimin në moment, që ai zë të mos ia ngjallë dëshirën për argëtim e t'a largojë nga dhikri ose mendimet në të cilat ishte, që janë më të rëndësishme se argëtimi. Njëjte ka vepruar edhe Resulallahu, s.a.v.s., duke mos e ndaluar ibn Omerin, që njëjtë nuk tregon se është haram, por tregon se është më mirë të braktiset. Zaten edhe ne jemi duke thënë se në shumë raste braktisja e këndimit është më e mirë, sepse dihet që secila prej tyre lë gjurmë në zemër. Pasi perfundoi namazin, Resulallahu, s.a.v.s., e hoqi xhyben e zezë të qëndisur që ia dha Ebu Xhehm, sepse dizajni i saj e pengoi në namaz; a të themi tash se rrobat e qëndisura janë haram? Ndoshta kur i mbylli veshët Resulallahu s.a.v.s., ishte në një gjendje të tillë që zëri i fyellit e ka penguar, kështu që nuk donte ta dëgjonte, sepse zëri i fyellit mund ta ketë penguar, ashtu siç e ka penguar në namaz xhybeja e qëndisur.

Ndoshta përpekja për të zgjuar kënaqësi shpirtërore në zemër përmes muzikës, edhe nëse për disa mund të jetë një perkryerje, për ata që vazhdimisht janë në gjendje të vrojtojnë hakikatin në zemrat e tyre, është mangësi.

Prandaj el-Husri ka thënë:

“Çfarë të bëj me semanë që do të përfundojë me vdekjen e dëgjuesit të saj?”, duke dashur të thotë se vetëm semaja e Allahut Teala është e përhershme.

Pejgamberët, a.s. janë vazhdimisht në kënaqësinë e dëgjimit (sema) dhe vëzhgimit, prandaj ata nuk kanë nevojë të kërkojnë mjete për të nxitë këtë kënaqësi.

Ajo që e ka thënë Fudajli, se *“këndimi është shkallë e zinallëkut”* dhe deklarime të ngjashme, të gjitha kanë të bëjnë me këndimin e gjynahqarit dhe të të rinjëve gjaknxehtë. Nëse këto pranohen si dispozita të përgjithshme, atëherë Pejgamberi a.s., nuk do të dëgjonte zërat e dy skllaveve që kënduan në shtëpinë e tij.

Sa për analogjinë, më së shumti që mund të thuhet është se këndimi krahasohet me instrumentet me tela, e tashmë e shpjeguam dallimin, ose të thuhet se është lojë e argëtim, çka edhe është, por e gjithë dynjaja është lojë e argëtim. Omeri, r.a., i tha gruas së vet: *“Ti je vetëm një lodër në shtëpi”*; e loja me gruan është argëtim por edhe punë e kotë, përpos marrëdhënies intime, që është shkaktar i ardhjes së fëmijëve në këtë botë.

Lejohet edhe shakaja, në të cilën nuk ka fjalë të shëmtuara. Kjo transmetohet nga Resulallahu, s.a.v.s., dhe as'habët e tij, për çka, inshallah, do të flasim në *Librin për të këqijat e gjuhës*.

Çfarë loje mund të jetë më argëtuese se vallëzimi i Abisinëve e zezakëve, e teksti qartazi flet për atë se kjo është mubah. Loja i jep rehati zemrës, ia heq barrën e rëndë të mendimit, ndërsa kur zemra detyrohet në diçka, ajo verbohet dhe dembeloset, prandaj argëtimi e loja sjellin rehati në aktivitetet e përditshme të zemrës. Për shembull, studimi i vazhdueshëm i fikhut për çdo ditë të javës e lodh dhe e dembelos njeriun, por një pushim në ditën e xhumasë ia ripërtërinë aktivitetet në ditët tjera. Falja në vazhdimësi e namazit nafile e dembelos njeriun, dhe për këtë duhet që kohë pas kohe edhe të pushojë. Kjo është arsyeja pse konsiderohet mekruh të falet namazi në disa kohë. Prandaj, një pushim i vogël do ta shtojë gëzimin e personit dhe ai me kënaqësi i ri-fillon ibadetet.

Argëtimet ndihmojnë në angazhimet serioze. Seriozitetin e pastër dhe të vërtetën e dhimbshme në mënyrë të vazhdueshme mund ta durojnë vetëm pejgamberët a.s..

Argëtimi është ilaç i zemrës kundër lodhjes dhe dembelisë, prandaj këngët, lojërat dhe argëtimet duhet të jenë mubah, por nuk duhet tepruar, siç nuk duhet tepruar as me ilaç.

Argëtimi me këtë qëllim bëhet edhe mënyrë e afrimit Allahut. Kjo vlen për ata që nuk mund ta gjejnë këtë kënaqësi në zemër dhe përmes këtyre mjeteve dëshirojnë të arrijnë cilësi të mira. E vërtetë është se të këtillët nuk janë në gradën e lartë të përkryerjes. Sepse, po të ishin në atë gradë, nuk do të kishin nevojë të pushonin zemrat e tyre me diçka tjetër përpos me Hakk. Megjithëkëtë, ata që punojnë për këtë qëllim nuk konsiderohen të këqij. Edhe pse kjo është një e metë për ata që janë në gradat të larta, për të tjerët prapë është një përkryerje. Prandaj është thënë: *“Sevapet e të mirëve janë si gjynahet e mukarrebunëve (që janë afër Allahut).”*³¹

Ata që i njohin mirë mënyrat dhe mjetet e shërimit të zemrës për ta dërguar atë te Hakku, e pranojnë se vendosja e zemrës në rehati me gjëra të tilla është një ilaç i dobishëm.

³¹ E ka thënë Sehl Tusteri.

Kapitulli i dytë

NDIKIMI I SEMASË NË ZEMËR E GJYMTYRË DHE ADABI I SAJ

Fillimisht duhet të kuptohet ajo po që dëgjohet, më pas nga ai kuptim në zemër lind *vexhd*, e vexhdi shkakton lëvizjet në gjymtyrë, dhe këto janë tri grada:

GRADA E PARË

Këtu kuptimi dallon sipas gjendjes (*hal*) të dëgjuesit, i cili mund të ketë një nga këto katër gjendje:

Gjendja e parë është kur dëgjuesi në sema merr kënaqësi nga meloditë dhe tingujt, që është *mubah*, por është grada më e ulët, sepse edhe devetë marrin këso kënaqësie. Në fakt, secila gjallesë merr kënaqësi nga zëri i bukur.

Gjendja e dytë është kur merr kënaqësi duke kuptuar atë që dëgjon, por që kuptimit i jep një formë, të caktuar a të pacaktuar, sipas mendimit të vet. Ky është dëgjimi i të rinjëve dhe atyre që pasojnë epsheet e veta. Nga fjalët që i dëgjojnë, ata marrin kuptime sipas gjendjeve dhe epsheve të veta.

Kjo është e qortuar dhe as nuk vlen të flitet për këtë, pos për të shjeguuar pavlerën dhe ndalesën e saj.

Gjendja e tretë është kur dëgjuesi kupton atë që dëgjon, pastaj bën vet-llogari dhe përmirëson veprimet e veta për Allahun. Nganjëherë i gjen veprimet e tij të mira, nganjëherë është në gjendje të kërkim-faljes. Kjo është gjendja e muridit, sidomos atij fillestar.

Muridi ka vetëm një dëshirë, dhe dëshirë e qëllim i tij është njohja e Allahut, takimi me Të dhe arritja tek Ai përmes mushahedes. Drejt këtij qëllimi ai e ka rrugën nëpër të cilën udhëton, duke zbatuar urdhrat e sheriatit, dhe përjeton gjendje të ndryshme. Kur dëgjon qortim, pranim apo refuzim, ftesë apo ndjekje, afrim apo largim, mall për atë që ka kaluar ose dëshirë për atë që po pritet, mallëngjim ose dëshpërim, përmbushje të premtimit ose thyerje të marrëveshjes, vetmi, lotë, frikë nga ndarja ose gëzim për takimin, kujtim në shikimin e të dashurit, neglizhim të mësimave ose sprovave të reja, kohëzgjatje të ndarjes ose të pritjes për bashkim, ose edhe diçka tjetër që mund të përshkruhet me vargje; pashmangshëm që diçka prej asaj do të përshtatet me gjendjen e muridit dhe si guri i çakmakut ai ndez zjarrin e zemrës së vet dhe shfaq lëvizje që për të nuk janë të zakonshme, dhe i interpreton këto fjalë sipas gjendjes së tij.

Dëgjuesi nuk është i detyruar të kuptojë fjalët e poetit sipas dëshirës së poetit. Çdo fjalë ka disa interpretime, e secili mund t'i interpretojë sipas gjendjes së vet.

Le ta shpjegojmë këtë me disa shembuj, që injoranti të mos mendojë se dëgjuesi i vargjeve ku përmenden buzët, faqet e kaçurrelat do ta kuptojë vetëm të jashtmen e kësaj. Shembujt do t'i marrim nga tregimet e njerëzve të semasë.

Tregohet se një person e dëgjoi dikë duke kënduar vargjet:

- *I dërguari shokut i tha: “nesër ty do të vizitojmë”,*
- *U gëzova e i thashë: “sa e bukur kjo që më tregon!”*

Aq shumë e ngazëllyen fjalët e melodia, sa e kaploi vexhdi dhe filloi t'i përsërisë ato fjalë, e në vend të “ty” thoshte “ne”, “*nesër ne do të vizitojmë,*” dhe nga kënaqësia e gëzimi, i ra te fikët. Kur u këndell, e pyetën se çfarë ndodhi, pse e koploi vexhdi, e ai tha:

- *Mu kujtua Resulallahu, s.a.v.s., që ka thënë se banorët e xhennetit për çdo xhuma vizitojnë Rabbin e tyre.*³²

³² Tirmidhi dhe Ibn Maxhe nga Ebu Hurejre.

Er-Rakij tregon se Ibn Diraxhi i ka treguar:

“Ishim me Ibn Futi rrugës skaj Tigrisit, diku mes Basrasë dhe Eblit, kur pamë një pallat të bukur, e një person ulur në ballkon. Para tij ishte një skllave që po këndonte:

- Për çdo ditë ti merr ngjyrë tjetër,

- Kjo nuk është e mirë për ty...

Pamë edhe një djalë të ri nën ballkon; rrobat e arnuara, një kovë në dorë, e po dëgjonte. Sapo skllavja përfundoi, i riu tha:

- Oj robëreshë e Allahut, pashë jetën e zotërisë tënd, ma përsërit këtë varg edhe një herë!

Pasi mori leje nga zotëria i saj, ajo e përsëriti vargun, e i riu tha:

- E këtillë është gjendja ime karshi Allahut Tealal; mori frymë thellë, dhe vdiq.

Ne thamë mes vete:

- E kemi farz t’ia përcjellim xhenazen; e u ndalëm. Xhemati erdhën nga të gjitha anët dhe e varrosëm. Pas varrimit, pronari i pallatit i tha xhematit:

- Ju jeni dëshmitarët e mi se krejt çka posedoj po e jap në rrugë të Allahut; skllavët e mi nga ky moment janë të lirë e këtë pallat po e lë për udhëtarë.

I hoqi rrobat e shtrenjta, veshi një mantel të thjeshtë dhe ashtu kaloi pranë njerëzve, e ata e shikuan deri sa nuk ju humbi nga shikimi. Kurrë më asgjë nuk është dëgjuar për atë njeri.”

Ajo që po nënkuptohet këtu është se ky i riu gjithë kohën e vet e kalonte duke menduar gjendjen e vet dhe lidhjen e tij me Allahun Teala, i vetëdijshëm se nuk mund të jëtë i qëndrueshëm në edep gjatë veprimeve të veta; ishte i pikëlluar që zemra e tij gjithnjë ndryshonte dhe që nganjëherë largohej nga sheriat, prandaj kur e dëgjoi atë që përshtatej me gjendjen e tij, sikur ta kishte dëgjuar nga Allahu Teala, që pikerisht Allahu po i drejtohet atij me fjalët:

“Për çdo ditë ti merr ngjyrë tjetër, kjo nuk është e mirë për ty”; dhe vdiq nga turpi i madh. Kështu e ka kuptuar ky i riu këndimin e asaj skllaves.

Nëse dëgjimi (sema) i personit është nga Allahu, për Allahun, dhe me Allahun, duhet t’i njohë mirë ligjet që ndëlidhen me Dhatin dhe Cilësitë e Allahut. Në të kundërtën nga semaja (dëgjimi) do të nxjerrë ndonjë kuptim që nuk mund t’i përshkruhet Allahut dhe kështu kalon në kufr (mosbesim). Semaja është e rrezikshme për muridin fillestar, por nëse atë që e kupton nga dëgjimi e interpreton në lidhje me gjenden e vet, duke mos e nderlidhë me cilësi të Allahut, atëherë nuk ka rrezik. Shembull i gabimit në këto çështje janë pikërisht vargjet e përmendura: *“për çdo ditë ti merr ngjyrë tjetër...”*; me të cilat, nëse i interpreton sikur po i drejtohet Allahut, do të bënte kufër.

Këso interpretimi bëhet nga padituria e nganjëherë edhe nga dituria e gabuar, që e çon në padituri.

Nëse personi e kupton se nga Allahu është ndryshimi i gjendjeve të zemrës së vet dhe gjendjeve të tërë gjithësisë, e ka kuptuar të vërtetën. Sepse gjithçka është nën fuqinë e Allahut Teala, dhe Ai i kthen si të dëshirojë. Herë e hapë zemrën, herë e mbyll, herë e ndriçon e herë e errëson, herë e vazhdon në ibadet e herë ia lidh zemrës shejtanin, që ta largojë nga rruga e drejtë. Të gjitha këto janë nga Allahu. Por, kur gjendet vazhdimisht ndryshojnë te një person, për të thuhet se *“ka mendime të ndryshme e hyn nga ngjyra në ngjyrë”*. Bile, ndoshta poeti ka menduar që personi i dashur për të hyn në ngjyra të ndryshme sepse herë e pranon, herë e refuzon, herë i afrohet e herë largohet prej tij.

Pra ky është kuptimi, të mendosh kështu për Allahun Teala është kufër. Ne fakt, duhet ditur se Allahu i fut krijesat e Tij nga ngjyra në ngjyrë, por *ngjyra* e Tij nuk ndryshon. Ai bën ndryshime, por vet mbetet i pandryshuar. Këtë muridi e mëson përmes imitimit, e arifi përmes keshfit. Kjo është cilësi e rububijetit, që mahnit mendjet; Ai i ndryshon të tjerët, por Ai vet nuk pëson ndryshime.

Disa hyjnë në vexhd në gjendje të ngjashme me dehjen, e flasin sikur i drejtohen Allahut. Marrin guxim të mohojnë se Allahu është Mbizotërues i zemrave dhe që Ai i jep gjendet e ndryshme të mira.

Allahu Teala është Ai që i pastron zemrat e të sinqertëve e i largon zemrat e mohuesve e të mashtruarve. Askush nuk mund ta ndalojë atë që Ai e jep, dhe askush nuk mund të japë atë që Ai e ndalon. Siç nuk e ka ndërprerë ndihmën e Tij për jobesimtarët për shkak të krimeve të tyre në të kaluarën, as peygamberëve nuk ua ka ndërprerë ndihmën e Tij, mbështetjen e Tij dhe dritën e udhëzimit, për ndonjë sebeb të kaluar.

Allahu Teala thotë:

“Me të vërtetë, qysh moti është ditur premtimi ynë për robërit Tanë - peygamberët.” 37-Saffat: 71,

dhe:

“...fjala (vendimi) Ime ka marrë fund (definitiv) se do ta mbushë xhehennemin së bashku me exhinë e njerëz.” 32-Sexhde: 13,

si edhe:

“E atyre të cilëve u priu e mbara nga ana Jonë, do të jenë larg tij (xhehennemit).” 21-Enbija: 101.

Nëse ty të vjen ndërmend:

- *Pse ekziston një vendim i tillë kur të gjithë njerëzit janë barabar robë?*; atëherë do t'a rikujtojmë:

“Ai nuk pyetet se çka punon, por ata (njerëzit), pyeten.” 21-Enbija: 23.

Betohem në jetën time se shumica e njerëzve mund të jenë të aftë të edukojnë gjuhën dhe pamjen e jashtme, por, për edukimin e zemrës dhe për sekretet e mendimeve të fshehta, siç janë kundërshtitë që ndodhen në *zahir* (në të dukshmen): afrimi dhe largimi, pikëllimi e gëzimi, fati e fatkeqësia; për këtë kanë fuqi vetëm dijetarët që janë thelluar në dituri. Prandaj edhe Hizri, a.s., kur një person në ëndërr e pyeti për semanë tha se semaja është një gur i rrëshqitshëm, në të cilin vetëm këmba e dijetarit nuk rrëshqet. Sepse, semaja i aktivizon gjendjet e fshehta dhe sekretin e zemrës dhe e dehë njeriun, ku gati sa zgjidhet nyja e edebit, përpos atyre që Allahu Teala i mbronë me nurin e udhëzimit të Tij. Prandaj një person edhe ka thënë: *“Eh, sikur të kishim shpëtuar plotësisht nga kjo sema!”*

Rreziku nga një lloj i tillë i semasë është më i madh se sa rreziku nga muzika që nxit epshin. Sepse, muzika që nxit epshin më së shumti mund të jetë gjynah, por ky lloj i semasë mund të jetë edhe kufr.

Dije se aftësia e të kuptuarit dallon sipas gjendjes së dëgjuesit. Dy njerëz në veshje që dëgjojnë të njëjtën poezi, njëri prej tyre mund ta kuptojë drejtë, tjetri gabim, ose të dy e kuptojnë drejtë, por nxjerrin përfundime të ndryshme, bile edhe të kundërta, por meqenëse gjendjet i kanë të ndryshme, as përfundimet e tyre nuk llogariten si kundërshti. Utbetu'l-Gulam e dëgjoi një poet duke recituar:

- *Të Fuqishmit të gjithësisë lavdi i takon,*

- *E i dashuruari, në vuajtje jeton”;*

dhe tha: *“Kjo është e vërtetë”*, e të njëjtat fjalë i dëgjoi edhe dikush tjetër, e ai tha:

“Kjo është gënjeshtër!”

Për këtë rast, një prej të urtëve, tha:

“Të dy e thanë të vërtetën”.

Këto vargje janë të vërteta sepse *“kjo është e vërtetë”* është fjala e të dashuruarit i cili ende nuk ka arritur qëllimin dhe dëshirën, dhe dyert e bashkimit i janë të mbyllura. Dhe *“kjo është gënjeshtër”*, është fjala e atij që i shfaqet dashuria dhe që merr tej mase kënaqësi nga dashuria, ose fjala e atij që dëshira nuk i është refuzuar dhe që nuk ka mundësinë e një rreziku të tillë në të ardhmen, dhe e gjithë kjo për shkak të dëshirës së tij të fortë dhe mendimeve të mira në zemrën e tij.

Pra, vargjet e poezisë mund të kuptohen ndryshe, sipas dallimit në gjendje.

Tregohet se Ebul-Kasim ibn Mervan, që shoqërohej me Ebu Seid Harraz, ishte larguar nga semaja për vite të tëra. Një ditë pranoi një ftesë për sema, e atje poeti lexoi një poezi me vargjet:

- *Është i etur, qëndron në ujë,*

- *Por se nuk i jepet ujë.*

Pasi i dëgjuan këto vargje, të pranishmit u ngritën në këmbë dhe i kaploi vexhdi. Kur ju kaloi ajo gjendje, Ebu'l-Kasim i pyeti se çfarë kishin kuptuar nga ato vargje e ata thanë se janë të etur për gjendje të mira³³ dhe ishin privuar nga to, edhe pse sebebpet ishin aty. Përgjigja e tyre nuk e kenaqi, e atëherë edhe ata e pyetën se çfarë ndjeu ai nga këto vargje, e Ebu'l-Kasimi tha: *“Kjo është kur personi të jetë në qendër të gjendjeve e kerameteve, por që ato nuk i jepen.”*

Këto fjalë tregojnë se ekziston edhe hakikati pas gjendjes dhe kerametit. Gjendjet ndodhen para hakikatit, e kerametet shfaqen në fillim.

³³ “*gjendje*” dhe “*grada*” janë terme të tasavvufit.

Në esencë, nuk ka dallim mes kuptimit të Ebu'l-Kasimit dhe kuptimit që xhemati e nxorri nga ajo vjershë, pos dallimit në etje për grada. Ai që është i privuar nga gjendjet e mira , së pari do të jetë i etur për to, e kur t'i arrijë këto, atëherë do të jetë i etur për atë çfarë gjendet përtej tyre. Po kuptohet që Ebu'l-Kasimi ishte në ndjekje të hakikatit, e ata ishin në ndjekje të gjendjeve. Nuk ka dallim mes tyre në të kuptuar, por ka dallim mes gradave të tyre.

Ebu Bekir Shibli shpesh binte në vexhd kur dëgjonte këtë poezi:

- *Miqësia juaj është ndarje, dashuria - armiqësim,*
- *Ribashkimi i juaj është ikje, paqja - shkatërrim.*

Këto vargje mund të kuptohen në mënyra të ndryshme; disa të vërteta e disa të mangëta:

Kuptimi i parë, e më i thjeshtë është të kuptuarit që ndërlidhet me njerëzit, me të gjitha krijesat, bile me gjithçka, përpos Allahut. Dynjaja është vend i joshjes e mashtrimit, vdekjeprurës për ata që i janë besnik; edhe pse në dukje miqësore, ajo në fakt është armiku më i madh. Nëse ka shtëpi që është e mbushur me begati e lumturi, sigurisht që do të mbushet me lot.

Këtë e përshkruan edhe një transmetim nga Sa'lebi:

- *Largohu nga dynjaja, prej saj mos kërko,*
- *Mos e lut vrasësin, t'i thuash: "më marto".*
- *Me tmerret e saj dëshirat nuk i plotëson,*
- *As me brengat e saj; përse nuk e mendon.*
- *Shumë tjerë e përshkruan, dhe e zgjatën shumë.*
- *Ndërsa veç një përshkrim, por të mirë, e kam unë:*
- *Edhe pak prej saj, është helm që shkatërron,*
- *Është sikur anija që dot s'e kontrollon.*
- *Është një bukuroshe, habi prej bukurisë,*
- *Por brendësia e saj, shkumbon prej ligësisë.*

Kuptimi i dytë, është të kuptojë të metat e veta karshi Allahut Teala. Sepse kur e mendon Allahun, njohuria e tij mbi këtë çështje është injorancë, e askush nuk mund ta njohë Allahun me madhërinë e Tij të vërtetë. Nënshtrimi dhe ibadeti i një personi të tillë është dyfytirësi (*rija*). Sepse, ai nuk beson për Allahun siç kërkohet. Dashuria e tij është e mangët, nuk është i devotshëm sa duhet. Prandaj edhe dashuria e tij ndaj Allahut është e dobët, sepse ai nuk i braktisë epshet e veta për dashurinë e Allahut. Atij që Allahu Teala ia dëshiron hajrin, ia tregon të metat e tij dhe ai i braktisë ato të meta. Edhe nëse është vetëm në një gradë më të lartë se sa grada e gafilit, prapë vargjet e lartpërmendura i përjeton në vete.

Prandaj Resulallahu, s.a.v.s., ka thënë:

“Unë nuk mundem të të falënderoj si e meriton Ti. Ti je i atillë siç e ke lavdëruar Vetën.”³⁴

Gjithashtu ka thënë:

“Unë nga Allahu Teala kërkoj falje (bëj istigfar) dhe te Ai pendohem çdo ditë nga shtatëdhjetë herë.”³⁵

Pa dyshim, istigfari i Resulallahut, s.a.v.s., ishte për shkak të ngritjes së tij të vazhdueshme prej një grade në një tjetër, më të lartë. Sepse, pas çdo afërsie ka edhe më afër; rruga për tek Allahu është e pafund. Arritja në gradën e fundit të afërsisë është e pamundur.

Kuptimi i tretë është kur muridi, duke menduar për gjendjet e veta më parë, kënaqet me to, pastaj kur i mendon përfundimet e tyre, i përbuzë, sepse i sheh mashtrimet e fshehura në to. Nëse vargun e kënduar e dëgjon duke menduar për ankesa në lidhje me caktimin e Allahut (*kadha* dhe *kader*), duke e ditur se gjithçka është prej Allahut, një dëgjim i tillë është kufr (pabesim), për çka tashmë folëm. Nuk ka rresht që të mos interpretohet ndryshe, përshtatshëm diturisë së dëgjuesit dhe pastërtisë së zemrës së tij.

³⁴ Shënon Muslimi, dhe tashmë është përmendur.

³⁵ Hadithi është përmendur në *Librin për dhikrin dhe duatë*.

Kuptimi i katërt është dëgjimi (*sema*) i personit i cili kalon të gjitha gjendjet e gradat, dhe nuk kupton diçka tjetër përveç Allahut. Bile ai as nuk është i vetëdijshëm për gjendjet dhe veprimet e veta. Ai është sikur dikush që është dalldisë në fshehtësi shpirtërore dhe e ka humbë mendjen. Gjendja e tij është e ngjashme me gjendjen e atyre grave të cilat, kur e panë bukurinë e Jusufit a.s., humbën mendjet e ndjenjat në atë masë sa i prenë duart e veta. Një këso gjendje sufite e quajnë *fena* (*kalim përtej nefsit*). Kjo gjendje nganjëherë ka të bëjë me krijesën dhe mund të jetë gjithashtu për Krijuesin, por në përgjithësi nuk vazhdon për shumë kohë, vjen e shkon si vetëtima. Po të vazhdonte, fuqia njerëzore nuk do të ishte në gjendje ta përballojë. Do të përmysej nën peshën e saj. Tregohet se Ebul-Hasan en-Nuri, sa ishte i pranishëm në një xhemat, i dëgjoi këto vargje:

- *Nga dashuria që kam për ty, zaten*

- *Unë zbres në shkallë ku mendjet habiten*

Ebul-Hasan en-Nuri u ngrit në këmbë dhe e kaploi ekstazë (*vexhd*). I pavetëdijshëm, hyri në një pyll me kallamishte, që i kishin trungjet e prera dhe ishin të mprehta si shpata, e ky mbi to vraponte djathas a majtas pa u ndalë, duke përsëritur ato vargje deri në mëngjes, e gjaku i rridhte nga të dy këmbët. Pas kësaj jetoi edhe disa ditë, dhe vdiq, Allahu e mëshiroftë.

Kjo është grada e të singertëve dhe është grada më e lartë.

Këto grada përzihen me cilësitë njerëzore, që është një lloj i mangësisë së atyre gradave. Përsosmëria e vërtetë është vetëm kur kalohet përtej nefsit dhe gjendjeve të tij. Sikur gratë egjiptiane që as nuk e vërejtën prerjen e duarve të veta me thikë, edhe ky e harron plotësisht veten e nuk interesohet për të. Gjithçka që dëgjon është nga Allahu, për Allahun, me Allahun.

Kjo është gradë e atij që ka hyrë thellë në hakikat, i ka kaluar gjendjet dhe veprat, ka arritë nurin e tevhidit, ka realizuar sinqeritet të pastër, nuk i lë asgjë nga vetja, dhe i zhdukë cilësitë e veta tokësore.

Me *zhdukje*, nuk po mendoj në zhdukjen e trupit të tij, por zhdukjen e zemrës së tij, e me zemër nuk po mendoj në organin nga mishi e gjaku, por në zemrën shpirtërore (*kalbi ruhani*) e cila ka një lidhje të fshehtë me zemrën materie dhe e cila është nën urdhrin e Allahut Teala. Këtë e njeh ai që arrin ta njohë, e ai që nuk e njeh mbetet i paditur.

Kjo fshehtësi, të cilën ne e quajmë *zemër shpirtërore (kalbi ruhani)*, ka një ekzistencë dhe kjo ekzistencë është ajo çfarë përgatitet në zemër.

Shembull i kësaj është pasqyra, e cila nuk ka një dukje të veten, por merr pamjen e asaj që i paraqitet përpara. Njëjtë edhe me shishen; ajo nuk ka ngjyrë, e ngjyrë i bëhet ngjyra e asaj që shishja e ka brenda. Për këtë fshehtësi, për marrëdhënien e zemrës me atë çfarë lajmërohet në të, poeti këndon:

- *Gota u hollua, edhe vera e hollë,*
- *U bënë sikur një, vështirë për t'i ndarë.*
- *Thuaj se ka verë, por gota nuk është,*
- *Thuaj se ka gotë, por vera nuk është!*

Pra, këtë që e shpjeguem është një nga gradat e diturive *mukashefe*. Hyrja (*hulul*) dhe bashkimi (*ittihad*) burojnë nga këtu, e thonë: “**ene'l-hak**” (*unë jam hak*). Po rreth kësaj imagjinate sillet edhe besimi i të krishterëve në trini (“*Ati, Biri dhe Shpirti i Shenjtë*”) bashkimi mes *Lahut* (hyjnore) e *Nasut* (tokësore). Ndryshimet mes tyre bazohen në shprehjet e ndryshme të saj. Këta gabojnë qartë, si ai që sheh ngjyrën e kuqe në pasqyrë dhe thotë se pasqyra është e kuqe. Meqenëse kjo nuk i takon diturisë të veprimit (*muamele*), t’i kthehem ne qëllimit tonë;

GRADA E DYTË

Grada e dytë është vexhdi që shfaqet pasi të kuptohet poezia. Për hakikatin e vexhdit është thënë shumë. E kam fjalën për sufite dhe filozofët që e shqyrtojnë lidhjen e semasë me shpirtin. Le t'i citojmë disa, e më pas të shpjegojmë hakikatin e kësaj.

Fjalët e sufive

Zunnuni Misri, Allahu e meshiroftë, për sema ka thënë: *“Kush i përkulet Hakkut, e gjen Hakkun. Kush anon kah nefsi dhe epshi, bën kufër.”*

Misriu tregon që vexhdi i kthen zemrat Hakkut, dhe këtë gjendje ai e quajti *“varidi Hakk”* (që vjen prej Hakkut), sepse ashtu e ka përjetuar. Ndërsa Ebul-Husejn Diraxh ka thënë: *“Vexhdi është një gjendje gjatë semasë”;*

si edhe: *“...sema më bëri të lëviz në mejdanin e gjendjes, si bakshish më bëri të gjej Hakkun, më bëri të pi safi sherbet nga gota të pastra, e falë kësaj u ngrita në gradën e rizasë dhe u dërgova në bahçet e modestisë.”*

Shibli ka thënë: *“E jashtmjja e semasë është fitne (intrigë), e brendshmjja ibret (mësim). Kush i kupton këto shenja, i lejohet semaja, përndryshe vetëm shkakton fitne e përballat me telashe.”*

Dikush ka thënë: *“Për njerëzit e marifetit (njohjes), semaja është ushqim i shpirtit (ruh), sepse është një mjet për të tërhequr gjendje tjera. Ata që natyrshëm dëgjojnë në hollësi, arrijnë në hollësinë e saj; me pastërtinë e sekretit në zemër arrijnë kënaqësinë e saj, e kështu arrijnë bukurinë e njerëzve të marifetit.”*

Amr ibn Osmani Mekki ka thënë: *“Gjendja e vexhdit nuk mund të shpjegohet me fjalë. Sepse ajo është një sekret i Allahut Tala në zemrat e besimtarëve besnikë”; e dikush tjetër ka thënë:*

“Vexhdi është një mukashefe që vjen nga Hakku.”

Ebu Seid b. el-Arabi ka thënë: *“Vexhd është ngritje e perdes, deshmim i Atij që sheh gjithçka, gadishmëri për të kuptuar atë që sheh, është qetësi shpirtërore, vëzhgim i së padukshmes (gajb), lajm i sekretit dhe zhdukje e jotja nga vetja jote”, si edhe:*

“Vexhd është grada e parë e të veçantit (havas), është besim (iman) në të fshehtën (gajb). Kur ata e shijojnë kënaqësinë e vexhdit me forcë shpirtërore, nuri derdhet në zemrat e tyre, dhe secila gjurmë e dyshimit dhe hamendjes zhduket.”

Ebu Said b. el-Arabi gjithashtu ka thënë: *“Ajo që largohet me vexhd gjatë semasë janë veprimet e nefsit dhe lidhjet e tij me sebepe tjera. Nefsi është i mbuluar me këso lidhje, prandaj kur ato ndërpriten, dhikri bëhet i pastër, zemra zgjohet nga pakujdesia, zbutet e shkëlqen, vazi dhe këshilla e ndikojnë, ngjitet në një gradë të*

mahnitshme dhe aty i drejtohen me fjalë atij; ai fillon të dëgjojë me vesh dhe e mban mend. Nëse mund edhe ta vëzhgojë të padukshmen, atëherë ky është momenti i tij i vexhdit, sepse ai e gjen të padukshmen pranë zemrës.”

Në një rast tjetër, el-Arabi ka thënë: “Vexhd është ajo që ndjehet gjatë dhikrit, që dalldisë, jep frikë që bregosë për gjendjen në ahiret, qortim për gabimet, bisedë e ngrohtë dhe e këndshme, shenjë për ndonjë dobi, mall për gajb, brengosje për atë që ka ikur, pendim për të shkuarën, tërheqje drejt një gjendjeje të caktuar, ftesë për detyrë. Vexhd do të thotë të krahasosh të dukshmen me të dukshmen, edhe të padukshmen me të padukshmen, edhe të fshehtën me të fshehtën. Vexhdi e nxjerr në shesh atë që është kundër teje dhe që është në favor tëndin, nga fitimet e kaluara, pasi ajo del në shesh nga ti, përsëri shkruhet për ty, dhe shkruhet një gradë pa gradë, dhikr pa dhikr. Sepse, Ai është i Cili i jep nimetet, dhe te Ai kthehet gjithçka.”

Pra, kjo është dituria e jashtme për vexhdin. Mes sufive ka shumë shpjegime të këtilla rreth vexhdit.

Fjalët e filozofëve

Njëri ndër ta ka thënë: *"Zemra e ka një vlerë të lartësuar. Gjuha nuk është në gjendje që këtë ta shprehë me fjalë, prandaj nefsi e shprehë në sema. Kur kjo gjendje të paraqitet, nefsi disponohet, e fillon të vallëzojë. Personi e dëgjon nefsin e tij, flet me të dhe braktisë të jashtmen.*

Një tjetër ka thënë: *"Fryt i vexhdit është shpëtimi, sepse i përmirëson mendimet, nga të prishura në të drejta."*

E një tjetër filozof ka thënë: *"Semaja e tërheq zemrën në botën shpirtërore, ashtu siç e tërheq mendimi diturinë në njohje.*

Njëri prej tyre, kur u pyet për arsyen e lëvizjes natyrale të gjymtyrëve kur dëgohen tinguj të këndshëm, ka thënë: *"Kjo është një dashuri në mendje; dashuria e mendjes nuk ka nevojë të shprehet me gjuhë. Përkundrazi, ajo shprehet me buzëqeshje, shikim, vetulla, me gjeste të bukura e shenja të ngjashme. Kjo është shprehje më e përsosur e dashurisë, sepse dashuria është shpirtërore. Dashuria shtazore është më e dobët, prandaj detyrohet të shprehet me fjalë."*

E një tjetër ka thënë: *“Ai që mërzitet, le të dëgjojë tinguj të këndshëm. Sepse, mërzia ngurtëson zemrën në të cilën hyn dhe e shuan dritën e saj. Kur me tinguj të këndshëm zemra të zbutet, drita e saj fillon të shkëlqejë përsëri, e gëzimi bëhet i dukshëm. Mërzia largohet përshtatshëm aftësisë, e aftësia varet nga shkalla e pastërtisë së zemrës.”*

Këso shpjegime për semanë dhe vexhdin ka plot. Nuk ka nevojë të permenden të gjitha shpjegimet, por le të përpiqemi ta kuptojmë esencën e vexhdit: *vexhd* është një gjendje që lind nga semaja. Ajo vjen nga Hakku pas semasë, dhe dëgjuesi e dëgjon përbrenda.

Kjo gjendje mund të jetë dy llojesh:

1) ose ka të bëjë me vështirim (*mushahede*) dhe zbulim (*mukashefe*), dhe atëherë do të jetë nga lloji diturisë dhe paralajmërimeve; ose,

2) shkakton disa gjendje dhe ndryshime që nuk vlerësohen si dituri, siç janë përmallimi, frika, mërzia, ankthi, gëzimi, pendimi, lehtësimi a shqetësimi.

Të gjitha këto gjendje semaja i nxitë dhe i vë në lëvizje, ndryshe prej asaj që është e zakonë.

Nëse semaja është e dobët, nuk ndikon në lëvizje të gjymtyrëve dhe personi nuk folë e vepron në kundërshtim me të zakonit, atëherë nuk quhet *vexhd*. *Vexhd* quhet ajo që shfaqet dukshëm, kur këto gjendje shihen dhe nuk janë të zakonit; qoftë kjo paraqitje e dobët apo më e fortë. Nganjëherë *vexhdi* është i fortë sepse pronari është i fortë, e meqenëse pronari është i fortë, atëherë *vexhdi* mbetet brenda dhe ndikimi nuk i shfaqet jashtë. E nganjëherë nuk ka ndryshim në të jashtmen për shkak se *vexhdi* është i dobët e nuk ka fuqi të lëvizë e të zgjidh nyjet e ngurtësisë. Për këtë të parën ka folë edhe Ebu Seid b. el-Arabi, kur ka thënë: *“Vexhdi është vëzhgim i kontrolluar, është përgatitje për të kuptuar dhe vrojtimit i gajbit (të padukshmes)”*.

Është e mundur që përmes semasë të zbulohen (*keshf*) gjëra të pazbuluara më parë. Sepse, *keshfi* ka disa sebepe, e një prej tyre është paralajmërimi; semaja është paralajmërim. Tjetër sebep është ndryshimi i gjendjeve dhe njohja e kuptimi i tyre në vetvete. Kuptimi i tyre është një lloj diturie që shpjegon disa gjëra që më parë ishin të panjohura për atë që i përjeton. Sepse i *keshfit* është edhe shkëlqimi i zemrës; semaja shkëlqen zemrën, e zemra e shkëlqyer lind *keshfin*.

Sebep i keshfit është edhe zgjimi i gëzimit të zemrës me ndihmën e semasë. Në këtë mënyrë, ai merr forcë për të vëzhguar gjërat për të cilat para kësaj ishte i paaftë, sikur deveja kur, falë këndimit të çobanit mund të mbajë ngarkesa të rënda që nuk mund t'i mbante më parë. Siç është puna e devesë të mbajë ngarkesa të rënda, edhe puna e zemrës është të mendojë për fshehtesitë e botës së padukshme (*meleket*) dhe përmes keshfit, ta vëzhgojë. Pra, përmes këtyre gjendjeve, semaja mund të behet sepse për keshfin. Kur zemra pastrohet e shkëlqen, ndoshta vëzhgon Hakkun në një gjendje të zgjuar me syrin e zemrës (*basiret*), ose i vjen zë nga e padukshmja, e që quhet *hatif* (zë që vjen nga gajbi), i cili kur dëgjohet në gjendje gjumi, quhet *ëndërr*, që është pjesë e katërdhjetë e gjashtë pjesëve të *nubuvvetit* (pejgamberllëkut). Dituria që mëson hakikatin e këtij keshfi është jashtë diturisë praktike, siç transmetohet nga Muhammed ibn Mesruk Bagdadi, i cili ka treguar: “*Një natë, sa isha i padijshëm (i ri), dola në rrugë i dehur e këndoja:*

- *Në majë të Sinasë sa herë kam shkuar,*
- *Përskaaj vreshtave që verë pikojnë,*
- *Gjithmonë kam mbetur i hutuar,*
- *Me ata që ujin, e jo verën shijojnë;*

e atëherë dëgjova një zë të më thotë:

- *E në xhehenem ka ujë që, kush e shijon,*
- *Në bark shkatërrimin e zorrëve të veta e dëgjon;*

...dhe kjo është ngjarja që më shtyu të pendohem e t'i kthehem diturisë dhe ibadetit."

Shiko si ato vargje ndikuan në pastrimin e zemrës së tij, sa edhe hakikati iu manifestua dhe me fjalë të përpikta e të kuptueshme ia *tërhoqi veshin*, e ky u përmirësua.

Muslim Abadani ka treguar: *"Një herë na erdhën Salih el-Murri, Utbe el-Gulam, Abdulvahid ibn Zejd dhe Muslim Esvari e u vendosën në një konak në bregun e detit. Një natë ju përgadita ushqim, i ftova dhe ata erdhën. Kur e vendosa ushqimin para tyre, u dëgjua një zë i fuqishëm, që i tha këto vargje:*

- Nga shtëpia e përjetësisë*
- Ju larguan ushqimet e shijshme,*
- Edhe kënaqësitë e nefsit*
- Që nuk sjellin gjë t'dobishme.*

Utbe el-Gulam lëshoi një klithmë e u alivanos. Të tjerët u ngritën në këmbë, e u detyrova ta largoj ushqimin. Vallahi, askush nuk provoi asnjë kafshatë."

Ashtu siç dëgjohet zëri nga gajbi kur zemra të jetë e pastruar, ashtu edhe me syrin e zemrës mund ta shohin edhe Hizrin a.s.. Atyre me zemër të pastër, Hizri a.s., ju paraqitet me pamje te ndryshme.

Kështu edhe peygambërve a.s., ju paraqiten melekët; goftë në formën e tyre të vërtetë, ose në formë që ngjason në diçka tjetër. Resulallahu, s.a.v.s., e ka parë Xhebrailin, a.s., në formën e tij të vërtetë, dy herë, duke na lajmëruar se Xhebraili, a.s., e kishte mbuluar të gjithë qiellin, në çka edhe mendohet me fjalët e Allahut Teala:

“Atë ia mësoi Ai, fuqiforti, (Xhibrili)

Që ka mendje precize dhe që u përqëndrua në formën e vet (reale).

Dhe ai (Xhibrili) ishte në horizontin e lartë.”

53-Nexhm: 5, 6, 7

Kur zemra e një personi pastrohet dhe shkëlqen, ai mund të zbulojë gjëra të fshehura në zemrat e tjera, e kjo quhet *firaset*. Prandaj Resulallahu, s.a.v.s., edhe ka thënë:

“Ruajuni nga firaseti i besimtarit, sepse ai shikon me nurin (dritën) e Allahut.”³⁶

Tregohet se një *muxhesi* (adhurues i zjarrit) po shetitej mes myslimanëve, duke pyetur se çfarë kuptimi kanë fjalët e Resulallahut, s.a.v.s.:

“Ruajuni nga firaseti i besimtarit.”

Njerëzit ia shpjegonin, por ai nuk ishte i kënaqur me përgjigje, deri sa mbërrijti te një shejh sufi, i cili i tha:

³⁶ Tirmidhi, nga Ebu Seid

- *E ka kuptimin që të këpusësh litarin e fshehur nën mantel! Mexhusia tha:*

- *Të vërtetën e thua. Ky është kuptimi!; dhe e pranoi islamin, e ky shejhu i tha:*

- *Tash po e shoh që je besimtar dhe që imani yt është i vërtetë.*³⁷

Ibrahim Havas ka treguar: *“Isha në një xhami të Bagdadit me disa fukara, e erdhi një i ri me pamje të bukur e aromë të këndshme. Ju thashë shokëve:*

- *Mendoj se ky është hebre; e ata ma panë për të madhe. Dola jashtë, e doli edhe ky djali, por u kthye prapë dhe i pyeti fukaratë:*

- *Çfarë tha ai shejh për mua? Ata nuk deshën të përgjigjen, por ky insistoi, e thanë:*

- *Po thotë se ti je hebre. I riu erdhi te unë, u përul, më puthi në ballë dhe e pranoi islamin. Më vonë, ai vet ju ka treguar njerëzve:*

- *Në librat tona të shenjta thuhet se i sinqerti (siddik) nuk gabon në firaset, prandaj vendosa t’i testoj myslimanët, të shoh çfarë do të ndodh. Dhe thashë me vete se, nëse mes tyre ka të sinqertë, duhet të jetë në këtë grup, sepse po i zbatojnë urdhrat e Allahut e po lexojnë Kur’an, dhe me këtë qëllim erdha këtu. Kur shejhu më shikoi me shikimin e firasetit e kuptova se ai është i sinqertë.”*

³⁷ Me fuqinë e *firasetit*, shejhu e pa litarin nën mantelin e tij

Ibrahim Havas ka treguar se ky i ri më vonë u bë një sufi i madh.

Duke treguar për këtë lloj të keshfit, Resulallahu, s.a.v.s., ka thënë:

“Sikur shejtani të mos kishte qarkulluar në zemrën e njeriut, ai (njeriu) do të kishte parë botën e melekëve në qiell.”³⁸,

E shejtani qarkullon në zemër kur ajo është e mbushur me cilësi të këqija. Kush e pastron zemrën nga cilësitë e këqija, shejtani nuk mund t'i afrohet zemrës së tij. Rreth kësaj, AllahuTeala thotë:

“përveç robërve Tu të singertë” 15-Hixhr: 40,

dhe:

“Ti, me të vërtetë, nuk ke kurrfarë pushteti ndaj robërve të Mi.” 15-Hixhr: 42

Semaja është sebeb i pastrimit të zemrës e kur zemra pastrohet, ajo i afrohet Hakkut. Në këtë vë shenjë edhe tregimi për Zunnuni Misrin;

Kur Zunnuni Misri erdhi në Bagdad, u mbledhën rreth tij sufite, e me ta edhe një poet. Sufite i kërkuan leje Zunnunit që poeti të recitojë, dhe Zunnuni i dha leje, e poeti filloi:

³⁸ Hadithi është përmendur në *Librin për fshehtësitë e agjërimit*.

- *Pak dashuri e jotja, dhimbje më shkakton,*
- *Po të më pushtonte, do të më përvëlojë.*
- *Në zemrën time gjithë dashurinë e mblodhe,*
- *Që një herë e një kohë në katër anët e hodhe.*
- *A nuk qanë për atë që vajton,*
- *Edhe kur buzëqesh, shpirti i loton.*

Zunnunin e kaploi vexhd, u ngrit në këmbë e ra me fytyrë për tokë. Më pas dikë tjetër e kaploi vexhd e edhe ai u ngrit në këmbë, e Zunnuni i tha:

- *Kur të ngrihesh Allahu të sheh!;* dhe personi u ul.

Zunnun ia pa në zemër se ai personi po e detyronte veten në vexhd, dhe duke e paralajmëruar që të mos e bëjë këtë ia bëri me dije se nëse nuk ngritesh për Allahun por për dikë tjetër, Allahu Teala, i Cili të sheh, do të bëhet armiku yt. E po të ishte ai i singertë (siddik), nuk do të ulej.

Prandaj, frutat finale të vexhdit janë disa gjendje dhe zbulesa (*keshf*), dhe ndahen në ato që mund të shprehen në momentin e lajmërimit, si edhe ato që nuk mund të shprehen fare. Fjalët nuk mund ta shpjegojnë këtë, prandaj ti edhe mund të mohosh dituri dhe gjendje të cilave nuk ua njeh esencën dhe nuk mund t'i shpjegosh. Mos i refuzo ato, por kërko dëshmitë e tyre, që i ke në vet gjendjet tua.

Sa për diturinë; nëse një fakih hasë në dy çështje në dukje të ngjashme, ai e di që mes tyre ka dallim në vlefshmëri, por sikur të provonte të flasë për atë dallim, nuk do të mund të gjente fjalët e duhura, edhe po të ishte personi më elokuent. Kuptimi i dallimit nga ana e fakihut është dituri, e ai me kënaqësi e gjen këtë dituri në zemrën e vet, dhe nuk dyshon se ka një sebep pse ajo dituri lindi në zemrën e tij dhe se kjo tek Allahu Teala ka një hakikat. Megjithatë, ai këtë nuk mund ta shprehë, jo pse i mungojnë fjalët, por për faktin se hollësitë e atij kuptimi nuk mund të shprehen me fjalë. Ata që merren me çështje kaq delikate, vazhdimisht përballen me situata të tilla.

Sa për gjendjen (*hal*), ka shumë njerëz që në moment të caktuar ndiejnë rehati e gëzim, e ndonjëherë janë në telashe e shqetësim, por nuk e dinë se bënë e kësaj. Ndonjëherë dikush mendon diçka dhe aq shumë ndikohet sa harron edhe atë që po e mendonte, e ndikimi i mbetet në zemër, që ai të mund të kuptojë. Ndonjëherë ajo që ndjen është gjendje gëzimi, dhe duke menduar për se bënë e kësaj, ai gëzim i vendoset në zemër. Nëse harron për të, ndjen dhimbje.

Ndonjëherë has në gjendje të çuditshme që nuk mund ta shprehë; nuk i ngjan as gëzimit e as pikëllimit, dhe ky është i paaftë që të tregojë për të. Por mund ta shprehë me vargje të rimuara. Jo të gjithë njerëzit e shohin dallimin mes poezisë harmonike dhe asaj jo-harmonike. Vetëm njeriu i kënaqësisë e kupton atë dhe e di dallimin.

Pra, në nefs janë të fshehura gjendje të tilla të çuditshme. Ndoshta kuptimet të njohura si frika, pikëllimi dhe gëzimi lindin nga dëgjimi i këndimit pa ndonjë instrument dhe që kuptohet. Instrumentet me tela dhe meloditë tjera të pakuptimta kanë ndikim të çuditshëm në nefsën e njeriut, që nuk mund të përshkruhet. Ndonjëherë kjo quhet *shevk* (dëshirë), por personi nuk mund ta shprehë çfarë dëshiron, dhe kjo është e çuditshme. Atij i rrehë zemra duke dëgjuar muzikë, por nuk e di se për çfarë po i rreh zemra. Ndjen sikur po kërkon diçka në vete, që nuk e di se çfarë është ajo që po kërkon. Bille, një gjendje e tillë ndodh edhe te njerëzit e rëndomtë dhe te ata të cilëve në zemër nuk ju mbretëron as dashuria ndaj njeriut, as ndaj Allahut Teala.

Sekreti i kësaj është se, secila dëshirë (*shevk*) ka dy shtylla (*rukun*):

Shtylla e parë është cilësia e atij që ndjen dëshirë. Kjo është një lloj marrëdhënie me atë që e dëshiron;

Shtylla e dytë është njohja e asaj çfarë dëshiron dhe njohja e mënyrës së arritjes së saj. Nëse i di cilësitë me të cilat arrihet e dëshiruara, puna bëhet e kuptueshme dhe e lehtë.

Por, nëse një dëshirë i ngjallet brenda vetes dhe ia ndez zjarrin në zemër, e ky nuk ka njohuri për atë që e dëshiron, kjo pa dyshim që do të krijojë habi dhe huti. Për shembull, nëse një fëmijë rritet vet, pa parë grua dhe pa ditë për marrëdhënien intime, kur të hyjë në pubertet dhe e kaplon epshi, ai do të ndjejë në vete si kallet flaka e epshit, por nuk do ta dijë se kjo është dëshirë seksuale, sepse ai nuk di gjë për këtë, nuk e di as si duket femra.

Njëjtë është me njeriun në raport me botën më të lartë dhe kënaqësitë që i janë premtuar në *sidretul-munteha* dhe në *firdevsi-ala*, në xhenetet e lartësuar; njeriu nuk mund t'i paramendojë, pos nga përshkrimi dhe emërtimi i tyre, njëjtë sikur dikush që ka dëgjuar shprehjen "*marrëdhënie seksuale*" ose fjalën "*femër*", por nuk ka parë kurrë femër, as ndonjë person tjetër, bile as veten në pasqyrë e qe kjo t'i shërbejë si analogji.

Edhe semaja kështu e ngjallë dëshirën, por injoranca e tepruar dhe angazhimi me dynjallëkun e bëjnë atë ta harrojë veten dhe Rabbin e vet, e nefsi e zvarrit në gjëra që ky nuk i kupton. Hakikatet e këtyre gjendjeve dhe gjendjeve tjera të ngjashme nuk perceptohen plotësisht dhe personi që është cilësuar me to nuk ka mundësi t'i përshkruajë.

Me këtë shpjegim, është kuptuar se vexhdi ndahet në pjesë që është e mundur të përshkruhen dhe në pjesë që nuk është e mundur të përshkruhen.

Dhe dije se, vexhdi gjithashtu ndahet në dy edhe për nga ardhja e tij; vexhdi që vjen në një mënyrë të lehtë e pa lodhje, dhe vexhdi që vjen në mënyrë të vështirë e me lodhje. Ky i dyti quhet *tevaxhud*, domethënë *përpjekje për të qenë në vexhd*.

Disa vexhde vijnë nga *tevaxhud* i qortuar e disa nga *tevaxhud* i lavdëruar. I qortuar është kur e detyron veten në vexhd për lavdërim dhe ta tregojë veten fisnik, e që nuk është. Por nëse mundohet të zotërojë gjendje të mira duke e detyruar veten në vexhd, atëherë është i lavdëruar. Prandaj Resulallahu, s.a.v.s., atij që nuk filloi të qajë kur i lexohej Kur'ani i tha: ***“Bëhu sikur pa qan.”***

Fillimi i gjendjeve të tilla ndonjëherë është me vështirësi, por më pas bëhet gjendje e natyrshme. Njëjtë edhe ai që lexon Kur'an dhe mundohet ta mbajë në mend, në fillim kjo për të është me vështirësi, e kur e mëson përmendësh mirë, atëherë i bëhet diçka e zakonshme, aq sa gjuha i lexon Kur'an edhe pa menduar, bile në namaz mendja i shëtit nepër çarshi e pazar, dhe kur përfundon, e kupton se ka lexuar në gaflet.

Njëjtë është edhe me shkruesin i cili në fillim shkruan duke u munduar shumë, deri sa dora t'i ushtrohet dhe shkrimi t'i bëhet i natyrshëm. Më pas ai mund të shkruajë shumë faqe, duke menduar për gjëra tjera.

Mënyra për të fituar të gjitha cilësitë e mira të nefsit dhe gjymtyrëve është përmes mundimit dhe me vështirësi; së pari ato i mëson me vështirësi, e më pas i bëhen natyrë dhe adet. Pra, kjo duhet të jetë qëllimi i atyre që kanë thënë: *“Adeti është natyra e pestë.”*

Kështu është edhe për gjendjet fisnike; nuk duhet dëshpëruar kur nuk i posedon ato, por duhet të mundohet t'i përfitojë, përmes semasë dhe në mënyra tjera.

E vërtetë se, kur dikush dëshiron të afrohet me një person, por në zemër ende nuk ka dashuri për të, ai fillon vazhdimisht ta përmend, t'ia përsërisë vetes cilësitë e bukura të saj, e në fund do ta dashurojë dhe në zemër do t'i mbillet dashuria për të, edhe pa vullnetin e tij. Më pas, edhe nëse dëshiron të shpëtojë nga kjo dashuri, nuk mundet. Ashtu është edhe me dashurinë ndaj Allahut Teala, dëshirën për takim me Të, me frikën nga zemërimi i Tij dhe gjendje tjera fisnike.

Kur njeriu nuk i gjen këto në vete, ai nuk duhet të humb shpresën, por duhet të mundohet t'i përfitojë ato, e për t'i përfituar ato, ai duhet të shoqërohet me ata që i posedojnë këto gjendje, të shohë gjendjet e tyre të mira dhe të kërkojë nga Allahu Teala që edhe këtij t'i dhurojë aso gjendje fisnike dhe t'ia lehtësojë shkaktarët e kësaj.

Në ata shkaktarë bëjnë pjesë semaja, shoqërimi me të mirët, me ata që kanë frikë Allahun, që kanë dashuri ndaj Allahut, që kanë dëshirë për takim me Të. Kush shoqërohet me persona të këtillë, tek ai do të kalojnë gjendjet e tyre, në mënyra që ky as nuk i vëren.

Për mundësinë e arritjes së dashurisë dhe gjendjeve tjera fisnike përmes sebepeve të ndryshme flasin edhe fjalët e Resulallahut, s.a.v.s., në duanë:

**“Allahumme-rzukni hubbeke ve hubbe men
ehabbeke ve hubbe men jukarribuni ula hubbika.”**

*(O Allah, me pajis me dashuri ndaj Teje, me dashuri
ndaj atij që Ty të do dhe me dashuri ndaj atij që më
afro dashurisë ndaj Teje!)*³⁹

Pra, Resulallahu, s.a.v.s., këmbënguli në kërkim të
dashurisë.

Këto janë shpjegimet tona për ndarjen e vexhdit në
fshehtësi shpirtërore (mukashefe) dhe *gjendje*, ndarjes
mes vexhdit që mund të përshkruhet dhe atij që nuk
mund të përshkruhet, si edhe ndarja në vexhd me vet-
detyrim dhe vexhd natyror.

Ti mund të thuash: *“Nëse vexhdi është nga Allahu,
është dhuratë nga Ai, nuk është nga mashtrimi i
shejtanit, atëherë, pse nuk i kaplon vexhdi kur lexojnë
Kur’an, por kur dëgjojnë vargjet e poetëve?”*

atëherë ne themi se: vexhd i vërtetë është ajo që
buron nga dashuria e madhe ndaj Allahut Teala, nga
dëshira dhe përmallimi i sinqertë për takim me Të. Ky
vexhd shfaqet edhe kur lexohet Kur’an. Nëse këso
vexhdi nuk shfaqet kur dëgjohet Kur’ani, atëherë
dashuria e tij është për krijesat.

³⁹ Hadithi tashmë është përmendur.

Këtë e tregojnë fjalët e Allahut Teala:

“E, me të vërtetë, kur përmendet Allahu, zemrat qetësohen!” (13-Ra’d: 28), si edhe fjalët:

“Allahu e ka shpallur fjalën më të bukur - Librin (Kur’anin), pjesët e të cilit i ngjasojnë njëra-tjetrës dhe përsëriten. Prej tij u rrëqethet lëkura atyre që frikohen prej Rabbit të tyre, e mandej qetësohen dhe kënaqen lëkurat dhe zemrat e tyre, kur përmendet Allahu.” (39-Zumer: 23)

Secila gjendje që lajmërohet pas semasë dhe me sebegin e semasë; qetësimi, rrëqethja, frika ose zbutja e zemrës, është vexhd. Allahu Teala thotë:

“Besimtarë të vërtetë janë vetëm ata, të cilëve kur përmendet Allahu u rrëqethen zemrat e tyre”,

(8-Enfal: 2), si edhe:

“Sikur këtë Kur’an t’ia shpallim ndonjë mali, ti do ta shihje atë të përulur e të copëtuar nga frika prej Allahut.” (59-Hashr: 21).

Dridhja, frika dhe përulësia nuk janë vexhd *mukashefe* (i zbulimit) por megjithatë janë një lloj i vexhdit të gjendjes, e nganjëherë mund të bëhen sebegin për lajmërimin edhe të vexhdit *mukashefe*. Prandaj Resulallahu, s.a.v.s., edhe thotë:

“Zbukurojeni Kur’anin me zërin tuaj!”⁴⁰

⁴⁰ Hadithi tashmë është përmendur.

E për Ebu Musa Esh'arinë ka thënë:

“Ebu Musasë i është dhënë zëri i bukur të familjes së Davudit a.s..”⁴¹

Sa për vexhdin e poseduesve të basiretit gjatë dëgjimit të Kur'anit, tregimet janë të shumta;

Resulallahu, s.a.v.s., thotë:

“Hud dhe sure të ngjashme më plakën”,
e kjo tregon vexhdin sepse plakja vjen nga pikëllimi dhe frika, që është vexhd.

Transmetohet se Ibn Mesud, r.a., po lexonte suren *Nisa* në prani të Resulallahut, a.s., e kur lexoi ajetin:

“Si do të jetë pozita e të këqinjve, kur prej çdo populli të sjellin dëshmitarë (pejgamberët) dhe të sjellin ty (o Muhammed!) për dëshmitar mbi të gjithë ata?! (4-Nisa: 41), e Resulallahu, s.a.v.s., tha:

- Mjaft!, e sytë iu lagën me lotë.⁴²

Në një transmetim tjetër thuhet se Resulallahu, s.a.v.s., (ose dikush tjetër) po e lexonte këtë ajet:

“Se me të vërtetë te Ne ka pranga e zjarr.

Edhe ushqim që nuk gëlltitet. Edhe dënim të dhembshëm” (73-Muzemil: 12, 13), e Resulallahu, s.a.v.s., klithi. e ra në tokë.⁴³

⁴¹ Hadithi që flet për këtë tashmë është përmendur.

⁴² Muttefekun alejhi.

Në transmetim tjetër thuhet se duke lexuar ajetin:

“Nëse i dënon ata, në të vërtetë ata janë robër Tu”

(5-Maida: 118), Resulallahu, s.a.v.s., filloi të qajë.⁴⁴

Resulallahu, s.a.v.s., kur lexonte ndonjë nga ajetet e rahmetit, bënte dua dhe gëzohej, e gëzimi është vexhd.⁴⁵

Njerëzit e vexhdit, Allahu i lavdëron në Kur'an:

“Kur dëgjuan ata për ate (Kur'anin) që i është zbritur Pejgamberit, i sheh ti ata, prej se kuptuan të Vërtetën, se si ju rrjedhin lotët nga sytë.” 5-Maida: 83

Tregohet se kur Resulallahu, s.a.v.s., falte namaz, nga gjoksi i vinte një zë sikur tingulli i tenxheres kur vlon.⁴⁶

Edhe nga as'habët dhe taibinët ka shumë që binin në vexhd kur dëgjonin Kur'an. Disa lëshonin britma, të tjerë qanin, disa alivanoseshin, e disa prej tyre edhe vdiqën.

⁴³Ibn Adijj në **‘Kamil’** dhe Bejheki në **‘Shuabu'l- Iman’** nga Ebu Harb ibn Ebul-Esved, si hadith mursel.

⁴⁴Muslimi nga Abdullah ibn Amr.

⁴⁵Hadithi tashmë është përmendur.

⁴⁶Ebu Davudi, Nesai dhe Tirmidhiu në **‘Shemail’** nga Abdullah ibn Shihhir, dhe tashmë është përmendur.

Tregohet se Zurare ibn Evfa, njëri prej taibinëve, ishte imam ne qytetin Rakka. Një ditë, kur në namaz lexoi:

“E, kur të fryhet në Sur” (74-Mudethir: 8),
lëshoi një klithmë dhe vdiq në *mihrab*, Allahu pastë
rahmet me të.

Omeri, r.a., e dëgjoi nje person duke lexuar:

**“Është e vërtetë se dënimi i Zotit tënd patjetër do
të ndodhë.**

Atë nuk ka kush që mund ta largojë” (52-Tur: 7, 8),
dhe lëshoi një britmë e u alivanos. E dërguan në shtëpi
dhe qëndroi brenda i sëmurë, për një muaj.

Nga taibinët, Salih b. Beshir el-Meri kishte një zë
shumë të bukur, dhe një ditë, deri sa po lexonte Kur'an,
Ebu Xheririt i ra të fikët dhe vdiq. Edhe Imam Shafisë i ra
të fikët kur dëgjoi një hafiz duke lexuar:

“Kjo është një ditë që ata nuk flasin.

Atyre as nuk u lejohet që të arsyetohen”

(77-Murselat: 35, 36).

Ndërsa Ali ibn Fudajl e dëgjoi një hafiz duke lexuar:

**“Në ditën kur njerëzit ngrihen (prej varrezave) për
të dalë para Zotit të botëve”** (83-Mutafifin: 6), e i ra të
fikët. Atëherë, babai i tij, Fudajl b. Ijaz tha:

“Allahu Teala është i kënaqur me gjendjen tënde.”

Transmetime të ngashme ka edhe nga selefët, si edhe nga sufitet. Shibliu, një natë në ramazan, po falej pas imamit, e kur imami e lexoi ajetin:

“Me të vërtetë, sikur të donim Ne, do ta merrnim ty atë shpallje që ta kemi dhënë, dhe ti, pastaj nuk do të gjeje askënd që do të ndihmonte kundër Nesh.”

(17-Isra: 86), Shibliu aq shumë bërtiti, sa njerëzit menduan se i doli shpirti. Fytyra iu skuq, trupi filloi t'i dridhet dhe vazhdimisht thoshte: *“Nëse Allahu Teala i drejtohet kështu mikut, çka bën me të tjerët?!”*

Xhunejdi tregon:

“Shkova te Serijj Sekati dhe pashë para tij një person të alivanosur, e Serijj më tregoi:

- U alivanos kur e dëgjoi një ajet të Kur'anit!

Unë ju thashë t'ia lexojnë të njëjtin ajet prapë, ia lexuan, dhe ai erdhi në vete. Serijj më pyeti:

- Si e dije se këtë duhet bërë?; e unë i tregova:

- E di se Jakubi a.s., e humbi shikimin për shkak të një krijese (Jusufin a.s.), pastaj iu kthye shikimi, përsëri për shkak të asaj krijese. Sikur ta kishte humbur shikimin për Hakkun, shikimi nuk do t'i kthehej për krijesë.

Serijjit i pelqeu pergjigja.”

Këtë çfarë e tregon Xhunejdi e shprehin edhe këto vargje të poetit:

- U sëmura se piva me kënaqësi një gotë shërbet,

- E piva të dytën, sëmunda prej të parës u hoq krejt.

Një sufi ka treguar: *“Po e lexoja ajetin:*

“Secili njeri do ta shijojë vdekjen” (3-Imran: 185),
dhe fillova ta përsërisë, kur dëgjova një zë si më flet:

- Sa do ta përsërisësh këtë ajet? Me përsëritje të tij, u bëre sebeb për vdekjen e katër exhinëve që nuk kanë ngritur kokën dhe nuk kanë shikuar qiellin, që nga dita kur u krijuan.

Ebu Ali Megazili i tha Shibliut:

- Shumë herë kur dëgjoj ndonjë ajet të Kur'anit, më largon nga dynjallëku, por pastaj kthehem në gjendje të vjetër dhe i kthehem dynjallëkut. Shibliu tha:

- Kur dëgjon Kur'an, dëshira jote për t'u larguar nga dynjallëku është një bereqet i Allahut Teala për ty, pastaj kthimi yt përsëri dynjallëkut është rahmet i Tij ndaj teje, sepse ende nuk je në gjendje të shkëputesh plotësisht nga dynjallëku; kohë pas kohe të bën të shijosh kënaqësinë e asaj grade, me çka ty të shtohet dëshira për të, dhe duke u pjekur, kalon në këtë gradë.

Kur një sufi e dëgjoi hafizin të lexojë:

“O ti shpirt i bindur plotësisht!

Kthehu te Rabbi yt i kënaqur, sepse, edhe Ai është i kënaqur me ty” (89-Fexhr: 27, 28), i kërkoi që ta përsërisë, dhe tha: *“Sa shumë po i them: “kthehu te Rabbi yt!” e ai nuk po kthehet!”* E kaploi vexhdi, lëshoi një britmë e vdiq.

Kur Bekr ibn Muadh e dëgjoi dikë duke lexuar ajetin:

“Ti tërhiqju atyre vërejtjen për ditën e kijametit, kur zemrat, të mllëfosura arrijnë në fyt” (40-Gafir-18), filloi te dridhej, e tha me zë të lartë:

- O Allah, bëj rahmet atyre që ju tërhoqë vërejtjen, e ata as pas vërejtjes Tënde nuk u kthyen te Ti të nënshtruar!, e i ra te fikët.

Ibrahim ibn Ed’hem, rahmet i pastë shpirti, kur e dëgjonte dikë të lexojë ajetin:

“Kur qielli të shqyhet” (84, Inshikak: 1)

i dridhej trupi.

Muhammed ibn Sabih ka treguar:

“Një person po lahej në lumin Euftrat, e pranë tij kaloi një person dhe lexoi ajetin:

“Veçohuni sot ju, o mëkatarë!” (36-Ja Sin: 59), e ky që po lahej filloi të dridhej, derisa u mbyt.”

Tregohet se Selman Farisi e pa një djalë të ri duke lexuar Kur’an dhe iu afrua, e kur i riu lexoi një ajet kërcënues, iu dridh trupi. Kjo gjendje e të riut i pëlqeu Selmanit. Pas një kohe, Selmani dëshiroi ta takojë prapë, pyeti për të, dhe i treguan se ishte sëmurë. Selmani shkoi ta vizitojë, e i riu ishte shtrirë. Kur e pa Selmanin, i tha:

*- O rob i Allahut, e ke parë atë dridhje që më kaploi?
Ajo më erdhi në formën më të bukur e më lajmëroi se
Allahu me atë dridhje m'i ka falë të gjitha gjynahet."*

Me një fjalë, personi me zemër të pastër nuk mund te jetë larg nga vexhdi dhe semaja kur dëgjon Kur'an. Nëse Kur'ani te dikush nuk ka kurrfarë ndikimi, atëherë ai person është si kafsha të cilës çobani i flet, e ajo dëgjon vetëm thirrjen dhe britmat; i shurdhti, memeci dhe i verbri nuk kuptojnë. E te personi me zemër të pastër ndikon edhe një fjalë e urtë që e dëgjon.

Xhafer Huldî ka treguar: *"Një person nga Horasani erdhi në një mbledhi të Xhunejdi, dhe pyeti:*

- Në çfarë grade ngritet personi që nuk i intereson as kur e lavdërojnë, e as kur e qortojnë?

Para se të fillojë Xhunejdi të përgjigjet, një person që ishte prezent aty, tha:

- Në spitalin e të çmendurve, lidhur me zinxhirë!

Xhunejdi i tha këtij:

- Nuk është detyrë e jotja t'i përgjigjesh kësaj!; e pastaj iu kthye atij personit nga Horasani, e i tha:

- Ajo ndodh kur personi e kupton që është i krijuar.

Ky nga Horsani lëshoi një britmë, ra, e vdiq."

Në rast se ti thua: *Nëse dëgjimi i Kur'anit ka ndikim në vexhd, pse njerëzit mblidhen më shumë rreth poetit se rreth lexuesve të Kur'anit? Do të duhej që vexhdin ta kërkojnë në hallkat e hafizëve, jo në ato të poetëve e këngëtarëve. E folmja e Allahut është më e vlefshme se poezia, kjo është e qartë!*; atëherë dije se poezia ngjall vexhdin më shumë se Kur'ani për shkak të këtyre shtatë sebepeve:

E para. Gjendjes së dëgjuesit, mendjes, ose edhe kuptimit të tij, nuk i përshtaten të gjitha ajetet e Kur'anit. Për shembull, gjendjes së atij që e ka pushtuar mërzia, dashuria, malli e pendimi, si do t'i përshtatet dëgjimi i ajetit:

“Allahu ju urdhëron për (çështjen e trashëgimit) fëmijët tuaj: për mashkullin hise sa për dy femra”

4-Nisa: 11, ose fjalët:

“Ata të cilët bëjnë shpifje për gratë e ndershme”

24-Nur: 4.

Çfarë kënaqësie merr nga to, ose nga ajetet në të cilët shpjegohet e drejta trashëguese, shkurorëzimi, dënimi i shariatit e të ngjashme. Zemrën ia nxit vetëm ajo çfarë i përshtatet, e poetët vargjet i zgjedhin pikërisht ashtu që të shprehin gjendjet e zemrës me një gjuhë të qartë e të përshtatshme, që njerëzit t'i kuptojnë. Kjo është arsyeja pse poezia preferohet.

Atë që e kaplon një gjendje e fuqishme, te ai nuk ka vend për gjendje tjera. Me atë gjendje ai zgjohet dhe arrin në dituri të cilat janë larg nga vet teksti i lexuar. Vexhdi i tij nganjëherë lajmërohet çfarëdo që të dëgjojë, sikur ai i cili duke dëgjuar fjalët:

“Allahu ju urdhëron për fëmijët tuaj...”,

kujton vdekjen, dhe kërkon të shkruhet testamenti. Secili pas vetes lë pasurinë dhe fëmijet e vet. Nga dynjaja ai i do këto dyja. Njërën ia dorëzon tjetrit, e pastaj ndahet nga të dyja, dhe kështu e kaplon frika e ankthi. Tjetri, kur dëgjon ajetin:

“Allahu ju urdhëron për fëmijët tuaj”,

dëgjon vetëm ***“Allah”*** dhe e kaplon vexhdi, ose kujton rahmetin e Allahut ndaj robëve të Tij, sepse Allahu e ka marrë mbi vete shpërndarjen e trashëgimisë së tyre, duke u kujdesur kështu edhe për jetën edhe për vdekjen e tyre. Atëherë i tilli thotë: *“Nëse Allahu kujdeset për fëmijët tanë pas vdekjes sonë, atëherë nuk ka dyshim që Ai do të kujdeset edhe për neve”*,

e gëzohet, emocionohet, dhe e kaplon vexhdi.

Ose kur dëgjon ajetin:

“Për mashkullin hise sa për dy femra”,

duke menduar se është nga ata burra të cilët as tregtia e as puna nuk e largojnë nga dhikri, dhe nëse diçka e largon nga dhikri do të llogaritet si grua, e jo burrë, mund ta kaplojë vexhdi.

Pra, këto gjendje e zgjojnë vëzhdin, por vetëm tek personi që ka dy cilësi:

1) posedon gjendje dominuese që ia mbulon gjithë zemrën; dhe

2) posedon mendjemprehtësi, është i zgjuar dhe i sheh kuptimet e thella në gjëra të thjeshta.

Një person i tillë rrallë gjindet. Prandaj ata dëgjojnë këngë që janë të përshtatshme për gjendjen e tyre, që të entuziazmohen e t'i kaplojë vëzhdi. Tregohet se Ebul-Husejn Nuri ishte me një xhemat, e ata filluan të diskutojnë për diturinë. Ebul-Husejn rrinte i heshtur, e më vonë ngriti kokën dhe këndoi vargjet:

- *Sa e sa kumrija në mëngjes gugon,*
- *me mërzë e dhimje, këndon e vajton.*
- *Kujton dashurinë, dhe kohën që shkoj,*
- *më shumë përmalohet, sa shumë më dëshpëroi.*
- *Ndoshta lotët e mi ia kanë prishë gjumin,*
- *edhe lotët e tij mua gjumin ma shkulin.*
- *Unë për të mërzitem, por nuk e kuptoj,*
- *Edhe ai mërzitet, e mua s'më kupton.*
- *Unë i njoh me vëzhdin, që brenda e kam,*
- *më njohin me vëzhdin, në të cilin janë.*

Kur i këndoi këto vargje, asnjë nga të pranishmit nuk mbeti në vendin e vet; të gjithë u ngritën e i kaploi vëzhdi. Ky vëzhdi nuk i kaploi nga diskutimi për diturinë, ani pse dituria është diçka jashtëzakonisht serioze.

E dyta. Kur'anin e dinë shumë njerëz, vazhdimisht e lexojnë dhe mendojnë për të. Kur personi e dëgjon për herë të parë, kjo lë një ndikim të fuqishëm në zemrën e tij, herën e dytë ndikimi dobësohet pak, e kur e dëgjon herën e tretë, ndikimi thuhet humbet.

Nëse personi përjeton vërdh të fuqishëm, e më pas provon që atë vërdh ta ketë vazhdimisht duke dëgjuar të njëjtën poezi, nuk do t'ia arrinte. Por nëse zgjedh një poezi tjetër, që me të ta ripërtërijë ndikimin e vërdhit në zemër, edhe nëse kuptimi është i njëjtë, duke e shprehur atë në një mënyrë tjetër, mund të ndikojë në zemër dhe të përjetojë vërdh. Lexuesi i Kur'anit nuk mund ta lexojë atë gjithmonë duke u mahnitur. Sepse Kur'ani është i kompletuar. Nuk mund t'i shtohet asgjë. Është i ruajtur (i plotë) dhe i tillë përsëritet. Pikërisht këtë e ka treguar Ebu Bekr Siddik, r.a., kur pa si beduinët afrohen, dëgjojnë Kur'an dhe qajnë, në çka ju tha: *"Në fillim edhe ne ishim sikur ju, por me kalimin e kohës zemrat tona u ngurtësuan."*

Assesi mos mendo se zemra e Ebu Bekr r.a., ka qenë më e ngurtë se zemrat e beduinëve, që zemra e tij ka qenë më pak e mbushur me dashuri ndaj Allahut Teala se zemrat e tyre. Mirëpo, përsëritja e vazhdueshme e Kur'anit krijon afërsi dhe zvogëlon ndikimin.

Zakonisht nuk ndodh që dikush të dëgjojë ndonjë ajet që nuk e ka dëgjuar më parë, e fillon të qajë, dhe të vazhdojë të qajë për njëzet vite, sa herë që ta dëgjojë atë ajet. Kështu është për gjithçka të re e të mahnitshme. Sepse gjithçka e re kur paraqitet ka një shije dhe ndikim, dhe gjithçka e vjetër ka një afërsi, që e zvogëlon ndikimin. Prandaj Omeri, r.a., duke menduar t'i ndalojë njerëzit nga tavafi i shumtë, ka thënë:

“Kam frikë se njerëzit e humbin madhësitinë ë Qabesë duke bërë shumë tavaf”, pra, të krijojnë afërsi me të. Në fakt, personi që shkon në Qabe për herë të parë, emocionohet dhe qan kur e sheh Qabenë për herë të parë; disave edhe ju bie të fikët. Por pas një kohe, ky ndikim fillon të zbehet. Prandaj poeti është në gjendje të formulojë vargje të reja e të mahnitshme, por një ajet i padëgjuar nuk paraqitet vazhdimisht.

E treta. Fjalët e rimuara të poezisë kanë ndikim te njerëzit. Ka dallim mes një zëri të bukur e ritmik, me zërin e bukur, por pa ritëm. Vargu metrik gjindet në poezi, por jo në ajete. Sikur poeti të lexojë poezinë e tij pa rimë, ose këngëtari ta këndojë gabimisht ndonjë varg, dëgjuesi do të irritohet e do t'i deshtojë edhe vexhdi edhe semaja. Natyra e tij do të urrejë për shkak të mospërshtatjes, e kur natyra urren, zemra shqetësohet e ngushtohet. Prandaj vargjet e rimuara janë të rëndësishme, dhe e bëjnë poezinë të këndshme.

E katërta. Ndikimi i poezisë me rimë te njerëzit dallon varësisht akordimit; për shembull, zgjatja e fjalës që duhet lexuar shkurt dhe shkurtimi i fjalës që duhet të zgjatet, pauzat dhe ndarjet mes fjalëve, e të tjera. Kjo lejohet në poezi, por jo edhe në Kur'an, i cili lexohet ashtu siç është shpallur. Shkurtimi i fjalëve gjatë leximit të Kur'anit, zgjatja e tyre, pauza mes tyre dhe ndarjet, ndryshe prej asaj si e percakton leximi i duhur i tij, është ose haram ose mekruh (*e papëlqyer*). Ndikimi i Kur'anit ndodh kur ai lexohet me tertil, ashtu siç është shpallur. Nëse gjatë leximit të Kur'anit ndonjë fjalë shqiptohet gabim, kjo shkakton të bie edhe ndikimi, sikur te instrumentet me tela dhe ata frymorë, që kur gabohet në nota, kjo shfaqet në tinguj të tjerë, të pakuptimtë.

E pesta. Zëri mund të përforcohet me def, fyell (nej) e të ngjashme, sepse vexhd i dobët nuk arrihet ndryshe pos me sebeb të fortë, e me këto sebepe edhe përforcohet. Secili prej sebepeve ka ndikimin e vet në zgjimin e vexhdit. Është *vaxhib* (e domosdoshme) që Kur'ani të ruhet nga sebepe të tilla. Sepse, forma e tyre te njerëzit e zakonshëm (avam) është lojë e argëtim, ndërsa Kur'ani Kerim është hak dhe hakikat. Diçka që është hak dhe hakikat nuk lejohet të përzihet me atë që te njerëzit e zakonshëm është argëtim. Edhe pse njerëzit e zgjedhur (*havas*) nuk e përjetojnë si argëtim, ajo nuk duhet të përzihet me Kur'an.

Kur'ani duhet të respektohet, të lexohet në vende të qeta, jo rrugëve, as kur personi është xhunub, bile as pa abdes. Mirëpo, Kur'anin vazhdimisht arrijnë ta respektojnë vetëm ata që kanë kujdes për gjendjet e veta. Ata që nuk kujdesen për gjendjet e veta preferojnë muzikën. Prandaj nuk lejohet defi gjatë leximit të Kur'anit në dasma. Ndërsa Resulallahu, s.a.v.s., ka lejuar defin në dasëm duke thënë:

“Shpalleni martesën, qoftë edhe me def”⁴⁷, ose me fjalë tjera, por me kuptim të njëjtë.

Defi lejohet me poezi, por jo me Kur'an. Kur Resulallahu, s.a.v.s., hyri në shtëpinë e Rebijes, vajzës së Muavizit, aty takoi shërbëtoret duke kënduar, e njëra gjatë këngës tha:

- Me ta edhe Resulallahu, që e di se çka ndodh nesër;
Resulallahu, s.a.v.s., i tha:

- Lëre këtë e thuaj ato që ishe duke i thënë⁴⁸, dhe duke e larguar nga fjalë të tilla, e drejtoi në këndim, që është argëtim, sepse peygamberllëku është diçka plotësisht serioze, dhe si i tillë nuk mund të ndërlihet me argëtimin, e ato po argëtoheshin. Prandaj, është respekt ndaj Kur'anit që në vende të tilla të përdoret kënga, siç u ndaluan shërbëtoret e Rebijes, dhe u kthyen në këndim.

⁴⁷ Hadithi tashmë është përmendur.

⁴⁸ Shënon Buhariu, e tashmë është përmendur.

E gjashta. Poeti nganjëherë reciton vargje që nuk i përshtaten gjendjes së dëgjuesit, prandaj degjuesi ndjen refuzim ndaj tij, dhe kerkon dikë tjetër. Çdo e folme nuk i përshtatet secilës gjendje. Sikur njerëzit të mblidheshin rreth një hoxhe që lexon Kur'an, mund të ndodh që hoxha të lexojë ndonjë ajet që nuk ndërlidhet me gjendjet e secilit, ndërsa Kur'ani është ilaç për të gjithë, pa marrë parasysh gjendjet e tyre. Ajetet e rahmetit janë ilaç për atë që ka frikë, ajetet e dënimit janë ilaç për atë që ndjehet i sigurt për shpirtin e vet dhe për të mashtruarin. Shpjegimi në detaje i kësaj çështje mund të zgjasë, e si përmbledhje mund të themi se, nuk është e sigurt që secili ajet i lexuar do t'i përshtatet gjendjes së ndonjë personi, dhe ai mundet që për momentin të mos e dëshirojë atë ajet, që e përballë me rrezikun e refuzimit ndaj fjalës së Allahut Teala, e ky rrezik më pas nuk mund të parandalohet. Për të shpëtuar nga kjo ai duhet që interpretimin e Kur'anit ta bëjë vetëm sipas gjendjes së vet, e që prapë nuk është e mundur sepse, fjala e Allahut interpretohet vetëm ashtu siç dëshiron vet i Madhi Allah.

Personi mund t'i interpretojë fjalët e poetit sipas kuptimit që vet zgjedh, mirëpo te leximi i Kur'anit ka rrezik nga gabimi në interpretim. Fjala e Allahut domosdo duhet të mbrohet nga interpretime të tilla personale.

Prandaj ata që ruhen, nuk mblidhen për vexhd me Kur'an. Sipas mendimit tim, ky është sebei pse shehlerët, për të hyrë në vexhd, kaluan në dëgjim të këndimit, në vend që të dëgjonin Kura'n.

E shtata është thënja e Ebu Nasr es-Siraxh et-Tusit:

“Kur’ani është fjalë e Allahut dhe një prej cilësive të Tij.”

Kur’ani është e vërteta (hak), të cilën njerëzit nuk mund ta bartin ashtu siç duhet, sepse Kur’ani nuk është krijim, prandaj nuk mund të bartet me cilësi të krijuara.

Sikur zemrave njerëzore t’ju zbulohet vetëm një grimcë e kuptimit të vërtetë dhe e madhështisë së Kur’anit, ata do të humbeshin. Ndërsa meloditë e bukura përshtaten me natyrën njerëzore për nga shija, jo me të vërtetën e tyre. Njëjtë me poezitë; kur meloditë dhe zërat e bukur përshtaten me isharetet dhe hollësitë në poezi, ato bëhen më të lehta për zemra dhe më afër kënaqësisë. Sepse krijimet ngjasojnë mes vete. E sa të vazhdojë njerëzimi, ne me cilësitë e shqisat tona do të kënaqemi në melodi të bukura, zëra të këndshëm e kaside, dhe më shumë jemi gati t’i dëgjojmë këto se sa Kur’anin, që është fjalë e Allahut dhe cilësi e Tij, që ka ardhë nga Allahu dhe do të kthehet tek Ai. Ja, kjo është esenca e asaj që e thotë et-Tusi.

Ebu'l-Hasan ed-Diraxh ka treguar:

“U nisa nga Bagdadi ta vizitoj e ti çoj selam Husejn Raziut. Kur arrita në Rej⁴⁹, fillova të pyes për të, por secili më thoshte:

- Ç’të të duhet ai pabesimtar!

Më erdhi vështirë, m’u ngushtua gjoksi e mendova të kthehem, por e kujtova sa e gjatë është rruga, dhe vendosa se nuk mund të kthehem pa e takuar. Vazhdova ta kërkoj, e dikur e gjeta ulur në një xhami, e lexonte Kur’an. Ishte i pashëm, me fytyrë e mjekër të bukur. I dhash selam, e ai u kthye nga unë e më pyeti:

- Nga vjen? I tregova se vij nga Bagdadi; e më tha:

- Për çfarë arsye ke ardhë?

- Erdha që të vizitoj dhe të jap selam ty; i thashë unë, e ai më tha:

- Sikur atje të kishin thënë: “Rri se të blejmë shtëpi e një skllave,” a të kishte penguar kjo të vish?; e i thashë:

- Nuk e di. Allahu nuk më sprovoi me këtë.

Dikur më pyeti se a di ndonjë poezi, e i tregova se i di disa. Më kërkoi t’ia recitoj ndonjë, e unë fillova:

- Po shoh se në pronën time ndërton,

- E të kishe mendjen, vet e rrënon.

- Edhe unë isha si ti,

- Shpresë të kotë, fjalë plot hijeshi,

- Edhe ne ashtu vepruam,

- Por nuk patëm ndojë dobi.”

⁴⁹ Qytet i vjetër pers, afër Teheranit të sotëm.

Ai e mbylli Kur'anin e filloi të qajë, aq shumë sa edhe mjekra e rrobat ju lagën. Atëherë më tha:

- Evlad, i ke dëgjuar banorët e Rejit si thonë se jam pabesimtar; që nga namazi i sabahut po lexoj Kur'an e nuk më rrodhi as një pikë loti nga sytë, e sa e këndove këtë poezi, kijameti më shpërtheu mbi kokë!”

Natyrisht se mund të ndodh që një zemër të djegur në dashuri për Allahun, ndonjë varg i habitshëm t'a ndezë edhe më shumë sesa leximi i Kur'anit, dhe kjo për shkak të formës së atij vargu dhe përshtatjes së asaj me natyrën njerëzore të atij dëgjuesi. Pikërisht për faktin se poezia përshtatet me natyrën njerëzore, njeriu edhe mund të formulojë poezi, deri sa “*formulimi*” i Kur'anit është përtej kufizimeve të shprehjes së njeriut dhe metodologjisë së tij. Prandaj Kur'ani edhe është *mu'xhize* (mrekulli) në të cilën fuqia njerëzore nuk mund të ndërhyjë, sepse nuk janë të t'njëtit nivel.

Tregohet se një person erdhi te Israfili, mësuesi i Zunnuni Misrin, dhe e pa si po gërvishte tokën me gisht e këndonte poezi. Pasi përfundoi, Israfili e pyeti personin se a di të këndojë ndonjë poezi, e personi i tha:

- Jo, nuk di të këndoj; në çka Israfili i tha:

- Atëherë ti nuk paske zemër!

Me këtë, Israfili na tregon se një person që ka zemër të butë dhe e njeh natyrën e saj, e di se poezia dhe meloditë e lëvizin zemrën. Një person i tillë kërkon një mënyrë për të aktivizuar zemrën e tij, qoftë me zërin e vet, ose me zërin e dikujt tjetër.

GRADA E TRETË E SEMASË

Në gradën e tretë do të tregojmë adabet e jashtme dhe të brendshme të semasë, si edhe ndikimet e saja të lavdëruara dhe ato të qortuara. Këto adabe janë pesë:

Adabi i parë është zgjedhja e kohës, vendit dhe shokëve. Xhunejd ka thënë: *“Semasë i duhet koha e duhur, vendi i duhur dhe shoku i duhur.”*

Pra, s’ka dobi nga semaja në kohë të ushqimit, ose namazit, ose kur ka ndonjë telash që ia preokupon zemrën. Sa për vendin, semaja nuk duhet të bëhet në rrugë të qarkullueshme, në rrugë të ndyrë, në vende me pamje të shëmtuar ose që e preokupojnë zemrën, sepse nuk ka efekt. Dhe nuk duhet të bëjë sema në prezencën e atyre që nuk janë miq, që paraqiten të devotshëm e nuk i dinë fshehtësitë e zemrës dhe mohojnë, ose ata që janë të dhënë pas dynjasë, ose sufitë e rremë me rroba të shqyera, sepse të tillët vetëm sa i shtojnë vështirësitë. Të gjitha këto e ngatërrojnë mendjen.

Adabi i dytë ka të bëjë me pjesëmarrësit në sema. Nëse rreth shejhut ka muridë të cilëve semaja ju bën dëm, shejhu nuk duhet ta praktikojë atë në prani të tyre. Nëse megjithatë e praktikon, këta le t’i angazhojë në diçka tjetër.

Janë tri kategori të muridit që dëmtohen në sema:

1) në shkallën më të ultë është ai që nga tarikati kupton vetëm veprimet e jashtme. Ai nuk ka *zevk* (kënaqësi shpirtërore) në sema. Semaja për të është angazhim në diçka bosh, sepse ai nuk është person që argëtohet, e të argëtohet në sema. Të këtillin duhet angazhuar në dhikr ose hyzmet, përndryshe semaja për të është vetëm humbje kohe;

2) i dyti është muridi që ka *zevk* për sema, por gjen kënaqësi edhe në gjëra tjera, kthehet pas epsheve dhe ende nuk është zhveshur plotësisht nga këto cilësi. Pasi që semaja mund të provokojë epshin e një personi të tillë dhe kjo ta pengojë në sema, për të më mirë do të ishte të qëndrojnë larg saj.

3) ai që e ka thyer epshin dhe është i sigurt nga rreziku i tij, që i është hapur syri i zemrës (*basiret*) e zemra i është mbushur me dashuri për Allahun, por nuk e njeh mirë fikhun, Emrat e Bukur dhe cilësitë e Allahut Teala. Kur të këtillit i hapen dyert e semasë, ai mund ta interpretojë atë që dëgjon për Allahun sipas kuptimit të vet; pa e ditë se a është ai mendim i lejuar apo jo. Mendime të këtilla janë një kufr i madh dhe ai më shumë do të ketë dëm nga kjo, se sa që do të ketë dobi nga semaja.

Sehl ka thënë: *“Secili vexhd që nuk e dëshmon Kur’anin dhe sunnetin, është i pavlerë.”*

Prandaj, semaja nuk i preferohet secilit, siç nuk i preferohet as atij i cili zemrën e ka ende të përlyer me dashuri ndaj dynjallëkut, me lavdërim e reputacion, e as atij që e praktikon semanë për kënaqje të natyrës së vet dhe kjo i kalon në shprehi dhe e largon nga ibadeti farz dhe kujdesi për zemër, e kështu i ndërpritet udhëtimi shpirtëror. Semaja është vend ku këmbët rrëshqasin. Ata që janë të dobët duhet të mbrohen nga kjo.

Xhunejdi tregon: *“E pashë në ëndërr Iblisin dhe e pyeta si e gjen rrugën për t’i mashtruar sufitetë, e më tha:*
- Në dy raste: gjatë semasë dhe kur shikojnë haram.

Kur një shejh e dëgjoi këtë, i tha Xhunejdit:
- Po ta takoja unë Iblisin, do t’i thosha: “Sa budalla që je! Si mund ta mashtrosh atë që, kur dëgjon - e dëgjon vetëm Allahun, dhe kur shikon - e sheh vetëm Allahun?!”; e Xhunejdi i tha:
- Të vërtetën e ke thënë.

Adabi i tretë është që personi të ketë kujdes në atë që thuhet, të jetë prezent me zemër, të mos i japë vëmendje asgjëje përreth, e as gjendjeve të vexhdit që ju paraqiten të tjerëve.

Ai duhet të jetë i preokupuar me veten dhe ta vrojtojë zemrën e vet, duke pritur që Allahu Teala t'ia shpalosë fshehtësinë e rahmetit të Tij, duke u kujdesur të mos bëjë lëvizje që mund të shqetësojnë zemrat e shokëve. Në të jashtmen duhet të jetë i qetë, të mos lëvizë me duar e këmbë, të ruhet nga kollitja dhe hapja e gojës. Do të qëndrojë ulur dhe me kokë lëshuar poshtë, sikur kur thellohet me zemër në ndonjë mendim. Do të ruhet nga shuplakat dhe vallëzimi, si edhe nga lëvizjet tjera që janë të rrejshme e që bëhen për paraqitje (*rijallëk*). Gjatë të folurit, ky do të heshtë, sa të mundet. Nëse e kaplon vexhdi dhe levizë, pa vullnetin e tij, për këtë nuk qortohet. Por, sa herë të ketë fuqi të veprojë me vullnetin e vet, më mirë e ka të kthehet në gjendjen e qetësisë. Le të mos i turpërohet fjalëve se si vexhdi nuk i zgjati, apo të aktrojë vexhdin nga frika se të tjerët do të thonë që e ka zemrën e ngrutë. Tregohet se një i ri po bisedonte me Xhunejdin, dhe sa herë që dëgjonte diçka për dhikr, bërtiste. Xhunejdi i tha:

- Nëse bërtet edhe një herë, nuk rri me mua!

I riu filloi ta kontrollojë veten, aq sa nga secila qime e trupit i pikonte djersë, e ai nuk lëshonte zë. Një ditë u ngulfat nga vetpërmbajtja, mori frymë thellë e zemra i plasi, dhe ashtu kaloi ne ahiret.

Musa a.s., po ju fliste israhelitëve, e njëri prej tyre i grisi rrobat e veta. Atëherë, Allahu Teala i shpalli Musasë a.s.:

- Thuaj atij se, nëse është vërtetë ashik, atëherë le ta grisë perden në zemër, e jo rrobat!

Bul-Kasim Nasrabadi i tha Ebu Amr ibn Ubejdit:

- Mendoj se më mirë është që njerëzit të mbliidhen e me ta të jetë dikush që ju lexon poezi, se sa të bartin fjalë; e në këtë, Ebu Amr tha:

- Rijallëku në sema, shtirja për gjendje që nuk i ke, është më e keqe se të bartësh fjalë tridhjetë vjet.

E nese ti pyet se cili është më i dëshirueshëm; vexhdi që nuk i shfaqet ndikimi në gjymtyrë, apo vexhdi që e shfaq atë ndikim; atëherë dije se:

Mos-shfaqja e vexhdit ndonjëherë ndodh nga dobësia e brendshme, domethënë, lind nga mosndikimi i semasë, e kjo është mangësi e dëgjuesit. Nganjëherë vexhdi e arrin ndikimin e pritur në botën e brendshme, por nuk shfaqet jashtë për shkak se personi është i aftë t'i frenojë gjymtyrët, dhe kjo është gjendje e përkryerjes. Nganjëherë ai që dëgjon sema është në vexhd në çdo gjendje. Vet semaja nuk ka shumë ndikim në të. Kjo është grada e fundit e përkryerjes. E ai që është në vexhd të vazhdueshëm, ai është me Hakkun.

Kur gjendja e vexhdit përjetohet në vazhimesi, semaja nuk ndikon aq në lëvizjet e jashtme. Mirëpo, te shumica e poseduesve të vexhdit, kjo nuk zgjatë shumë. E ai që është në vexhd të vazhdueshëm, ai është me Hakkun, i zënë me vëzhgimin e asaj çfarë ka pas perdes. Ndryshimet mes gjendjeve nuk e ndikojnë. Pikërisht për këtë kemi një isharet të hollë nga Ebu Bekir es-Siddik r.a., kur ka thënë:

“Edhe ne ishim sikur ju, por më pas zemrat na u forcuan (do me thënë se e u bënë të afta për të përballuar vexhdin në secilën gjendje). Ne vazhdimisht jemi duke dëgjuar kuptimet e Kur’anit. Kur’ani nuk është diçka e re për ne dhe nuk është diçka që na vjen papritur, e që të na ndikojë ashtu.”

Fuqia e vexhdit e vë në lëvizje njeriun derisa fuqia e mendjes dhe forca e përpjekjes e mbajnë lëvizjen e jashtme nën kontroll. Herë pas here, njëra e mbizotëron tjetrën, qoftë për shkak të forcës së tepruar së njërës, ose për shkak të dobësisë së tjetrës. E sipas kësaj përcaktohet grada e mangësisë ose përkryerjes. Prandaj mos mendo se vexhdi i atij që hudhet për toke dhe lëkundet majtas e djathas është më i plotë se vexhdi i atij që është i qetë e nuk lëviz me gjymtyrë. Ne fakt, sa shumë ka të qetë, e që vexhdi i tyre është më i plotë se sa vexhdi i atyre që hudhen për toke.

Në fillim të rrugës së tij shpirtërore, Xhunejdi lëvizte në sema, e më vonë i ndali lëvizjet. Kur e pyetën për këtë, ai lexoi ajetin:

“Ti i sheh malet e mendon se janë të palëvizshme, por ato lëvizin, si retë. Kjo është mjeshtri e Allahut, i Cili ka përsosur çdo gjë”

(27-Neml: 88), dhe me këtë dëshiroi të tregojë se zemra e tij gjithsesi është në lëvizje, se udhëton në botën e melekutit, e gjymtyrët e tij në dukje të jashtme janë të qeta.

Sa ishte në Basra, Ebul-Hasan Muhammed ibn Ahmed ka treguar: *“Jam shoqëruar me Sehl ibn Abdullah gjashtëdhjetë vjet, e nuk kam parë te ai kurrfarë ndryshimi kur dëgjonte dhikr a Kur’an. Por, diku para vdekjes, një person lexoi në prani të tij ajetin:*

“Sot nuk pranohet prej jush kurrfarë shpërblese (fidje)” (57-Hadid: 15), dhe e pashë si dridhet, gati u rrëzua. Kur u këndell, e pyeta për këtë, e ai më tha:

- E po, shoku im, tash jam dobësuar.

Edhe një herë, kur Sehl ibn Abdullah dëgjoi ajetin:

“Atë ditë pushteti i vërtetë do t’i përkasë vetëm të Gjithëmëshirshmit”

(25-Furkan-26), nisi të dridhej, e një nga shokët e tij, Ibn Salim, e pyeti për arsyen, e ai i tha:

- Tani jam i dobët. Dikush tjetër i tha:

- Nëse kjo është dobësi, atëherë çfarë është fuqia e kësaj gjendje?; e ibn Abdullah tha:

- Kur gjithçka që i vjen personit, ai e pranon me qëndrueshmëri dhe nuk i ndryshon gjendja për asgjë.

Ai që është i zoti që gjatë vexhdit t'i mbajë gjymtyrët nën kontroll, ai qëndron në gjendje të njëjtë, edhe pse vazhdimisht është duke vështuar. Për Shehl et-Tuster tregohet se ka thënë: *“Unë e kam gjendjen e njëjtë, edhe para namazit, edhe pas namazit.”*

Ka thënë kështu sepse vazhdimisht ishte duke e kontrolluar zemrën e vet, dhe ishte me dhikr në secilin moment. Ishte në gjendje të njëjtë edhe para semasë, edhe pas saj. Gjithnjë ishte në vexhd, dhe duke qenë i etur për dashuri, ai pi vazhdimisht sherbetin e dashurisë, ashtu që semaja nuk mund t'i shtojë asgjë dashurisë së tij. Tregohet se kur Mimshad Dineveri hyri në një xhemat ku po këndonin, ju tha:

- Vetëm vazhdoni me atë që ishit duke e bërë! Edhe po të më mblidheshin të gjitha instrumentet e kësaj bote në vesh, nuk do ta merrnin vëmendjen time, e as që do të kishte ndikim në mua.

Khunejd ka thënë: *“Dituria e shumtë e me vexhd të mangët, nuk demton, sepse vlera e diturisë është më e lartë se vlera e vexhdit.”*

Nëse ti pyet se çfarë pune kanë të tillët në vende të vexhdit; dije se disa prej tyre, kur u plakën, e braktisën semanë. Por të tillë kanë marrë pjesë në sema për të perkrahë ndonjë shok ose t'ia gëzojë zemrën. Nganjëherë merr pjesë edhe për t'ju treguar të tjerëve se është forcuar në vexhd dhe që njerëzit ta shohin se perkryerje nuk është vet shfaqja e vexhdit. Të tjerët do të mësojnë nga ai kontrollimin e të jashtmes, edhe nëse nuk mund të veprojnë si ai. E nëse është me njerëz me të cilët nuk ka ndonjë lidhje, me ta është me trup, por me zemër do të jetë larg tyre, sikur kur rri me njerëz të ndryshëm prej tij jashtë semasë. Disa i ikin semasë duke menduar se atyre as nuk ju duhet semaja, siç e treguam, e ka edhe të tillë që nuk gjejnë kënaqësi shpirtërore në sema, por as nuk janë njerëz të argëtimit. Ata braktisin semanë që të mos angazhohen në diçka që nuk ju perket. Dhe në fund, disa nuk e praktikojnë semanë sepse nuk kanë shoqëri për të. E pyetën njërin pse nuk bën sema, e ai tha: *Kë t'a dëgjoj, dhe me kë të bëj sema?*

Adabi i katërt është se nuk duhet të ngritet e të qajë me zë të lartë, nëse mund të përmbahet. Por, nëse fillon të vallëzojë e të bërtasë, dhe këtë nuk e bën për *rijallëk* (vetëpëlqim), kjo edhe më tutje i mbetet *mubah* (e lejuar), sepse përderisa të qarit me zë shkakton mërzitje, vallëzimi lind gëzimin, e secili gëzim është *mubah* dhe nxitja e tij lejohet.

Po të ishte kjo haram, Ajsha r.anha, nuk do t'i shikonte Abisinët si vallëzojnë, në prani të Resulallahut s.a.v.s.. Kështu sipas transmetimit ka treguar vet Ajsha r.anha. Tregohet edhe për disa as'habë, që kur merrnin ndonjë lajm të mirë kërcenin në një këmbë nga gëzimi. Tregohet edhe për vajzën e Hamzasë (Uname), kur Alia, Xhaferi dhe Zejd ibn Harise r.a., po bisedonin se cili do të marrë përsipër edukimin e saj, e atëherë Resulallahu s.a.v.s., i tha Alisë r.a.:

- ***Ti je nga unë, e unë jam nga ti;*** e Alia r.a., filloi të kërcëjë nga gëzimi, e më pas i tha Xhaferit:

-***Ti më përngjanë mua, në pamje e ahlak;*** e Xhaferi r.a., filloi të kërcëjë edhe më shumë nga gëzimi, e më pas Resulallahu, s.a.v.s., i tha Zejdut:

- ***Ti je vëllau ynë;*** e edhe Zejd r.a., filloi të kërcëjë, edhe më shumë se Xhaferi r.a.. Në fund, Resulallahu s.a.v.s., tha:

- ***Ajo (edukimi i vajzës së Hamzasë) i takon Xhaferit, sepse tezja e saj është me Xhaferin, e tezja është si nëna.***⁵⁰

Resulallahu s.a.v.s., e pyeti Ajshen r.anha se a dëshiron ajo të shikojë vallëzimin e Abisinëve, e vallëzimi lind nga gëzimi i madh ose nga dëshira për diçka.

⁵⁰ Ebu Davudi nga Ajshe r.anha, me zinxhir të mirë të transmetuesve. Edhe Buhariu, pa e përmendur kërcimin.

Vendi i vallëzimit në fe varet nga shkaku për të. Nëse gëzohet për diçka të mirë dhe vallëzimi ia shton atë gëzim, kjo është e pëlqyeshme. Nëse arsyeja është mubah, edhe vallëzimi për atë arsye do të jetë mubah, e nëse arsyeja është e qortuar, i tillë do të jetë edhe vallëzimi për të. Por, vallëzimin nuk duhet ta praktikojnë udhëheqësit e mëdhenj sepse vallëzimi kryesisht lind nga loja dhe argëtimi e udhëheqësit duhet të largohen nga gjithçka që në sytë e njerëzve ka formën e lojës dhe argëtimit, që të mos dëmtojë vlerën dhe respektin e vet.

Sa për grisje të rrobës në trup, këtu nuk ka lehtësim, pos kur bëhet pa kontrollë; nuk është e pazakontë që vexhdi aq shumë ta kaplojë sa ky të fillojë të grisë rrobat e veta. Nga fuqia e dehjes me vexhd, ai humbë ndjenjat e jashtme, ose ende i ka por nuk mund ta kontrollojë veten. Në atë rast personi është në një gjendje sikur i detyruar të levizë e të grisë rrobat; ai në këtë sheh një lloj lehtësimi. Ai është i detyruar në këto, sikur i sëmuri që është i detyruar të ofshajë; edhe po të provojë t'i ndalë, nuk ka fuqi, përkundër që ka vullnet. Mirëpo, nuk realizohet gjithçka për të cilën ekziston vullneti. Frymëmarrja arrihet me vullnet, por nëse personi provon ta ndalë frymën për një moment, nga brenda vetes do të detyrohet që vullnetshëm të marrë frymë.

E njëjta është me kërcimin dhe grisjen e rrobave. Kjo nuk mund të klasifikohet si haram. Kur e pyetën Serijjus Sakatin për shkallën e skajshme të vexhdit, ai tha: *“Po, njeriu ndonjëherë e godet veten me shpatë në fytyrë, e nuk ndjen gjë”*;

Të tjerët e kundërshtuan, por ai e mbajti qëndrimin e vet. Ata ishin këmbëngulës, por ky nuk u dorëzua. Kuptimi i kësaj është se në disa gjendje disa njerëz arrijnë në këtë shkallë të vexhdit.

Nëse e kërkon mendimin tonë për grisjen e rrobave të reja nga sufitë e që ju shpërndajnë njerëzve pasi që gjendja e vexhdit të kalojë dhe pasi që semaja të ketë perfunduar, dhe ato i quajnë *“hërka”*; atëherë dije se një veprim i tillë është mubah (i lejuar), nëse rroba grisët në pjesë katërkëndëshe, që edhe të mund të shërbejë si arna për rrobë. Edhe pëlhura e pambukut shqyhet, që prej saj të bëhet këmishë. Ky nuk është dëmtim, sepse shqyhet me arsye. Njëjtë edhe rrobat nuk mund të çepen ndryshe, përpos nga pjesë më të vogla. Ja, kjo kërkohet. E nëse këto copa i ndahen të gjithëve, që të gjithë të kenë hajr, përsëri është *mubah*. Pronari i asaj rrobe mund ta shqyejë atë në njëqind copë dhe t’ua japë ato njëqind fukarave, por duhet të ketë kujdes që copat të jenë të tilla që të mund të përdoren si arna në rroba tjera.

Nuk e konsiderojmë të lejuar në sema grisjen e rrobës në atë masë sa më nuk mund të përdoret. Ky është vetëm shkatërrim, dhe nuk lejohet kur bëhet me qëllim.

Adabi i pestë është përshtatja të tjerëve në ngritje. Nëse një person ngritet në gjendje të vexhdit, pa rijallëk, të tjerët duhet t'i përshtaten. Ky është adab i shoqërimit. Nëse në një xhemat është zakon të hiqen çallmat nga kokat kur i bie çallma atij që është në vexhd, ose te hiqen xhybet nese ai që është në vexhd e grisë dhe heq xhyben; në raste të tilla përshtatja me të tjerët është pjesë e edebit të bukur të shoqërimit. Kundërshtimi lind urrejtje. Secili xhemat i ka zakonet e veta, e me njerëzit duhet përshtatur sipas zakoneve të tyre, siç tregojnë transmetimet⁵¹, sidomos përshtatja në sjellje të mirë dhe në kënaqjen e zemrës. E dikush mund të thotë se kjo është *bidat* (risi), që në kohën e as'habëve nuk kishte diçka të tillë, por nuk është kusht të transmetohet prej as'habëve çdo gjë që konsiderohet mubah. I ndaluar është praktikimi i bidatit që kundërshton sunnetin, e për këto që i thamë nuk ka ndalesa të shënuara.

⁵¹ Shënon Hakimi nga Ebu Dherr dhe thotë se është i besueshëm sipas kushteve të Buhariut dhe Muslimit.

Ngritja për dikë që hyn në shtëpi nuk ishte zakon i arabëve, e as as'habët në disa raste nuk ngriteshin për Resulallahun s.a.v.s., siç ka treguar Enesi r.a..⁵² Por, nëse për këtë nuk është përcaktuar ndalesë e përgjithshme, nuk shohim asgjë të keqe në praktikimin e kësaj në vendet ku është zakon që mysafirit t'i shprehet respekt me ngritje në këmbë.

Kjo lejohet, sepse qëllim është shprehja e respektit dhe gostitja, që të kënaqet zemra e mysafirit. Njëjtë është edhe me punët tjera të lejuara; nëse qëllimi është të kënaqen zemrat, nuk ka asgjë të keqe të bëhet diçka që është zakon i xhematit. Ne fakt, kjo është edhe e lavdëruar, përpos nëse vërtetë ekziston një ndalesë e qartë, e cila nuk mund të interpretohet ndryshe.

Një nga edebet është edhe të mos ngritet për vallëzim me ta nëse kjo nuk i pëlqen, për të mos ua prishur atyre qetësinë. Megjithëse vallëzimi i singertë pa shfaqjen e vexhdit është mubah, ai që paraqitet me vexhd të rremë ju sjell vështirësi edhe të tjerëve (xhematit). Nëse të pranishmit janë posedues të basiretit, ata e dallojnë edhe singëritetin, edhe shtirjen. Dikë e pyetën për vexhdin e vërtetë, e ai tha: *“Kjo ndodh kur zemrat e të pranishmëve janë të ngjashme;*
pra, ato zemra e pranojnë vexhdin nga njëra-tjetra.

⁵² Hadithi tashmë është përmendur

Nëse ti pyet:

Përse disa njerëz e refuzojnë vallëzimin, mendojnë se ai është lojë dhe argëtim, se është në kundërshtim me fenë dhe që besimtarët e vërtetë duhet ta refuzojnë!;

atëherë dije se nuk mund të ketë më shumë seriozitet se serioziteti i Resulallahut s.a.v.s., i cili i pa Abisinët si vallëzonin, në xhami, e nuk ju tha asgjë, sepse kjo ndodhi në kohë të duhur, ishte Bajram, dhe me njerëzit e duhur, ishin Abisinët.

Po, njeriu mund edhe ta urrejë vallëzimin, duke e parë si lojë e argëtim, mirëpo loja e argëtimi janë *mubah* për njerëzit e rëndomtë, për Abisinët dhe të ngjashmit me ta. Për njerëzit në pozita kjo është *mekruh*, sepse nuk ju ka hije pozitave të tyre, mirëpo sipas kësaj, *raksi* nuk mund të quhet haram. Për shembull, nëse një fukara kërkon lëmoshë nga një person i rëndomtë, e ky i jep një bukë, kjo do të konsiderohej si veprim i mirë i tij, por nëse kërkon lëmoshë nga sundimtari, e edhe ky i jep një bukë, këtë do ta gjykonin të gjithë, dhe ky veprim regjistrohet në listën e veprave të këqija të sundimtarit, por nuk mund të thuhet se ky veprim i tij është haram. Sepse, t'i jepet bukë fukarasë vërtetë që është veprim i mirë, por në krahasim me pozitën e sundimtarit, dhënia e një buke është sikur të refuzohet fukaraja, që është veprim i shëmtuar.

Njëjtë është edhe me vallëzimin, si edhe me të tjerat, që konsiderohen *mubah*. Por, ajo që është *mubah* për njerëzit e rëndomtë (*avam*), për të sinqertit (*ebrrar*) është gjynah, deri sa veprat e mira të të sinqertëve janë gjynahe për *mukarrebun*-ët (të afërt me Allahun); dhe e gjithë kjo bazohet në gradat e personave. Kur shikohet thelbi i veprimit të bërë, atëherë kuptohet nëse nuk ka haram në atë veprim, e Allahu e di më së miri.

Nga shqyrtimi që e bëmë përfundojmë se semaja nganjëherë mund të jetë haram, nganjëherë *mubah* (e lejuar), nganjëherë *mekruh* (e mospëlqyer), e nganjëherë edhe *mustehab* (e lavdëruar). Haram është për shumicën e të rinjve dhe për ata që i ka pushtuar dëshira për këtë botë, sepse semaja vetëm e ndezë epshin e tyre, që ju mbizotëron në zemra. *Mekruh* është për ata që nuk e interpretojnë semanë sipas dëshirës, që pjesën më të madhe të kohës në sema e kalojnë duke e bërë adet dhe argëtim. *Mubah* është për ata që dëgjojnë vetëm që të kënaqen me zërin e bukur. Dhe në fund, *mustehab* (i lavdëruar) është për ata tek të cilët mbizotëron dashuria ndaj Allahut Teala dhe te cilëve sema ju nxitë vetëm cilësi të lavdërueshme. Hamd (falënderimi) i takon vetëm Allahut, dhe salavat e selam Muhammedit s.a.v.s., familjes së tij dhe as'habëve të tij.

PËRMBAJTJA

PARATHËNIE.....	3
QËNDRIMET E NDRYSHME TË DIJETARËVE PËR LEJIMIN DHE NDALIMIN E SEMASË	6
DËSHMITË QË SEMAJA ËSHTË MUBAH.....	13
POEZIA SI SHKAKTAR I LËVIZJES SË ZEMRËS	27
KUR ËSHTË SEMAJA HARAM.....	48
DËSHMITË E ATYRE QË E KONSIDEROJNË SEMANË HARAM, DHE PERGJIGJET TONA NË KËTO DËSHMI	61
NDIKIMI I SEMASË NË ZEMËR E GJYMTYRË DHE ADABI I SAJ73	
GRADA E PARË	73
GRADA E DYTË	89
GRADA E TRETË E SEMASË.....	128

